

45

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V

POLITICĂ ȘI EDUCAȚIE

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHITĂ IONESCU

GAIL KLIGMAN
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

**Fundația
Societatea Civilă**

President: DAN GRIGORE

Redacție:

Cristian R. Părvulescu
Louis Ulrich
Dan Oprescu
(redactor șef adjunct)

Grafică:
Tomnița Florescu

Manager:
Alice Dumitrache

Acest număr este finanțat de:
**FUND FOR CENTRAL AND EAST
EUROPEAN BOOK PROJECTS**
Amsterdam
SOROS FOUNDATION
Bucharest

SFERA POLITICII este înregistrată
în Catalogul publicațiilor din România
la numărul 4165.
Reproducerea articolelor apărute în
publicația noastră se face numai cu
acordul redacției.

Desktop Publishing
Fundația „Societatea Civilă”
Gabriela Gruia

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai
importanți oameni de afaceri, de intelectuali,
oameni politici și studenți.

Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se
creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni costă
25 000 lei la care se adaugă taxele postale.

Outside Romania: Yearly subscription is \$50 or its
equivalent in your country's currency (12 issues).
Please send checks only to: PO Box 22/212,
Bucharest, Romania

Include the following information: name, address,
institution, phone number.

Cont FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ
Lei: 402466026422
USD: 402466028405
BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației Societatea Civilă este:
Intr. Grigore Alexandrescu, nr. 3, ap. 1
oficiu postal 22/212, București
Fundație tel. 210 75 69; fax: 210 75 69, 22 333 89
Tehnoredactare tel/fax: 725 04 09
Administrație tel.: 673 61 86

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria M. Sadoveanu, Bd. Magheru 35
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Bihor Naplo: Oradea
Librăria Omniscope: Craiova
Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărdan 5
S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Heltai 59
S.C. Slarm: București, str. Docenților 25

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni

Revista poate fi procurată și direct de la sediul
Fundației, Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3,
ap. 1, sector 1

Cuprins

2. Editorial	Dan Oprescu	Politică și educație
4. Politică și educație	Cezar Birzea	Transformare sau reformă?
7.	Gabriel Ivan	Schimbarea organizațională: o alegere strategică
11.	Șerban Iosifescu	Despre profesionalismul profesoral
14.	Cătălina Ulrich	Democratizarea școlii: explicit și implicit
18.	Romulus Brâncoveanu	Tradiția liberală: între principii și practici
21. Alegeri 1996	Vladimir Tismăneanu	Sfârșitul excepționalismului românesc: epitafor pentru a treia cale
25.	Michael Shafir	Alegerile din România - un sufragiu istoric
31.	Vlad Nistor	Alegerile din România - consecințe zonale
33. Anatomia comunismului	Document 1956	Nichita Hrușciiov în România
38. Actualitatea	Claudiu Săftoiu	Cine aduce schimbarea?
40.	Lucian Cernat	Criza economică, reforma haotică și antirestructurarea
43.	Radu Bușneag	“Schimbarea” în regia lui Ion Iliescu
45. Politică internațională	Sabina Fati	UE pe drumul de la Dublin la Amsterdam
48	Valentin Stan	Scadența politicii externe românești
53.	Marian Chiriac	Putere și opoziție în Serbia
55. Puncte de vedere	Sonny Perseil	Fenomenul partizan în România.
59. Cărți și autori	Nicolai Mardar	Tzvetan Todorov, <i>Confruntarea cu extrema - Victime și torționari în secolul XX</i>
60.	Ștefan Popenici	Piotr Wierzbicki, <i>Structura minciunii</i>
62.	Ștefan Stănciugelu	Mihaela Miroiu, <i>Convenio. Despre natură, femei și morală</i>
63.	Sabin Totu	Gheorghe Vlăduțescu, <i>Cei doi Socrate</i>
64. Semnale		

Politică și educație

DAN OPRESCU

În primul rând, chestiunile educaționale sînt politice pentru că ele privesc viitorul unei țări și al unui popor; în al doilea rând, educația este o problemă politică deoarece ea reprezintă un barometru extrem de sensibil al stării generale a societății respective. Pe scurt, nu poate exista un sistem educațional bun într-o țară rea, și nici viceversa.

Printre cele câteva avantaje potențiale pe care le are România în cursa pentru ieșire din subdezvoltare se numără și capitalul uman - care însă trebuie pus la treabă, și asta nu oricum. Experiența țărilor care au reușit modernizarea (de la Japonia Meiji și Germania lui Bismarck la Chile și "tigrii" est-asiatici) arată că reformele economice, spre a fi eficiente și durabile, trebuie, în mod obligatoriu, însoțite de un program educațional radical, în măsură să potenteze calitatea forței de muncă. Iar pentru aceasta nu-i suficientă existența cîtorva vîrfuri, de felul "olimpicilor"; medaliile de aur ale Nadiei Comăneci nu spuneau nimic despre mizeria din spitalele românești.

În pragul secolului al XX-lea, sistemul educațional din România pornise bine, mulțumită reformelor legate de numele lui Spiru Haret; mai precis, se acordase prioritate strategică învățămîntului primar, avîndu-se grijă ca și fetele să aibă acces la binefacerea școlii. Prestigiul învățătorului - susținut de o salarizare corespunzătoare - era considerabil, astfel încît mulți tineri merituoși alegeau o carieră didactică în învățămîntul primar și mediu. Ținînd seama de structura populației, politica educațională era îndreptată spre lumea satului, iar principalele resurse ale bugetului pentru învățămînt au fost concentrate într-acolo. Astăzi însă, învățămîntul (cu excepția celui superior, în anumite segmente ale acestuia) nu mai este socotit ca o carieră dezirabilă pentru un tînar dotat și bine pregătit; corpul didactic s-a feminizat și a îmbătrînit, ceea ce reprezintă semnul sigur al declinului. Datorită salarizării mizerabile, nu mai există domnul Trandafir (dar nici, ce-i drept, domnul Vucea), ci doar foarte multe foste "tovarășe" a căror capacitate de a se recicla după Decembrie 1989 poate fi pusă la îndoială.

Regimul comunist a creat și dezvoltat un sistem educațional care să-l servească: de pildă, din pricina valurilor de industrializare prematură din perioadele Dej și Ceaușescu, a fost nevoie de înființarea unor politehnici supradimensionate, ca pendant educațional al marilor (și prea puțin rentabilelor) combinate. În definitiv, trecuta și actuala umilire a personalului din învățămînt, la toate nivelele, inclusiv prin intermediul grilei de salarizare, înseamnă și o recunoaștere a

calității joase a procesului de învățămînt. Calitatea educației într-o țară sau alta nu se măsoară după cele câteva excepții care iau medaliile la "olimpiadele" internaționale, sau după nivelul - mai degrabă cantonat în anecdotă și, oricum foarte selectiv și provincial - de cultură generală; faptul că destui americani nu știu care este capitala României nu spune nimic despre calitatea învățămîntului de acolo (nici mulți români nu știu care este capitala statului Delaware ...).

Pe de altă parte, absența premiilor Nobel pentru România este și un vot de blam pentru sistemul nostru educațional, deoarece un premiu Nobel pentru știință sau economie nu poate apărea decît în contextul unei solide structuri de cercetare, de obicei așezate pe o solidă structură de învățămînt; în cel mai bun caz, tinerii români cu dotări intelectuale excepționale pot spera să se exporte spre a-și valorifica potențialul creativ. Pînă acum, din felurite pricini, chiar reușitele individuale de acest fel au fost mai curînd modeste; ce-i drept, există mulți tineri veniți din România care acum lucrează la NASA, după cum universitățile americane sînt pline de matematicieni plecați de la noi (la fel se întîmplă în Germania cu medicii etc.), dar Pakistanul are cîteva premii Nobel pentru fizică atomică (și pakistanezii respectivi predau și fac cercetări toți, în universități din Statele Unite).

În esență, ceea ce lipsește actualmente sistemului educațional românesc este competitivitatea; acest lucru nu se vedea prea mult în condițiile izolajonismului ceaușist, dar el este astăzi un handicap major în calea împlinirii țelului strategic al României: integrarea în structurile euro-atlantice. Ca atare, prioritățile reformei învățămîntului românesc s-ar cuveni să fie situate în zona adaptării programelor noastre la cele occidentale. Dimpotrivă, tendințele retro (e.g.: obligativitatea studierii religiei în școli etc.) nu fac decît să mențină starea actuală de subdezvoltare în izolare în care se găsește învățămîntul nostru.

După părerea mea, o absolută prioritate ar trebui acordată compatibilității dintre programele românești de învățămînt și cele occidentale, pentru că aceasta ar însemna și posibilitatea echivalării diplomelor. Iar dacă diplomele românești vor fi recunoscute în Occident, se va produce și cea mai sigură recunoaștere a calității educației în România, a caracterului ei competitiv.

De pildă, în Zimbabwe (ca și în alte foste colonii britanice) învățămîntul de toate gradele se bazează pe Cambridge curriculum; aceasta înseamnă că lucrările de absolvire a liceului se trimit spre corectare,

sigilate, în Marea Britanie, apoi se întorc notate în Zimbabwe și se deschid. Nu prea grozav, poate, pentru mîndria cadrelor didactice zimbabwiene, dar absolvenții de liceu pot face cereri de admitere în orice universitate din Zimbabwe, Republica Sud Africană, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii, Australia etc., candidînd pe picior de egalitate cu tineri din întreaga lume. Din păcate, tinerii din România nu au o asemenea șansă, ce ține în principal de voința politică a celor ce răspund de Ministerul Învățămîntului; din perspectiva țelului strategic al României, integrarea euro-atlantică, compatibilizarea programelor românești cu cele din țările dezvoltate ar putea fi o măsură relativ lesnicioasă, rapidă, ce nu necesită costuri insurmontabile (așa cum le presupune, să spunem, restructurarea industriei și economiei românești).

În definitiv, printre altele, integrarea europeană presupune și liberă circulație a forței de muncă în cadrul Uniunii. Adeverata și actuala excludere a României din Europa este semnalată de menținerea și chiar înăsprirea regimului vizelor de călătorie pentru posesorii pașaportului românesc; în asemenea condiții, a vorbi despre admiterea țării noastre în Uniunea Europeană într-un viitor apropiat este echivalentul unui discurs supraralist.

Pe termen lung, educația este cea mai profitabilă investiție, atît pentru familie, cît și pentru societate. La fel ca în cazul altor investiții ce se desfășoară pe durate de timp cuprinse între zece și douăzeci de ani, un asemenea efort presupune o diminuare a consumului în prezent pentru a beneficia de oportunități într-un viitor ce se află, de obicei, la distanță de o generație. Spre deosebire însă de alte investiții pe termen lung, cea educațională îi apare individului ca fiind de o utilitate incontestabilă și cu un nivel de risc ce poate fi asumat; tocmai de aceea este de așteptat ca individul să accepte relativ ușor o restrîngere actuală a consumului, dacă scopul este parcurgerea unui ciclu educațional de către progenitura sa. Oamenii politici s-ar cuveni să ia în calcul această realitate atunci cînd decid bugetele pentru educație și învățămînt, iar o mai mare implicare financiară a individului în procesul educațional nu poate duce decît la creșterea responsabilității părinților, cadrelor didactice, elevilor și studenților.

Costurile educației nu pot fi uniforme distribuite la nivelul societății, dar se poate căuta o distribuție cît mai echitabilă. Actualmente, în România, învățămîntul superior este excesiv subsidiarizat, în detrimentul celui elementar și mediu, ceea ce duce la risipirea unor resurse foarte limitate; în plus, nivelul scăzut al pregătirii primare și secundare are drept consecință un nivel scăzut al pregătirii superioare (ceea ce se răsfrînge negativ asupra conducerii proceselor economice etc.). Se impune de urgență o concentrare a resurselor umane și financiare ale societății ca întreg asupra nivelelor prime ale învățămîntului românesc, iar greul cheltuielilor pentru cei ce studiază în învățămîntul superior va trebui să fie suportat în principal de către familiile studenților (inclusiv printr-un sistem de credite speciale).

Nu înființarea a noi și noi universități este de dorit, căci nu avem nici mijloacele bănești, nici des-

tui profesori calificați pentru aceasta; în perioada imediat următoare, toate tipurile de învățămînt din România vor trebui să intre în competiție, pentru cei mai buni tineri, cu lumea afacerilor, cu media, cu lumea politică chiar. Și e de așteptat ca învățămîntul să piardă această întrecere, date fiind resursele sale atît de limitate în momentul de față. Concentrarea învățămîntului superior românesc ar însemna existența cîtorva universități bune, ale căror diplome să fie recunoscute în lumea civilizată, iar restul să fie lăsat să se descurce, să supraviețuiască ori să piardă. Aici, supraviețuirea ar însemna intrarea în rîndul universităților ce eliberează diplome competitive, care să asigure absolvenților un loc bun pe piața muncii. Astăzi, la noi, cei foarte tineri sînt adesea angajați nu pentru ceea ce au învățat să facă în anii de școală, ci pentru că pot fi, în principiu, școliți la locul de muncă după ce vor fi părăsit sistemul propriu-zis educațional.

Tinerii cu adevărat dotați vor găsi finanțatori pentru studiile lor superioare, eventual în străinătate; cei cu părinți bogați se vor descurca, fiecare după voie. Problema e doar cu cei mediocri și săraci, care nu vor mai avea, ca pînă acum, debușeu Politehnicii și al Academiei de Științe Economice. În orice caz, n-ar fi rău dacă s-ar putea evita sistemul centralizat franțuzesc. Din păcate, românii vor acum un sistem centralizat franțuzesc, un sistem de asigurări sociale german, o bunăstare americană, o lipsă elvețiană de criminalitate etc. - în condițiile în care productivitatea muncii este la noi extrem de scăzută (la care ar trebui adăugate și carențele manageriale).

Să o spunem deschis: România nu este încă pregătită pentru lumea către care crede că se îndreaptă, o lume a competențelor și a competiției. Pregătirea pentru a intra în această competiție este ceva ce ține de politică, adică de oamenii politici, iar învățămîntul (și sistemul educațional în genere) reprezintă un prim element ce se poate dovedi, în condiții favorabile pentru România, decisiv. □

DAN OPRESCU (1953) - He graduated from the Faculty of Philosophy. Ph.D. Bucharest University.

Founding member of the Group for Social Dialogue. Senior Associate Member (1990-1991) at St Antony's College, Oxford University, U.K.

Transformare sau reformă?

CEZAR BÎRZEA

This analysis brings into discussion a controversial problem framed in various national contexts. It can be resumed to the following questions: it is possible to rationalize such a complex social process as the reform of education? It is possible a theory of educational reform when in reality the majority of the transition experiences have of a spontaneous, unpredictable and uncontrollable character?

Discursul asupra reformei educației în Europa Occidentală și în cea Răsăriteană este destul de diferit. În timp ce experții occidentali sprijină o *politică a non-reformei* (Weiler, 1988), sau o *schimbare fără reforme* (Debeauvais, 1988), în Europa Centrală și de Est cuvintele *reformă* și *revoluție* au devenit un loc comun. Mai precis, în țările care au încercat reforme înăuntrul sistemului comunist încă din anii '70-'80, se vorbește mai degrabă despre restructurare, modernizare și schimbare, decât despre reformă. Dimpotrivă, în țările în care liberalizarea sau reformele de genul "perestroika", "comunismul gulaș", "comunismul cu față umană" sau reformă auto-limitată nu fuseseră experimentate, limbajul oficial este mai radical. Se vorbește despre reforme și schimbarea paradigmei iar scopurile sînt atît de ambițioase încît este legitim să ne întrebăm dacă aceste schimbări radicale ar putea fi atinse prin intermediul resurselor disponibile și în perioada dată.

Un răspuns direct nu este nici posibil și nici recomandat. Condițiile diferă atît de mult de la țară la țară încît este dificil de stabilit o linie de evoluție comună.

Această analiză aduce din nou în discuție o problemă controversată, încadrată în diferite contexte naționale. Ea poate fi rezumată la următoarele întrebări: este posibilă raționalizarea unui proces social atît de complex ca reforma educației? Este posibilă o teorie a reformei educației, cînd în realitate majoritatea experiențelor tranziției au un caracter spontan, imprevizibil și incontrollabil?

Aceste întrebări atrag altele, la care este mai dificil de răspuns în contextul tranziției: Cine și cum stabilește nevoia de reformă? Cine inițiază și cine se opune procesului reformei? Care este stadiul final și cît este el de diferit de cel inițial? Cum poate fi implementată reforma și care sînt obstacolele care trebuie depășite? Care sînt consecințele sociale, economice și politice ale reformei educației? Cine evaluează rezultatele reformei și după ce criterii?

Fără a avea pretenția de a putea răspunde la aceste întrebări, considerăm că următoarele teorii ale reformei învățămîntului ne pot ajuta în analiza situației actuale din Europa Centrală și de Est.

1. Teoria auto-reglării

Orice sistem social poartă în el propriile condiții de schimbare. În acest sens, reforma educației ar trebui să urmeze tendința naturală de auto-înnoire și progres a sistemelor sociale. Prin auto-reglare și ajus-

tare la noul context social, sistemul educațional se poate schimba singur, mobilizîndu-și propriile resurse.

În cazul care ne interesează, această teorie este mai puțin pertinentă, întrucît tranziția este un stadiu *inter-regnum*, o fază de ambivalență și anormalitate socială. Vechiul sistem de învățămînt este nepotrivit și destabilizat, astfel încît toate competențele sale de adaptare și evoluție sînt tulburate. La rîndul său, noul sistem încă nu a fost recunoscut, și astfel rezultă un stadiu intermediar, un hibrid funcțional care utilizează vechile structuri, instituții și persoane, dar cu obiective noi. În absența unor mecanisme eficiente de auto-reglare, reforma educației nu poate fi realizată decît prin intervenții în contextul reformelor politice și economice.

De fapt, teoria auto-reglării sau teoria *echilibrului*, după cum o numește Paulston (1983), s-a dovedit a fi inadecvată chiar și atunci cînd ar fi fost aplicată țărilor în curs de dezvoltare în anii '60. În acel caz, auto-reglarea a fost un hibrid între educația tradițională și educația modernă de tip occidental. Nici în acest stadiu post-colonial de tranziție nu a fost posibilă intervenția auto-reglării.

2. Teoria conflictului

Spre deosebire de teoriile funcționaliste, sisteme, evoluționiste și structuraliste care se bazează pe capacitatea de schimbare proprie oricărui sistem social, această teorie plează de la *conflictul social* pe primul plan. Pornind de la paradigma weberiană a stării de conflict, această teorie consideră reforma educației ca fiind rezultatul unor tensiuni primordiale (Carnoy and Levin, 1976; Archer, 1979): între valori concurente, între grupuri de interes, între stat și individ, între scopuri și mijloace, etc.

Deși uneori se uită acest lucru, tranziția post-totalitară este caracterizată, înainte de orice, de o *luptă pentru putere*. Tranziția se bazează pe înlocuirea unui regim politic cu altul, a unei ordini sociale cu alta. Această schimbare majoră nu poate fi realizată printr-o auto-evoluție naturală, sau prin simple negocieri colective.

După cum se vede din rezultatele alegerilor în multe țări post-comuniste, vechea putere s-a reciclat, metamorfozat și adaptat noii situații, dar ea nu cedează niciodată în favoarea unei alte clase politice. Este naiv să ne imaginăm că simpla cădere a dictaturilor sau dizolvarea partidelor comuniste ar duce la un transfer automat al puterii. Vechile structuri, mentalități și ati-

tudini persistă sub forma adaptării comportamentelor, fenomen ce poate fi numit *comunism rezidual*.

În educație, starea de conflict care caracterizează tranziția apare pe două planuri. Pe de o parte, înăuntrul sistemului social sînt tensiuni între competențele rezultate din vechiul sistem educațional și noile cerințe ale economiei de piață. Iar în acest caz reforma educației începe ca un răspuns la schimbările din alte sectoare: economie, legislație, viață politică, etc. Pe de altă parte, după cum arată Ginsburg et al. (1990, p. 479), în condițiile globalizării și integrării în sistemul economic mondial, starea de conflict depășește cadrul național. În țările din Europa Centrală și de Est, creșterea competitivității și calificarea propriilor resurse umane supuse presiunilor sistemului global și competiției impun reformele sistemelor naționale de educație.

3. Teoria dependenței

Unii analiști tind să creadă că tranziția post-comunistă ar duce la o societate mixtă, la o combinație între democrația occidentală "pură" și societățile autoritariste. Așadar, țările central și est-europene s-ar angaja într-o "tranziție" nesfîrșită care le-ar putea menține într-o stare de dependență față de țările occidentale. Similar teoriei dependenței prin care Cardoso și Faletto (1979) explicau procesul de modernizare în America Latină, a fost creată o teorie pentru Europa Centrală și de Est.

Astfel de analize, conferă un rol important împrumuturilor condiționate și politicilor de adaptare structurală practicate de Banca Mondială și de Fondul Monetar Internațional. Reformele educației ar fi astfel impuse din afară și vor fi orientate spre economia de piață, în ciuda unor interese și rezistențe interne.

4. Teoria revoluției

Conform acestei teorii, tranziția este un proces revoluționar sau post-revoluționar. Astfel, reforma educației este o prelungire sau un caz particular al unor schimbări globale. Fie că devine, ea însăși, centrul schimbării sociale, fie că aplică un program politic predeterminat, reforma educației este "revoluționară", cu alte cuvinte îndeplinește cele trei condiții folosite de Huntington (1968, p.264) pentru a defini *procesul revoluționar*: a) schimbarea ideologiei; b) schimbarea puterii politice; c) folosirea mijloacelor radicale.

Conform teoriei revoluționare, reformele educaționale ale țărilor din Europa Centrală și de Est trebuie să fie un "Big Bang", o schimbare radicală a tuturor componentelor și instituțiilor. Fiind o reformă radicală, trebuie să fie impusă prin mijloace politice și administrative.

Chiar dacă scurta sinteză de mai sus arată cît de relativă și incompletă este analiza teoretică a procesului reformei educaționale. Din acest motiv, în loc să alegem una sau alta din teoriile respective, vom folosi o schemă mai generală, care, considerăm noi, include majoritatea situațiilor. Matricea care urmează include o *tipologie a reformelor educaționale în țările în tranziție*:

	Continuitate	Separare
Stabilitate	Reformă care modernizează	Reformă care corectează
Schimbare	Reformă structurală	Reformă sistemică

După cum am arătat pe larg în alt studiu (Bîrzea, 1994), reformele educației în țările Europei Centrale și de Est sînt foarte diferite. Astfel, se vorbește despre *reforme prin infuzie*, *reforme de ajustare structurală*, *reforme de gradul II* (sau *reforma reformelor*, o reformă care corectează reforma care a început greșit), și chiar despre *contra-reformă* (o mișcare de blocare a reformei, fie din partea profesorilor, fie din partea fostei clase politice).

Matricea noastră începe de la două dileme care, în opinia noastră, exprimă marile alternative ale tranziției post-comuniste: a) dilema continuitate-separare; b) dilema stabilitate-schimbări

a) Continuitate versus separare:

Reforma nu înseamnă schimbarea întregului sistem al educației. În ciuda tuturor criticilor, sistemele educaționale din țările Europei Centrale și de Est aveau calități care trebuie valorificate în noul context. Aceste sisteme erau capabile: să ofere tuturor educația de bază; să furnizeze personal care să acopere nevoile economice; să elimine analfabetismul funcțional; să obțină performanțe superioare în anumite domenii (vezi studiile IEA referitoare la predarea științelor și matematicii, în care țările fost comuniste se aflau în topul clasificărilor).

În orice caz, oricît de reformator ar putea fi discursul oficial, numai o mică parte a sistemelor educaționale poate fi schimbată. Teoria schimbării sociale (apud Cookson et al., 1992) ne arată că nu este posibil să schimbăm mai mult de 5% din componentele sistemului educațional fără a-i afecta echilibrul și funcționalitatea.

În contextul nostru, alegerea între continuitate și separare, precum și cea între stabilitate și schimbare, are, în primul rînd, o *semnificație politică*. Continuitatea și/sau separarea se referă la apropierea sau depărtarea de structurile regimului precedent, fapt care determină și politicile educaționale. Astfel, continuitatea politicilor educaționale în țările în tranziție poate fi privită din trei puncte de vedere: referitor la cvasi-reformele din anii '70 - '80; referitor la perioada interbelică, și la educația tradițională de dinaintea instaurării comunismului; referitor la propriile reforme după 1989.

b) Stabilitate versus schimbare

Această dilemă depinde și ea de opțiunile politice. În țările în care a fost aleasă *terapia de șoc*, stabilitatea și continuitatea au fost sacrificate în favoarea schimbării radicale și rapide. În altele, unde reformele sînt mai încete iar accentul este pus pe *politicile de asistență socială* și pe o *schimbare controlată*, stabilitatea sistemului primează asupra schimbării.

Să vedem cum influențează aceste dileme reformele educației în țările central și est-europene. După cum se observă din matricea de mai sus, din

interacțiunea acestor alternative rezultă patru tipuri de reforme educaționale: reforme corectoare, reforme modernizatoare, reforme structurale și reforme sistemice. Aceste patru tipuri de bază pot fi găsite în toate țările în tranziție, chiar dacă proporțiile lor diferă.

1. Reforme corectoare

În toate țările în tranziție reformele educației au început cu o reacție spontană împotriva vechiului sistem de educație. A fost o atitudine de *negare* și de *demolare* al cărei scop era corectarea imediată a celor mai vizibile caracteristici ale educației comuniste: indoctrinarea politică, centralismul excesiv, controlul polițienesc asupra instituțiilor și persoanelor, antrenamentul paramilitar, învățământul politehnic. Fără o pregătire prealabilă, fără evaluarea priorităților și un program coerent, aceste măsuri au fost adoptate în perioada 1990-1991 (în Europa Centrală și de Est) și 1991-1993 (în fosta Uniune Sovietică).

2. Reforme modernizatoare

Se referă la aducerea la zi a programei și a manualelor, a echipamentelor școlare, a metodelor de predare și a pregătirii profesorilor. Este expresia unei politici a *ajungerii din urmă*, a sincronizării cu Occidentul, care pornește de la premisa că sistemul educațional este bun dar unele componente trebuie să fie schimbate. În unele cazuri, în absența resurselor adecvate sau a unei voințe politice de schimbare radicală, a fost aleasă o politică de întârziere a reformelor, limitată la practici modernizatoare. În alte cazuri, după șocul primelor schimbări post-revoluționare, măsurile de modernizare au fost adoptate ca o strategie de stabilizare a sistemului educațional.

3. Reforme structurale

Aceste reforme nu rămân la schimbarea programei sau adaptarea metodelor, ci au în vedere întregul cadru al sistemului educațional, structura internă, mecanismele de luare a deciziilor și practicile financiare. Astfel de schimbări atrag obligatoriu după ele schimbarea *cadrelor legale*. Ele au în vedere durata studiilor, tipul instituțiilor, afluența studenților, relațiile dintre tipuri și niveluri ale învățământului, acreditarea, sistemul de notare, etc.

4. Reforme sistemice

După cum susțin autorii care au teoretizat acest tip de reformă (Smith and O'Day, 1991), "*logica înăscută*" a sistemului este afectată de o *reală schimbare de paradigmă*. Este o reformă mai profundă deoarece implică schimbări instituționale și organizaționale, remodelarea finalităților și relațiilor educației cu sistemul social. Printre altele, reforma sistemică are în vedere redefinirea rolului statului, descentralizarea, organizarea educației conform principiilor economiei de piață (competiția instituțiilor, dezvoltarea educației

private, liberalizarea pieței manualelor), controlul calității prin evaluare și responsabilitate publică, participarea întreprinderilor la pregătirea vocațională.

După evenimentele revoluționare din 1989, majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est au anunțat reforme sistemice. Se aștepta ca noua ordine politică, socială și economică să fie fondată pe un nou sistem educațional. În realitate, dorințele și proiectele au trebuit să fie întârziate din cauza a patru factori ce țin, în mod inerent, de condițiile tranziției: instabilitatea politică; efecte încete, întârziate, ale reformelor din alte domenii (în primul rând reforma economică); lipsa de consens în rândul actorilor; lipsa resurselor necesare (în special a celor financiare).

Datorită acestor constrângeri, una din principalele condiții ale reformelor sistemice, și anume punerea în funcțiune a unei *strategii de mobilizare masivă*, nu a putut fi îndeplinită.

În general, în primii ani ai tranziției toate țările din Europa Centrală și de Răsărit au realizat *reforme corective*, prin negare și îndepărtare de vechiul sistem. Treptat, deși scopul era *reforma sistemică*, au putut fi îndeplinite numai *reforme de modernizare și reforme structurale*. S-au adoptat noi programe, noi manuale, noi sisteme de pregătire a profesorilor și noi standarde ocupaționale, au fost adoptate noi legi ale învățământului și au fost introduse noi metode în managementul educațional. Mai departe, ca aceste schimbări să ducă la o reformă sistemică reală, trebuie îndeplinite următoarele două condiții: a) integrare într-un program pe termen lung; b) corelarea reformei educaționale cu reformele din alte sectoare.

Aceste condiții sînt îndeplinite în mod diferit de către fiecare din țările central și est europene. Dar este sigur că, mai devreme sau mai târziu, *procesul reformei sistemice* este ireversibil. Ceea ce rămîne nesigur este durata și costul social al acestei schimbări de proporții. □

NOTE:

1. Birzea, C. 1994, *Educational Policies of the Countries in Transition*, Strasbourg: Council of Europe Press.
2. Ginsburg, M.B. et. al., 1990, "National and World-Sistem Explanations of Educational Reform", în *Comparative Education Review*, 34 (4).
3. Huntington, S. P. 1968, *Political Order in Changing Societies*, New Haven: Yale University Press.
4. Paulston, R.G. 1983, "Conflicting Theories of Educational Reform" în J. Simmons, ed., *Better Schools, International Lessons for Reform*, New York: Praeger.
5. Smith, M.S., O'Day, J. 1991, "Systemic School Reform" în S.H. Fuhrman, B. Malen, eds., *The Politics of Curriculum and Testing*, New York: The Falmer Press.

CEZAR BÎRZEA (1944) - Director of the Institute of Educational Sciences, Bucharest. Former UNESCO expert in Africa and Programme Coordinator at the UNESCO Institute for Education, Hamburg.

Schimbarea organizațională - o alegere strategică

GABRIEL IVAN

The article attempts to identify the place where is situated the Romanian schooling on the continuum that separates the mechanistic-bureaucratic pattern (defined by a high degree of centralization, standardization, fragmentation, formalism and inflexibility) from the post-modern organizational pattern. The future's schooling institutions will have to face the increasing speed of changes, chronic uncertainty, informational assault, multiculturalism and the other challenges of post-modernity. Lacking such mutations the passing of the third millennium's frontier remains problematical.

Instituția școlară românească este marcată de trăsăturile organizației de tip mecanicist și birocratic: gradul înalt de centralizare a competențelor decizionale; preponderența fluxurilor comunicaționale verticale și eliminarea comunicației cu exteriorul; distribuția rigidă a autorității pe axa superior-subordonat; inflexibilitatea structurii de tip funcțional; preponderența unor mentalități care blochează creativitatea, pluralismul și deschiderea și altele.

Pornim de la ipoteza că aceste caracteristici organizaționale marchează administrația educației, relația didactică profesor-elev, structura lecției și a curriculumului, toate componentele procesului de învățământ. Ele provoacă birocratizarea muncii profesorilor și lipsa de participarea a elevilor; dezinteresul față de cererea educațională a diferitelor grupuri de "clienți" ai școlii; conceperea reformei ca pe un act providențial al managementului superior al sistemului de învățământ.

Această realitate organizațională definită prin principiile educației de masă (taylorismul educațional) și prin regulile weberiene ale birocrăției (consacrate în modelul francez al administrației învățământului) a fost dusă până la ultimele sale consecințe de către stalinism. Ea a fost perfect adaptată sarcinilor modernizării. Învățământul de masă a reușit să difuzeze valorile culturii naționale și apoi "să contribuie la formarea omului nou". A fost unul din elementele cheie ale consolidării statului național, iar, în ultimele decenii, ale "edificării" statului socialist. A realizat alfabetizarea, a asigurat forța de muncă necesară industrializării și a susținut procesele de urbanizare. Organizația școlară mecanicist-birocratică funcționează mulțumitor într-un mediu stabil și înalt predictibil; atunci când trebuie să îndeplinească sarcini repetitive; când nu este nevoită să se confrunte cu schimbări informaționale și tehnologice accelerate. Ea este capabilă să satisfacă o cerere educațională predominant cantitativă, relativ invariabilă, omogenă și univocă, de exemplu, expansiunea sistemului educațional sau pregătirea forței de muncă pentru industria grea. Școala românească a funcționat mulțumitor în aceste limite structurale până la sfârșitul

anilor '70, formînd cîteva generații calificate pentru industriile celui de-al doilea val. Ea nu mai poate reedifica însă aceleași performanțe în mediul turbionar al tranziției de la comunism la post-modernitate. Actuala criză a învățământului, declanșată la începutul anilor '80, reprezintă criza paradigmei sale organizaționale. Depășirea acestei paradigme reprezintă principala miză strategică a reformei.

Dezvoltările recente din teoria organizațiilor înregistrează, cu precădere în lumea economiei, tendința trecerii dinspre organizațiile clasice spre cele post-moderne. Se vorbește despre organizații post-birocratice, integraționiste, organice, antreprenoriale, slab cuplate, fluctuante și temporare. Alvin Toffler, în *Miscarea puterilor*, le numește "ad-hocracies".

Care sînt direcțiile strategice ale reformei organizaționale a învățământului? 1. Descentralizarea pedagogică și administrativă; 2. reforma regimului autorității și a stilului managerial; 3. ameliorarea fluxurilor comunicaționale din cadrul sistemului de învățământ; 4. modificarea caracteristicilor muncii în învățământ - trecerea dincolo de producția școlară de masă; 5. Fluidizarea structurilor organizatorice din instituția școlară; 6. modificarea actualelor modalități de coordonare și control din învățământ; 7. depășirea crizei de motivație din învățământ; 8. transformarea mentalităților: dezvoltarea noii culturi organizaționale.

Perfect adaptată unei situații de relativă stabilitate, instituția școlară românească este foarte puțin pregătită să-și asume incertitudinile și dinamismul unor transformări radicale. Ministerul Învățământului sau birourile sale de la nivel teritorial pot planifica și administra funcționarea de rutină a sistemului, nu și dezvoltarea acestuia. Cele mai bune performanțe în această privință le au pînă acum acei agenți ai reformei plasați la granița sistemului: Institutul de Științe ale Educației, universitățile care au reușit să-și cîștige o autonomie reală, ONG-urile cu preocupări în domeniul educației, echipele proiectelor de inovație datorate entuziasmului unor profesori și abilității lor de a surmonta obstacolele birocratice. Succesul reformei va

depinde în mod decisiv de edificarea acestei noi realități organizaționale. Eliminarea blocajului organizațional va contribui la creșterea capacității sistemului de învățământ de a genera din interiorul său schimbarea și de a o administra în mod eficient. Pentru a putea răspunde oportunităților și amenințărilor viitorului, politica educației are de făcut o alegere strategică. Ea trebuie să opteze între producția școlară de masă și un design organizațional post-modern.

Ameliorarea fluxurilor comunicaționale

În organizațiile relativ puțin complexe care presupun vehicularea unei cantități destul de reduse de informație, centralizarea rețelelor comunicaționale poate reprezenta o opțiune benefică. Eficacitatea sistemelor educaționale depinde însă de accesul liber la cât mai multă informație al tuturor celor interesați. Aceasta presupune ameliorarea performanței comunicaționale prin descentralizarea rețelei. Prin redistribuirea lui către nivelul local, nici unul dintre noile noduri ale rețelei nu va fi saturat de informație.

A doua caracteristică a fluxurilor comunicaționale din sistemul nostru de învățământ este orientarea lor mai mult verticală decât orizontală. Comunicarea se desfășoară cu prioritate între diferitele nivele ierarhice ale sistemului și nu în interiorul aceluiași nivel. Privilegierea comunicației verticale în raport cu comunicația laterală sau diagonală caracterizează toate organizațiile de tip birocratic. Informația de specialitate de care au nevoie cadrele didactice vine aproape întotdeauna de sus în jos pe filieră ierarhică și nu prin contactul direct între profesori.

Debirocratizarea fluxurilor comunicaționale presupune regândirea modalităților de transfer de informație pe interfața superior-subordonat sau elev-profesor. Acesta se derulează, cu precădere, pe o singură cale: în primul moment, de sus în jos, pentru transmiterea deciziilor, și în al doilea moment, de jos în sus, prin actul de control al executării deciziei. Ameliorarea eficacității proceselor decizionale ar impune facilitarea feed-back-ului, comunicarea intensă și simultană "sus/jos" și "jos/sus" atât între nivelele administrative, cât și în interiorul clasei. Înlocuirea monologului cu dialogul ar favoriza contactul direct și deschis între nivelele manageriale și creșterea caracterului interactiv al învățării.

Organizațiile de tip post-modern dublează rețelele formale care corespund liniilor ierarhice prin rețele informale care traversează ierarhia și au o eficiență superioară. Insuccesele activității de perfecționare se pot datora și inexistenței unor asemenea fluxuri informale inițiate în mod spontan la nivel local de către echipele de profesori sau de către directori. Dinamizarea reformei învățământului care depinde în ultimă instanță de capacitatea de reciclare continuă a oamenilor care lucrează în școli va fi condiționată de dezvoltarea unor importante rețele de comunicație care depășesc liniile prescrise prin organigrama siste-

mului. Inițierea acestor rețele non-convenționale (networking, linking) reprezintă principala atribuție a instituțiilor reformei.

Dincolo de producția școlară de masă

Sarcinile modernizării au impus dezvoltarea unor sisteme de învățământ capabile să "producă" educație de masă. Statul național și apoi statul socialist au putut să asigure în cadrul acestor sisteme (similare din punct de vedere organizațional marilor sisteme industriale ale producției de masă) alfabetizarea, difuzarea unor valori culturale care pînă atunci reprezentaseră apanajul elitei, calificarea forței de muncă necesară celei de-a doua revoluții industriale și satisfacerea cererii educaționale a unei populații aflate într-un accelerat proces de urbanizare. Etapa modernizării a fost deja depășită în societățile lumii occidentale (vezi J. Kurth "Către o lume postmodernă", *Sinteza* nr. 96/1993, A.Toffler *Al treilea val*, *Miscarea puterii*, F. Lyotard *Postmodernismul*). Fostele state comuniste din Europa Centrală și Răsăriteană trebuie să facă față acestei provocări în demersul lor de integrare în structurile euro-atlantice.

Mecanizarea procesului de învățământ, orarele fixe, repetarea stereotipă a aceluiași conținuturi, rutinizarea lecției, immobilismul spațiului școlar transformă școala într-o instituție care mortifică. Profesorii și elevii devin treptat niște mecanisme care execută în mod automat monoton sarcini de tip repetitiv. Ritmul mecanic al învățării anihilează emulația, viața asociativă în cadrul școlii, deschiderea acesteia spre mediu, programarea flexibilă a învățării, înscrierea în proiect. Fenomenul decalificării profesorilor a fost dublat, mai ales după 1989, de selecția negativă a absolvenților învățământului universitar care se orientează către o carieră didactică și de migrarea spre alte filiere profesionale a unor cadre didactice bine calificate. În aceste condiții, includerea personalului didactic în cadrul profesiunilor intelectuale devine problematică. "Funcționarea" în cadrul producției școlare de masă, coboară nivelul cunoștințelor de specialitate necesare unui important segment al acestei categorii profesionale la nivelul de pregătire a personalului cu studii medii din cercetare sau din industriile de vîrf. Faptul că în învățământul românesc lucrau, în 1993, 70.000 de suplinitori fără pregătire universitară, fără ca performanțele acestora să fie în mod sensibil inferioare celor ale profesorilor calificați, probează starea de lucruri descrisă mai sus. Posibilitatea utilizării forței de muncă medii calificate pentru realizarea alfabetizării și generalizarea educației de bază reprezintă unul din avantajele organizației școlare de tip mecanicist. Eficacitatea instituției școlare actuale depinde tot mai puțin de dezvoltarea sa cantitativă și mai mult de calitatea resurselor sale umane.

La sfîrșitul secolului XIX, James Taylor a reușit să determine explozia productivității industriale prin specializarea și fragmentarea muncii. Acestea de-

veniseră deja ineficiente la sfîrșitul anilor '70 în organizațiile economice în care principalele resurse ale productivității sînt creativitatea, managementul calității totale, prelucrarea și transmiterea rapidă a informației. Pentru a rămîne competitivă, școala românească ar trebui să depășească *pattern*-ul organizațional taylorian. Interdisciplinaritatea procesului de învățământ a rămas, însă, un simplu deziderat. Criza existențială a unui adolescent sau asumarea unui proiect educațional pluridisciplinar nu pot fi abordate "pe bucăți" conform atribuțiilor stabilite în mod formal în fișa postului diferiților profesori. Absența deschiderilor reciproce la nivel curricular între materii care ar putea susține împreună un nivel formativ global provine din aceeași paradigmă a fragmentării procesului de învățământ.

Transformarea mentalităților

Orice reformă reală în domeniul educației este condiționată de schimbarea mentalităților. În absența unei remodelări a credințelor și presupuzițiilor împărtășite de membrii organizației școlare, schimbările realizate la nivel administrativ sau curricular vor rămîne superficiale. Dacă transformările structurale în direcția descentralizării nu vor fi însoțite de transformarea mentalităților de tip centralist, instituția școlară va reveni treptat la vechile structuri. Toate deschiderile în direcția descentralizării pe care le produc Legea învățământului sau Proiectul reformei vor întîmpina un puternic blocaj cultural.

Analiza culturii organizaționale din interiorul instituției școlare ne permite să înțelegem dificultățile pe care le întîmpină reforma. Cultura organizațională reprezintă un "cod" prin intermediul căruia se comunică și este interpretată realitatea. Codurile culturale distincte împiedică înțelegerea unor modalități diferite de a "face lucrurile". Faptul că profesorii, directorii, inspectorii și chiar conducerea ministerului se pronunță în favoarea unui grad mai înalt de descentralizare, nu are relevanță pentru analiza mentalităților din instituția școlară. Conform distincției propuse de Argyris între "teoriile expuse" și "teoriile în uz" doar cele din urmă (presupuziții culturale implicite care indică grupului cum să simtă și să gîndească lucrurile) ghidează comportamentul organizațional. Teoriile în uz au o evoluție mai lentă decât cele expuse pe care oamenii și le pot modifica relativ ușor prin adoptarea unor concepții sau a unui tip de discurs "la modă". Acoperirea distanței dintre retorica despre necesitatea descentralizării și presupuzițiile culturale de tip centralist-birocratic constituie marea miză a reformei educației.

Valorizarea regulilor formale și a subordonării ierarhice stă la baza eficienței unei organizații birocratice. Această caracteristică reprezintă un atu extrem de important în cazul unei instituții în care se desfășoară activități puternic standardizate, din care sînt excluse inițiativa, efortul creator, schimbul liber de idei, obsesia excelenței, implicarea sufletească. Toate acestea constituie valori esențiale pentru școală de calitate

în pragul mileniului al III-lea. Or, într-un mediu școlar impregnat de valorile birocratice, autonomia școlii, promovarea alternativelor pedagogice, implicarea personală în reformă vor fi desconsiderate dacă nu chiar sancționate. Sacralizarea regulei formale și a subordonării ierarhice îl poate determina pe directorul de școală să descurajeze proiectul inițiat de un profesor de educație civică, dar să "între imediat în priză" atunci cînd i se comandă de la minister "organizarea unor acțiuni cu prilejul Anului internațional al toleranței".

Descentralizarea pe orizontală a sistemului de învățământ implică revalorizarea alegerilor educaționale ale comunității locale, părinților, agenților economici și, nu în ultimul rînd, elevilor. Participarea acestor grupuri de beneficiari ai serviciilor educaționale la proiectarea curriculumului sau la conducerea învățămîntului implică redefinirea rațiunii de a fi a instituției școlare. Modul în care este concepută misiunea școlii la noi se opune deschiderii spre diferite grupuri de "consumatori" de educație. Una din caracteristicile culturii organizaționale actuale este mentalitatea că școala funcționează pentru a satisface cerințele statului. Clienții propriu-ziși ai școlii sînt fie priviți de sus ("părinții nu trebuie să se amestece pentru că sînt incompetenți în materie de educație"), fie excluși cu desăvîrșire ("școala este o instituție a statului, nu o întreprindere care oferă servicii unor contribuabili a căror cerere ar trebui luată în considerare"). Mentalitățile oamenilor școlii privilegiază "comanda educațională a statului" în raport cu opțiunile elevilor, părinților sau comunităților locale.

Pe de altă parte, se pleacă de la ideea implicită că singura misiune a sistemului educațional este satisfacerea diferitelor trebuințe ale personalului din învățămînt. Robert Merton distinge între o funcție manifestă a școlii care constă în educarea noilor generații și o serie de funcții colaterale printre care este inclusă supraviețuirea ocupațiilor legate de școală. În cazul unui sistem înalt birocratizat care ignoră cererea educațională a diferiților săi clienți, această funcție colaterală ajunge să prevaleze în raport cu funcția manifestă. În școala de stat nu există o etică profesională care să corespundă unei organizații de servicii. Profesorul se simte responsabil pentru materia predată și nu pentru nevoile elevilor. Școala românească trebuie să se reconcilieze cu nevoile educaționale ale elevilor și ale altor grupuri de clienți. Pentru a putea rămîne mobilă, adaptabilă, vie, ea trebuie să abandoneze perspectiva birocratică conform căreia sistemul de învățămînt nu are altă rațiune de a fi decît propria perpetuare. Abandonul școlar și rata crescîndă a dezinteresului față de școală al elevilor și părinților cuantifică falimentul unui *pattern* cultural care refuză acestora dreptul de a-și impune propriile alegeri educaționale.

Una dintre caracteristicile instituției școlare este închiderea față de de informațiile care vin din altă direcție decît nivelul ierarhic superior sau față de informațiile care nu au fost solicitate în mod expres nivelelor inferioare ale organizației. Inițiativa comunica-

țională a unui elev în direcția profesorului sau a profesorului în raport cu directorii sau inspectorii va fi considerată în multe cazuri o provocare, o imixtiune sau o ireverență. Într-o asemenea cultură organizațională există un risc cât se poate de real ca "ideile venite de jos" să supere sau chiar să fie sancționate. Acest blocaj cultural afectează comunicația între "egali" la nivelul clasei, catedrei, colectivului didactic, comunității profesionale.

Descentralizarea învățământului trebuie susținută la nivel mental de un plus de considerație pentru spiritul de inițiativă. Principala presupuziție culturală dintr-o școală deschisă spre "inițiativele de jos" este că edevărul nu stă în autoritatea inspectorului sau magistrului, ci în "ceea ce merge mai bine" pentru procesul de învățământ. Actualele structuri de decizie țin de existența unui anumit consens privind normalitatea acestora. Într-un mediu cultural marcat de convingeri centraliste elevii găsesc normal să înregistreze, părinții să nu se intereseze ce se întâmplă în școală, profesorii să se supună programei și manualului unic, directorii să se supună ordinelor imperative ale inspectorului, comunitatea locală să nu se amestece. Nu se înregistrează o presiune efectivă din partea acestora pentru acapărarea de noi competențe decizionale. Dimpotrivă, potențialele instanțe decizionale de la baza sistemului încearcă să-și conserve poziția de simpli executați. Elevii nu par preocupați să devină actorii propriei formări sau să câștige o anumită reprezentare în conducerea școlii. Datorită preponderenței concepțiilor autoritare și paternaliste participarea, munca de echipă, schimbul deschis de idei rămân la nivelul sistemului educațional niște simple formule retorice. Transformarea structurală în direcția descentralizării trebuie dublată de transformarea climatului școlii. În cadrul unei culturi organizaționale deschise se recunoaște existența punctelor de vedere diferite și se încearcă utilizarea lor în folosul organizației. Într-un asemenea climat organizațional participarea este spontană. În sistemele închise ea este inițiată de superiori și rămâne superficială. O altă caracteristică a culturii organizaționale o formează strategiile predilecte de remediere a situațiilor problematice. Într-o cultură de tip colegial și participativ diagnosticul acestor situații rezultă din discuții deschise între toate nivelele organizației. Într-o cultură de tip birocratic, se consideră că problema trebuie transmisă mai sus pe canale formale. Acolo se iau deciziile de remediere care sînt comunicate apoi celor interesați prin întâlniri formale. Concepția în privința reformei ca act providențial al ministerului exprimă acest fel de gîndire.

Participarea nu poate fi grefată unor organizații care lucrează conform principiilor birocrăției. Eficacitatea instituției școlare depinde de existența unui puternic nucleu valoric care consacră deschiderea școlii către elevi și către mediul său social, cultural și economic; faptul că educația este un experiment permanent și învățarea un proces cooperativ; străduința pentru excelență; deschiderea în comportament și în co-

municare; încrederea în valoarea celorlalți; respectul față de etosul școlii.

Transformarea mentalităților în cadrul unei organizații este un proces dificil și de durată. Presupuzițiile culturale centralist-birocratice au funcționat în mod repetat; reprezintă deja o istorie (în cazul învățământului de la noi este vorba de două straturi de tradiție centralistă; schimbarea pe care o analizăm privește doar tradiția stalinistă). Ele sînt "luate ca garantate" și de aceea extrem de rezistente la schimbare. Asimilarea discursului reformist nu demonstrează modificarea *pattern*-ului valoric. Acest *pattern* se exprimă mai bine în intervențiile care exaltă "marile merite ale învățământului din perioada ceaușistă" și denunță eforturile de sincronizare cu Occidentul.

Cultura constituită în cadrul unei organizații stabilizează comportamentul membrilor acesteia. Ea este o consacrare în plan valoric a rutinei permițind eliminarea stressului pe care îl provoacă noul, prescriind soluții prefabricate pentru situații standard, impunând o serie de algoritmi culturali ai relațiilor interumane. Reforma culturii organizaționale presupune destabilizarea rutinei, subminarea stereotipurilor dobîndite, dezghețul vechiului *pattern* valoric. Aceasta implică un exercițiu de repunere în discuție a paradigmatelor actuale și conturarea unui set de opțiuni alternative. Agenții schimbării trebuie să provoace dezbaterea critică, să stimuleze "furtuna de idei". Funcția lor în această etapă este una preponderent subversivă.

Destabilizarea actualei culturi organizaționale este foarte dificilă atunci cînd ea a condus la succes. Ea este posibilă după o lungă perioadă de eșecuri. Procesul de depreciere a calității învățământului declanșat la începutul anilor '80 facilitează amorsarea schimbării. Aceasta se produce cînd organizația nu-și mai poate rezolva problemele de supraviețuire în cadrul culturii date. Nu întîmplător principala tactică de tergiversare a reformei educației este "înfrumusețarea situației" prin omiterea faptului că școala românească răspunde tot mai puțin unor standarde minime de calitate. Modelarea noii culturi constituie principala funcție a *leadership*-ului organizației școlare. Ei trebuie să-și asume dincolo de atribuțiile administrative rolul ceva mai complex și mai dificil de misionari ai unor noi valori, convingeri, atitudini. □

GABRIEL IVAN (1957) - He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Currently he works as Senior Researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest.

GABRIEL IVAN (1957) - He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest.

Currently he works as Senior Researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest.

Despre profesionismul profesoral

SERBAN IOSIFESCU

The minimalization of the teachers' role in educational changes contradicts an already famous axiom of management: that any procedure of organizational development could not be successful without a real, competent, responsible and fully acknowledged participation of all members and interest groups of that organization. It seems thus evident that a genuine reform has to start from the "human resources" and the construction of a new organizational culture, a new professional ethos, and to surpass the role of "the great mute in the delusion era" assigned to the professorial corps by the present reform.

Derularea reformelor ultimelor două decenii a evidențiat o tendință cel puțin curioasă: minimalizarea rolului profesorilor în pregătirea și implementarea schimbărilor educaționale (Villegas-Reimers, Reimers, 1966, p. 469-470). Inclusiv proiectele Băncii Mondiale tind să se bazeze pe presupuziția că școala merge de la sine, chiar și fără profesori, deci investițiile majore trebuie făcute în renovarea curriculum-ului și a sistemelor de evaluare, în realizarea unor noi manuale și în achiziționarea de tehnologie modernă și nu în formarea și dezvoltarea corpului profesoral, acesta fiind "chemat" doar să aplice instrumentele, metodele și procedurile stabilite "de sus".

În ultimii ani a devenit, însă, evident faptul că acolo unde profesorii nu vor și/sau nu pot să schimbe, reforma eșuează. Încă din anii '70 au fost trase semnale de alarmă, constatîndu-se că multe proiecte reformatoare au fost blocate nu numai de lipsa de pregătire a profesorilor (Hassenforder, 1976, p. 94) ci și datorită aplicării lor asupra și eventual, în interesul profesorilor, dar nu împreună cu ei (Thomas, 1977, p. 109-110). Deci, "este imposibil să faci cel mai mic lucru fără ei și este o prostie să-i ignori." (Programe, 1981, p. 201)

Aceste constatări veneau să confirme o (deja celebră) axiomă a managementului: nici o procedură de dezvoltare organizațională nu poate avea succes în absența unei participări reale, competente, responsabile și în cunoștință de cauză, a tuturor membrilor și grupurilor de interes din organizația respectivă. Drept corolar, a urmat o firească aplecare asupra conceptului de profesionalism, dar și, mai ales, un interes sporit pentru formarea profesională în educație.

1. Profesionism și profesionalizare în educație

1.1. Profesiunea este descrisă (Berg, 1983, p. 174; Carbonneau, 1993, p. 35; Perrenoud, 1993, p. 59-60) drept o clasă de activități caracterizată prin: a) cunoștințe teoretice înalt specializate, de un nivel elevat, și o metodologie specifică de aplicare a acestora în

practică, aceasta din urmă solicitînd inițiativă și creativitate; b) formare specializată, de nivel universitar, cu dominantă științifică, dar și cu o componentă practică însemnată; c) caracter "altruist", de "serviciu social", adecvat nevoilor și intereselor unor "clienți" clar identificați (indivizi, grupuri, organizații); d) un statut social bine definit și, implicit, recunoașterea socială a deținerii monopolului în domeniul respectiv; e) practica autonomă, auto-organizată și auto-controlată, care angajează responsabilitatea individuală a celui care o exercită; f) un sistem propriu de valori, transmis prin formarea specializată și respectarea unui cod deontologic specific; g) integrarea practicii în profesie cu cercetarea și formarea: cei mai buni practicieni devin atît cercetători cît și formatori; h) inserția socială prin intermediul asociațiilor și organizațiilor profesionale de "egali", care au drept de avizare asupra formării și acreditării, garantează statusul social, impun codurile etice specifice și exercită controlul asupra practicii în domeniu (pe baze profesionale și nu administrative); i) solidaritate de grup profesional, rezultată din formarea comună, din aderența la teorii, doctrine și metodologii comune, precum și din apartenența la aceleași organizații profesionale.

Se poate ușor constata că un adevărat profesionism se poate realiza numai acolo unde punerea în operă a unor reguli prestabilite cedează locul strategiilor creatoare și unei etici profesionale pe măsura autonomiei intelectuale și acționale a practicanților, deci acolo unde se poate construi o identitate profesională proprie (Perrenoud, 1993, p. 60).

1.2. "Profesionalizarea" este un concept care "suportă" mai multe contextualizări. Vom aborda numai aspectul procesual-dinamic, în virtutea căruia profesionalizarea este definită ca proces, recunoscut la nivel social, prin care cei ce practică sau care urmează să practice o profesie, achiziționează competențele și cultura curentă a grupului profesional în care se află sau, respectiv, în care caută să devină membri (Power, 1992, p. 37; Crișan, Iosifescu, Păuș, 1993, p. 6). Este,

după cum se vede, o abordare explicit formațională: profesionalizarea se referă, folosind expresia consacrată a lui Merton, la modul concret de realizare a socializării într-o profesiune.

2. Situația de fapt: "profesorul-funcționar".

2.1. Analizând locul corpului profesoral în cadrul sistemului nostru școlar putem constata, cu relativă ușurință, că nu poate fi vorba, nici pe departe, de o abordare profesionalistă a domeniului educațional. Minimumul profesionalism existent a fost obținut doar în procesul concret al practicii, oarecum "nelegitim" și în "contrasens", și nu ca urmare a unui proces conștient de profesionalizare. Această situație este generată, în opinia noastră, de serioase deficiențe ale construcției și ale funcționării actualului sistem școlar, determinate, în primul rând, de menținerea unei structuri organizaționale vetuste, de tip "rațional-birocratic" (Folosim acest termen în accepțiunea consacrată de Max Weber).

Nu este în intenția noastră realizarea unei analize organizaționale dar, pentru a argumenta afirmațiile de mai sus (care pot părea unora chiar șocante), vom menționa doar câteva aspecte care blochează profesionalismul și profesionalizarea în educație: a) standardizarea procedurilor (care devin, adesea, mai importante decât finalitățile), care duc la încurajarea aplicării unor "rețete" însușite și la descurajarea inovației, toate atrăgând diminuarea drastică a autonomiei profesorului; b) normarea strictă și formală a activității precum și diferențierea rigidă de statut, dovedite, printre altele, prin: norma de predare fixă și stabilită "la vîrf", standardizarea "clasei" (de la construcție pînă la numărul de elevi), rigiditatea planificărilor trimestriale, săptămînale și zilnice, diferențierea clară între profesori care activează la diferite nivele, între cei cu "funcții de conducere" și cei cu "funcții de execuție", între profesorii care predau diferite discipline; c) gruparea profesorilor în asociații disciplinare (societăți de matematică, de istorie, de fizică, etc.), și nu de asociații de profesori; ca o consecință a lipsei de profesionalizare și a inexistenței (sau slăbiciunii) organizațiilor profesionale, crește în rîndul corpului profesoral influența organizațiilor sindicale și politice (Perron, Lessard, Belanger, 1993, p. 11-12; Gauthier, 1988, p. 82); d) lipsa solidarității, neîncredere și chiar conflict între practicieni, instituțiile de formare și cercetarea asociată (Perron, Lessard, Belanger, 1993, p. 11-12); e) controlul formal, realizat ierarhic, predominant cantitativ (ore predate, materie parcursă, elevi promovați, etc.), care încurajează heteronomia intelectuală și morală (adică ceea ce se numește "gîndirea prin procură" (Lerbet, 1971, p. 36); f) un "management centrat pe control" și nu pe obținerea unei "angajări implicative" din partea personalului (termeni creați de Walton, 1985) ceea ce duce, de asemenea, la descurajarea inovației și a creativității, la demotivarea profesorilor și a managerilor, toți considerați "funcționari" pe diferite trepte ierarhice.

2.2. Ca urmare, sistemul nostru școlar prezintă tocmai acele neajunsuri pe care "lumea muncii" (și societatea în general) le reproșează, constant, școlii (Dubost, 1990, p. 343-345) și care pot fi considerate efecte ale "încrămenirii" structurii de sistem: a) o abordare predominant cantitativă a educației și a formării: "mereu mai mult despre același" lucru; b) lipsa unei analize a nevoilor "în timp real" și "defazarea" față de schimbările economice și sociale tot mai rapide; c) lipsa de funcționalitate și inadecvarea ofertei de educație în termeni de "proiect personalizat"; d) incapacitatea de a motiva și de a mobiliza "actorii"; e) ne luarea în considerare a sinergiei "formare-dezvoltare"; f) "operatorii" intelectuali și acționali însușiți sînt diferiți de cei necesari în situații reale, nefiind, deci, posibilă o integrare imediată și lină în "viața reală"; g) lipsa de preocupare pentru dezvoltarea componentei socio-relaționale (comunicare, relații intra-/inter-grupale) și a celei expresive a personalității umane.

2.3. Sistemul de formare perpetuează disfuncțiile de sistem, neavînd cum, în consecință, să producă profesioniști autentici, deoarece: a) pentru nivelurile preșcolar și primar, chiar dacă intenția profesionalizării este declarată, rezultatul real este o "semi-calificare" (Mayor, 1992, p. 16), de vreme ce Școala Normală asigură și pregătirea generală specifică nivelului liceal; de altfel, tendința actuală este de "universitarizare" a formării inițiale a profesorilor, indiferent de nivelul la care funcționează; b) pentru învățămîntul secundar și superior, oricine are o diplomă universitară poate fi profesor, în virtutea specializării academice obținute, a parcurgerii cîtorva cursuri asociate "profesoratului" (pedagogie, metodică) și după o practică redusă; timpul dedicat profesionalizării în profesorat nu depășește 10% din timpul total de studiu; c) formarea continuă ("reciclarea" și "perfecționarea") are efecte îndoielnice asupra profesionalizării, din cauza caracterului ei formal, univoc și fragmentat (Iosifescu, 1995).

Ca urmare, sistemul actual de formare inițială și continuă nu face decît să adîncească lipsa profesionalismului în educație, nicidecum să o înlăture, tocmai prin consacrarea practicilor vetuste și a lipsei de autonomie.

3. Profesionalizarea în educație - condiție sine qua non a reformei

3.1. Devine, astfel, evident faptul că o reformă autentică trebuie să pornească de la "resursa umană" și de la construcția unei noi culturi organizaționale, adecvată "serviciilor intelectuale" și similară celei din mediile profesionale recunoscute (medicina, arhitectura, avocatura, etc.).

În acest cadru, transformarea sistemului de formare pentru educație în această direcție are prioritate absolută deoarece noul "ethos" profesional nu poate fi creat decît printr-un sistem de formare direct și conștient profesionalizant.

3.2. Construirea unui astfel de sistem de formare nu poate fi decît rezultatul unui proces complex de negociere între toate părțile interesate, dar desfășurat pe baza unor linii directoare relativ ușor de convenit: a) ridicarea formării inițiale la nivel post-secdar pentru toate categoriile de profesori, prin filiere universitare specializate, pînă la nivel de "master" sau "doctor" în educație; b) testarea vocațională inițială, multicriterială (de la expresivitatea corporală pînă la "arta de a convinge"), a viitorilor profesioniști în educație; c) centrarea formării pe dezvoltarea (negociată și individualizată) a unor sisteme evolutive de competențe metodologice cu triplă componentă (vocațională/formațională/experiențială), avîndu-se în vedere că formarea la nivel exclusiv teoretic are efecte reduse asupra practicii curente iar formarea strict empirică are un slab potențial de inovare și schimbare; d) ofertă multiplă de formare care să răspundă nevoilor concrete, dar care să sporească presiunea reformatoare prin crearea de nevoi; acest lucru se poate face numai multiplicînd organizațiile acreditate în formarea inițială și (mai ales) în cea continuă; e) creșterea autonomiei și a responsabilității profesorilor prin posibilitatea opțiunii personale (și personalizării) referitoare la tipul, filiera și formele convenabile de pregătire (inclusiv studiul individual, cercetarea acțiune și cursurile prin corespondență); f) asigurarea componentei "experiențiale" prin "stagii în responsabilitate", desfășurate în unități școlare cît mai diverse, considerate ca parteneri și beneficiari ai formării, și printr-o inserție profesională asistată; g) din traiectul formativ nu ar trebui să lipsească: abilitarea curriculară (analiza, proiectarea, aplicarea, evaluarea și dezvoltarea de curriculum), inițierea în științele comunicării, abilitarea în managementul mediului și al sarcinilor educaționale, al indivizilor și grupurilor de educabili; h) acordarea unei atenții sporite "formării formatorilor", avîndu-se în vedere potențialul dinamizator al acestei categorii profesionale pentru întregul proces reformator.

Fără a lua în considerare aceste linii directoare, orice politică educațională nu poate duce decît la "proletarizarea" (Perrenoud, 1996) corpului profesoral și la complacerea lui în rolul de "mare mut în era deziluziei" (Villegas-Reimers, Reimers, 1996, p. 489) pe care reforma actuală i l-a acordat.

BIBLIOGRAFIE:

- Berg, G. (1983), "Developing the Teaching Profession: Autonomy, Professional Code, Knowledge Base, in *The Australian Journal of Education*, Vol. 27, no. 2, p. 173-186.
- Carbonneau, M. (1993), "Modèles de formation et de professionnalisation de l'enseignant: analyse critique de tendances nord-américaines", in *Revue des Sciences de l'éducation - Le professionnalisme de l'enseignant*, No. Thématique, Vol. XIX, No. 1, 1993, Québec, p. 33-57.
- Crișan, Al., Iosifescu, Ș., Pauș, V. (1993), *La recherche en sciences de l'éducation et la professionnalisation des*

enseignants en Roumanie: enjeux et perspectives. București: Institutul de Științe ale Educației.

- Dubost, P.J. (1990), "Formation-développement: la formation de demain" in *L'enjeu humain de l'entreprise (100 nouveaux thèmes de réflexion)*, Paris: CEPP.
- Gauthier, R.F. (1988) *Quelles d'école - Pour une politique des contenus d'enseignement*. Paris: Serdimap.
- Hassenforder, J. (1976), *Inovația în învățămînt* București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Iosifescu, Ș. (1995), "Formarea continuă și profesionalismul în educație" (Comunicare prezentată la cel de-al IV-lea Simpozion Internațional Educația în schimbare, Arad, 26-28 mai 1995), București: Institutul de Științe ale Educației.
- Mayor, F. (1992), "Teacher Education in an Era of Global Change" in *International Yearbook of Teacher Education*, 1992, Paris: UNESCO.
- Lerbet, G., (1971), *Introduction à une pédagogie démocratique*, Paris: Le Centurion.
- Perrenoud, P. (1993), "La formation initiale de l'enseignant et la professionnalisation du métier", in *Revue des Sciences de l'éducation - Le professionnalisme de l'enseignant*, No. Thématique, vol. XIX, No. 1, 1993, Québec, p. 59-76.
- Perrenoud, P. (1996), "The Teaching Profession between Proletarianization and Professionalization: Two Models of Change", in *Prospects* (UNESCO, BIE), Issue 99, Vol. XXVI, No. 3, Sept. 1996, p. 509-529.
- Perron, M., Lessard, C., Belanger, P. (1993), "Introduction. La professionnalisation et la formation des enseignants: tout a-t-il été dit?", in *Revue des Sciences de l'éducation - Le professionnalisme de l'enseignant*, No. Thématique, Vol. XIX, No. 1, 1993, Québec, p. 5-32.
- Power, C. (1992), "The Professionalization and Status of Teacher Education and the Teacher Profession", in *International Yearbook of Teacher Education*, 1992, Paris: UNESCO.
- Programme de învățămînt și educație permanentă* (coord. L. d'Hainaut), București: Editura Didactică și Pedagogică 1981, p. 201.
- Thomas, J. (1977), *Marile probleme ale educației în lume*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Villegas Reimers, E., Reimers, F. (1996), "Where are 60 Million Teachers? The Missing Voice in Educational Reforms Around the World", in *Prospects* (UNESCO BIE), Issue 99, Vol. XXVI, No. 3, Sept. 1996, p. 469-492.
- Walton, R.E. (1985), "From Control to Commitment: Transforming Work-Force Management in USA" in Clark, K., Hayes, R.H., Lorenz, C. (Eds.), *The Uneasy Alliance: Managing the Productivity Technology Dilemma*. Boston, Ma.: Harvard Business School Press, 1985.

ȘERBAN IOSIFESCU (1955) - He graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest.

Currently he works as Senior Researcher at the Institute for Educational Sciences.

Democratizarea școlii: explicit și implicit

CĂTĂLINA ULRICH

The school life reflects in many aspects a society's life. There is a long way from the policy of education to praxis. The article focuses on the day-to-day school life which shapes formal, institutional aspects as well as invisible, covered, implicit structures and processes. The author analyses the hidden curriculum and the classroom as important elements that could support or undermine the explicit, visible, desirable goals of the education process.

Există, în lumea noastră, o serie de idei legate de democrație care aproape că au valoare de truism, fiind de la sine înțelese, proclamate, acceptate. De exemplu, în *Documente ale libertății. Educația democratică* (Gandal, Finn Jr. 1995, Eggleston, 1993) întâlnim: democrația se impune astăzi ca model politic și social în întreaga lume; dorința de libertate este firească, însă felul în care funcționează democrația trebuie învățat; democrația este mai mult decât un sistem de guvernământ, ea este un mod de a trăi și a conlucra în cadrul societății; pentru ca cetățenii unei societăți democratice să înțeleagă și să aprecieze posibilitățile și răspunderile pe care le au, ei trebuie să dispună de o instruire temeinică în acest sens; o bună educație democratică este parte a unei instrucții generale; educația democratică poate fi realizată în diferite medii, dintre care cel mai obișnuit este școala. Și, continuă aceiași autori, curriculum-ul oferă premisele acestei educații democratice, prin: studierea istoriei ideii democratice, prin cercetarea modului în care s-au materializat aceste idei în instituții și practici de-a lungul timpului în întreaga lume, prin familiarizarea elevilor cu istoria democrației din propria lor țară, prin cunoașterea situației actuale a democrației în lume.

Este clar faptul că asemenea idei sînt familiare oricărui cadru didactic din România. O altă idee binecunoscută oricărei persoane preocupate de educație este aceea că în perioada de tranziție reformarea învățămîntului și a educației este parte fundamentală a schimbării.

Există în contemporaneitate un "implicit mitizat și mitizant" referitor la școală, manifestat prin formularea unor idealuri educaționale extrem de generoase, care merg pînă la transformarea societății, ca efect al educației. Nu negăm o asemenea posibilitate în cele ce urmează, nici nu încercăm să năruim speranțe. Dar considerăm că în domeniul educației, mai mult decât în alte domenii, distanța dintre *politică educațională* și *transpunerea reală*, dintre *teorie* și *practica efectivă*

este una lungă și deseori plină de obstacole. Sinuozitatea demersului transpunerii teoriei în praxis este explicabilă pe de o parte prin complexitatea extraordinară a fenomenului educațional, prin "apăsătoare" responsabilitate a învățămîntului în cadrul sistemului social, prin specificul școlii ca organizație, iar pe de altă parte prin provocările contemporaneității, precum schimbarea și incertitudinea, informatizarea, multiculturalismul, mondializarea etc.

Un alt adevăr de la sine înțeles: *democratizarea societății* nu se poate realiza fără *democratizarea sistemului educațional*. Dar măsurile reformatoare inițiate deja la nivelul sistemului de învățămînt din România, schimbările în plan structural, ca și reforma curriculară, care au reprezentat până acum o prioritate, nu se pot împlini fără a analiza, regîndi și modifica *aspectele concrete ale vieții școlare*. Viața școlară înseamnă atît școala ca organizație, cultura organizațională, cît și derularea *mecanismelor interne ale funcționării și dezvoltării comunității școlare*.

Să continuăm seria adevărurilor evidente: școala reflectă societatea în care funcționează, iar educația, în general, poate accelera procesul de democratizare a unei societăți. *Actualul elev este viitorul cetățean*. De aceea, este absolut necesar ca școala, în afara competențelor academice pe care le oferă elevilor, să le ofere și cadrul unei reale "ucenicii sociale" în spirit democratic. Formarea unor asemenea *competențe sociale*, strîns legate de cele academice reprezintă componente ale formării indivizilor ca "cetățeni conștienți și responsabili, preocupați de evoluția societății în care trăiesc", "apți și dispuși să se angajeze în viața acestei societăți", "înzestrați cu atitudini și abilități de relaționare solicitate de economia de piață", cu "disponibilități pentru cunoaștere și acțiune socială". Toate aceste finalități sînt cunoscute, acceptate, declarate, uneori chiar asumate de către practicienii educației. Dar accentul cade de pe CE să urmărim pe CUM să formăm asemenea competențe necesare membrilor unei

asemenea competențe necesare membrilor unei societăți democratice. Pentru a transpune în practică asemenea finalități, este necesară o reevaluare și o modificare a *vieții cotidiene în școală*, mai ales la nivelul *clasei de elevi*. Scopurile școlii sînt legate de democrație și democrația trebuie să se regăsească în practica de zi cu zi.

Sociologia educației oferă numeroase repere teoretice în acest sens. Ne vom ocupa de două elemente ale vieții școlare, strîns legate între ele: *curriculumul ascuns* și *clasa de elevi*.

Acțiunea educativă din școală, dincolo de latura sa explicită, presupune și o latură implicită, ascunsă, subliminală, latentă, acoperită. Există o ambivalență explicit-implicit la nivelul acțiunii educaționale, care, de fapt, înseamnă toate experiențele pe care le are un elev sub îndrumarea școlii, nu doar cele prevăzute oficial, reglementate de documente, instituțional. Variabilitatea ierarhiei valorice la nivel social are un impact direct în educație, în modul cel mai evident influențînd stabilirea obiectivelor, selecția conținuturilor, tipurile de interacțiune cultivate.

Noam Chomsky (1991) afirma că în societățile totalitare, ca și în cele democratice, există instrumente de elaborare a consensului, cele mai eficiente și subtile fiind acelea din societățile democratice. Școala și mass media se numără printre cele mai importante instituții care pun în acțiune aceste instrumente de elaborare a consensului social. Indirect, școala induce o serie de atitudini, convingeri ce includ și elemente politice. Chiar dacă școala se declară, ca instituție, liberă de jocurile politice, comportamentele concrete ale cadrelor didactice, deciziile conducerii școlii în diferite situații subminează imparțialitatea proclamată. Aceeași teză este susținută și de către Arnold Clausse, care afirmă că "școala neutră" este în același timp o iluzie și o eroare, promovînd o abținere sistematică față de problemele esențiale. (Clausse, 1968)

Abordarea problemei curriculumului ascuns a fost generată de criticile aduse școlii, critici centrate pe practicile inerțiale și ritualice din cadrul ei, pe îndocitrinare, pe decalajul dintre valorile pe care și le propune să le promoveze și valorile sau non-valorile pe care le cultivă de fapt. Vom prezenta sintetic cîteva dintre accepțiunile date curriculumului ascuns (*hidden curriculum*): căile informale și subtile prin care o școală oglindește și susține valorile societății existente, în contrast cu curriculumul formal, achiziții non-academice și necuantificabile (și forțele care le formează), experiența de învățare derivată din mediul psihosocial și cultural al clasei, al școlii, practici și efecte ale școlii, care, deși nu sînt explicite în ghidurile curriculare sau în politica școlară, totuși par a fi o parte regulată și efectivă a experienței școlare.

Teoriile transiterii și reproducției socio-culturale oferă numeroase idei pentru a pune în lumină aceste elemente misterioase, invizibile, de reglaj "in-

conștient" pe care acest *hidden curriculum* le activează. Bourdieu și Passeron afirmă că activitatea pedagogică este "o formă de violență simbolică, în sens de impunere, printr-o putere arbitrară, a unui arbitrar cultural, producînd un habitus ca produs al interiorizării arbitrarului cultural ce permite perpetuarea acestuia". (Bourdieu, Passeron, 1978, p.187) Autorii lansează și alte concepte-cheie, cum ar fi: autoritatea pedagogică, selecția curriculară, îndocitrinare, socializare pozitivă, pedagogie implicită și explicită (care ar însemna inculcarea ca atare, metodic organizată, a principiilor formulate și chiar formalizate).

Bowles și Gintis (1976) demonstrează că tipurile de interacțiuni de clasă din societatea capitalistă americană (a anilor '70) sînt perpetuate prin tipurile de interacțiune socială din clasa de elevi, iar sistemul educativ și-a dezvoltat o structură represivă și inegală. Bernstein, studiînd din perspectivă sociolingvistică efectele diverșilor agenți de socializare, surprinde existența unor variabile neformalizate în cadrul școlii, cu efecte semnificative asupra procesului de socializare a elevului. (Bernstein, 1978) Althusser consideră că sistemul de învățămînt este cel mai eficient aparat ideologic de stat care inculcă (în mod diferențiat) ideologia clasei dominante pe căi mai mult sau mai puțin subtile. (Althusser, 1976) Illich, autorul radicalei teorii a deșcolarizării societății, afirmă că ritualurile, stereotipiile, promovarea inconștientă a unei mitologii școlare devin elemente ale unui curriculum ascuns alimentînd loialitatea față de instituția școlară, încrederea într-un anumit tip de valori, perpetuarea unor anumite tipuri de relații umane. (Illich, 1971)

Curriculumul ascuns ar reprezenta o stație de tranzit între relațiile personale din familie și rolurile dobîndite impersonal și orientate de autoritate din viața ocupațională și socio-politică adultă. Așadar, școlarizarea, ca instrument de transmitere culturală, este semnificativă nu numai din punct de vedere al curriculumului academic, ci și din punct de vedere al acestui greu detectabil curriculum ascuns, care reprezintă tot ceea ce este învățat mai degrabă implicit decât explicit: transmiterea unui ansamblu de capacități, de valori, de strategii, de motivații, de imagini de sine, de moduri de relații cu semenii și cu autoritățile. Asemenea abordare, din perspectivă structural-funcționalistă evidențiază ceea ce se petrece în interiorul clasei de elevi, clasă care reflectă, ce e drept, nu în mod absolut, societatea.

Dar această trecere, acest tranzit dinspre familie înspre societatea adultă, această socializare secundară pe care o înfăptuiește școala se realizează practic în clasa de elevi. Dreeben afirmă că în clasa de elevi individul învață să trăiască cu autoritatea. Jackson demonstrează că prin însăși structura clasei, tot aici se formează ideea de mulțime, putere, sancțiune. Dealtfel, încă de la începutul secolului, Durkheim sesizase faptul că o clasă este, într-adevăr, o mică soci-

etate, insistând asupra rolului socializator al acesteia, iar Parsons în "Clasa de elevi ca sistem social" inițiază o adevărată tradiție funcționalistă. (Parsons, 1977)

Așadar, clasa, încarnare a proceselor de școlarizare și socializare, loc privilegiat de transmitere a cunoașterii, necesită mai ales studierea proceselor interacționiste din cadrul ei. Până în ultimele două decenii, (spre deosebire de studiile din Statele Unite ale Americii, puternic marcate de antropologie), accentul cercetărilor europene a fost pus mai mult asupra perspectivei "behavioriste", în termeni de norme și acte sau asupra perspectivei psihologice și epistemologice, analizându-se cu precădere situațiile didactice. S-a depășit această "asepsie socială" în abordarea clasei de elevi, sociologii educației orientându-se tot mai mult asupra nivelului micro, adică asupra situației concrete din clasa de elevi.

Articularea conduitelor de predare și învățare se situează în școală, clasa este locul suport al cîmpului pedagogic și aceasta se reflectă prin organizarea raportării la știință a valorilor și ideologiilor caracteristice unei societăți, afirmă Filloux, precizînd: "În cîmpul pedagogic se comunică "ceva", știință între altele, comunicăm asupra acestui "ceva", comunicăm într-un anumit mod unii cu alții, clasa este instrumentul instituționalizat unde partenerii acestui proces complex de comunicare sînt prezenți în mod direct și interacționează." (Sirota, 1987, p.73) Acest loc suport al cîmpului pedagogic, clasa constituie un grup restrîns, cu statusuri, roluri, norme specifice și cu o structură a rețelilor de comunicare, în care poziția centrală o deține profesorul. Autorul explorează viața în clasă pe baza analizei reprezentărilor puse în scenă de raportul pedagogic al situației și modalitățile de adaptare reciprocă. Situația clasei este considerată ca un loc structurat social prin mai multe rețele de semnificație, reconsiderînd noțiunea de statut, rol, așteptări/expectații.

Dezvoltarea procedurilor de observare de tip etnografic a permis evidențierea densității și complexității interacțiunilor de la nivelul clasei. Această mutație metodologică (generată în special de interacționismul simbolic, etnometodologie), firească și necesară, a evidențiat aporturile, ca și slăbiciunile unei sociologii a inegalității școlare, orientate în special în jurul teoriilor reproducției, căci, de-a lungul acestor studii, este evidențiată doza de autonomie situațională a clasei și complexitatea mecanismelor adaptative și a strategiilor puse în scenă de actorii sociali înșiși. Întoarcerea către actori, nemaicautînd să producă o abordare globalistă, unde indivizii sînt considerați ca agenți ai unei funcționări structurale ce-i depășește, consideră individul ca actor - individual sau colectiv - ce trebuie interogată asupra diversității practicilor și marjei de autonomie.

Nivelul macrosociologic nu mai apare adecvat pentru asemenea probleme, cu atît mai mult cu cît "în cîmpul sociologiei educației acesta pare a fi în par-

te epuizat în fața instituționalizării anumitor problematice sub formă de observatori permanenți, în cadrul organismelor oficiale sau ministeriale producătoare de date naționale". (Sirota, 1987, p.76) S-au extins *frontierele sociologizabile*, scoțînd la lumină ceea ce era invizibil sau ceea ce era considerat nesemnificativ, obișnuit. De aceea practica educatoarelor, învățătorilor, profesorilor, strategiile de școlarizare devin ele însele obiect important de analiză, deoarece nimic, în domeniul educației, nu este *nesemnificativ*.

Din anii '60 sociologii educației britanici și americani se interesează din ce în ce mai mult de procesele efective care se derulează în școli și în clase, de conținuturile ce trebuie transmise și încorporate în programe și cursuri, de relațiile sociale ce se constituie între actorii sociali. Studiul lui Neill Keddie, "Cunoașterea clasei", publicat în cartea fondatoare a Noii Sociologii a Educației, *Cunoaștere și control* (Young, 1971) arată cum se construiește "diferențierea în interiorul unui curs nediferențiat"; studiază discordanța dintre normele pedagogice ale profesorilor și practica lor cotidiană, arătînd cum elevii fac obiectul unor percepții stereotipe.

Interacționismul simbolic, în loc să insiste asupra faptului că structurile sociale determină comportamentele cotidiene ale fiecăruia, din perspectivă funcționalistă, evidențiază faptul că ordinea socială este produsul unei improvizații reglementate. Iar abordările comprehensive, invers față de paradigma structural-funcționalistă, cercetează în interiorul clasei nu doar simpla reflecție a structurii sociale sau modul de constituire a acestei structuri, ci și autonomia și specificitatea situației. Woods și Hammersley, influențați de sociologia fenomenologică, sînt binecunoscuți pentru analizele asupra modurilor de gîndire construite de actori și asupra termenilor în care ei interpretează lumea, cît și asupra bazei cu care ei acționează în lume, mai mult decît asupra constrîngerilor structurale și culturale.

În clasă nu doar se transmit, se învață cunoștințe, ci elevii mai degrabă trebuie să "facă față" situației, învățînd șiretlicurile, trucurile meseriei de elev (ca și cele ale meseriei de profesor), învață cum să se descurce, să descopere ierarhiile, subiecte potrivite de conversație, tabu-urile. Viața clasei este un proces continuu de negocieri, uneori conflictuale, alteori în mod subtil implicite. Și prin analiza vieții cotidiene ne apropiem de descoperirea unor reguli informale ce susțin aceste negocieri și de modul în care se asigură menținerea coeziunii acestei comunități de muncă. Atît elevul, cît și profesorul trebuie să *facă față situației*. Și conceptul de strategie apare ca unul central, deoarece înseamnă "locul unde intenția individuală și constrîngerile exterioare se întîlnesc". (Mehan și Woods, 1975) Interacțiunile din grup, dimensiunea ascunsă a unei culturi tacite, socializarea prin roluri, utilizarea marcărilor lingvistice înseamnă de fapt, din punctul

de vedere al etnometodologilor că "structura și fenomenele de structurare sînt puse pe picior de egalitate arătînd cum faptele sociale apar din munca de structurare, pentru a deveni externe și obligatorii ca o parte a lumii care este simultan fabricația noastră și deasupra muncii noastre" (Mehan și Woods, 1975, p. 88)

Analiza etnometodologică a regulilor tacite ale organizării sociale în interiorul clasei și descrierea rutinei și evenimentelor vieții cotidiene reconstituie, pe de o parte, repertoriul procedurilor prin care profesorul menține ordinea în clasă (acestea rezultînd din combinarea strategiilor de improvizare și a procedurilor de distribuire a cuvîntului) și, pe de altă parte, paralel, al proceselor de achiziționare a competențelor interacționale de către elevi, în clasă.

Regulile de funcționare a clasei sînt comunicate tacit și implicit, elevii sînt în mod constant angajați într-o muncă interpretativă activă care le permite o participare competentă, adică "a fi un membru competent al clasei". Altfel spus, pentru a reuși, elevul trebuie să producă conținuturi academice corecte în forme interacționale acceptate.

Un asemenea "sincronism mutual al comportamentelor", la nivelul clasei, nu înseamnă mai tîrziu, același tip de sincronism la nivelul societății, ca adulții? Clasa reprezintă pentru copii și adolescenți primul cadru de ucenicie socială "serioasă și responsabilă", învață modul cum se exercită puterea, în care profesorul este un agent de control social.

Sînt nenumărate criticile aduse analizelor de tip microsociologic, care par să situeze această unitate de analiză - clasa de elevi - într-un "vid social", neglijînd raporturile de putere din societate. Totuși, cercetările și contribuțiile teoretice ale sociologiei educației, echilibrarea perspectivelor macrosociale cu cele microsociale, a paradigmei normative cu cea interpretativă sînt de ajutor în *explicarea vizibilului* și în *înțelegerea invizibilului* din viața școlară, a *explicitului* din politicile educaționale, ca și a *implicitului*, care uneori subminează explicitul dezirabil.

Nu doar o *cultură a democrației* (adică vizibilul) trebuie cultivată în școală, ci școala însăși trebuie să-și dezvolte o "*cultură democratică*", adică un stil democratic de viață în interiorul ei, care să se regăsească atît în "structura de suprafață", cît și în "gramatica" sa adîncă. Iar ocaziile de învățare și de construire a acestei culturi democratice din viața cotidiană școlară sînt: formele de lucru (în perechi, în grupuri mici, frontal), negocierea anumitor teme și obiective de către cadrele didactice împreună cu elevii, strategiile de control, distribuirea și asumarea responsabilităților, intrajutorarea, cooperarea, libertatea de expresie, cunoașterea, construirea și alegerea între alternative, luarea deciziilor personale sau ale grupului, co-influența, dezvoltarea legăturilor cu comunitatea locală etc. Elevii își dezvoltă de fapt autonomia, creativitatea,

propria conștiință de sine și responsabilitatea ca viitori cetățeni activi atît prin *explicitul* cît și prin *implicitul* comunității școlare: climatul organizațional, relațiile dintre elevi și cadre didactice, relațiile de la nivelul personalului didactic, ideile, proiectele, valorile, regulile și normele, obiceiurile, tradițiile, rutinele și rituurile pe care le cultivă o școală și care de fapt îi construiesc propria identitate. A modifica toate aceste elemente într-un sens dezirabil, anume în sensul democratizării, înseamnă a schimba *mentalități* la nivelul principalilor agenți ai schimbării, care sînt *cadrele didactice*. □

BIBLIOGRAFIE

- Bernstein, B., (1978) *Studii de sociologie a educației*, Editura Didactică și Pedagogică, București
- Bourdieu, P., Passeron, J. C., (1977) "Fundamentele unei teorii a violenței simbolice" în F. Mahler (ed.), *Sociologia educației și învățămîntului. Antologie de texte contemporane de peste hotare*, Editura Didactică și Pedagogică, București
- Bowles, S., Gintis, H., (1976) *Schooling in Capitalist America Educational Reform and the Contradictions of Economic Life*, Routledge and Kegan Paul, London
- Chomsky, N., (1991) *Ideologie et pouvoir*, Editions EPO, Bruxelles
- Clausse, A. (1968) *Pedagogie rationaliste*, PUF, Paris
- Garfinkel, H. (1967) *Studies in Ethnomethodology*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Illich, I. (1971) *Une société sans école*, Editions Seuil, Paris
- Mehan, H., Wood, H. (1975) *The Reality of Ethnomethodology*, Wiley, New York
- Shor, I., (1992) *Empowering Education Critical Teaching for Social Change*, The University of Chicago Press, Chicago and London
- Sirota, R. (1987) "Approches ethnographiques en sociologie de l'éducation: l'école et la communauté, l'établissement scolaire, la classe" în *Revue Française de Pédagogie*, no. 78

CĂTĂLINA ULRICH - She graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. She published various articles and studies on the epistemology of the social sciences and the theoretical status of Pedagogy.

Currently, she works as Lecturer at the Department of Pedagogy, University of Bucharest and Senior Researcher at the Institute for Educational Sciences.

Tradiția liberală: între principii și practici

ROMULUS BRÂNCOVEANU

The author tries to detect the intrinsic connection between the political principles and the realm of education. He focuses mainly on the liberal principles and he proposes an analysis of the possibility of constructing a new educational system in Romania as based on the classical liberalism's foundations.

Pot fi aplicate întru-totul principiile politice în domeniul educației?

Acceptând că o asemenea întrebare poate fi îndreptățită - și este îndreptățită, de vreme ce reforma învățământului de la noi se desfășoară și în lumina unor principii politice -, răspunsul pare mai degrabă afirmativ. Toți cei care am învățat în perioada comunistă știm foarte bine că nu doar prin îndoctrinare școala devenise parte a organismului politic. Chiar și clasa, ca formă de separare și grupare a copiilor în legătură cu anumite caracteristici de vîrstă, psihologice, cu necesități funcționale și curriculare, reprezenta totodată o organizație politică, confundându-se cu detașamentul de pionieri sau organizația UTC.

Cum ar trebui să arate însă o școală care funcționează după principii social-democrate, creștin-democrate sau liberale? Nu mă refer cu această întrebare la școala democratică în genere, ci la doctrinele politice specifice care ar trebui să fie coerente cu practicile educaționale desfășurate în numele lor. Or, din această perspectivă, cele mai interesante probleme le ridică liberalismul, social - și creștin democrația fiind mai susceptibile de compatibilitate cu practicile educaționale înrădăcinate bazate pe preeminența transmiterii de tradiții și de valori.

"Compatibilitatea" nu trebuie înțeleasă aici în sensul unei preferințe (fie personale, fie că ar fi dezirabil ca școala să funcționeze în lumina unor anume principii politice), ci pur și simplu că asumînd o idee sau alta, normativitatea ei are sau nu o plauzibilitate mai mare față de realitățile rezistente ale acțiunii educaționale în genere. De aceea mă voi concentra numai asupra liberalismului, încercînd să deslușesc problemele pe care le ridică aplicarea principiilor sale, iar dintre acestea numai asupra autodeterminării individului.

În toate formele sale - a drepturilor naturale (Hobbes și Locke), utilitaristă (Bentham și Mill), pragmatistă (Dewey), neocontractualistă (Rawls) -, liberalismul este o filosofie a individului (Strike). Trebuie

subliniat însă că o filosofie a individului *matur*, încă Mill arătînd că doctrina libertății se aplică "numai ființelor umane aflate la maturitate" - "only human beings in the maturity of their faculties" (Mill, 1994, p. 18).

Liberalism și autodeterminare

Astfel, cei mai mulți liberali, de la Mill la Rawls, sînt sceptici în privința autonomiei și capacității de autodeterminare a copilului și justifică intervenția educațională cu anumite grade de paternalism. Din perspectiva autodeterminării, am putea descrie acțiunea educațională astfel înțelegînd ca pe o exercitare de alegeri prealabile în numele copilului, care ar putea reveni unor persoane, comunități sau statului și care nu pot fi atribuite de drept copilului. Avem cîteva clase mari de asemenea alegeri: alegeri prealabile care ar putea reveni părinților, comunității, care aparțin sferei publice a învățămîntului și alegeri prealabile care ar putea fi conținute sau care rezultă din cunoștințe sau comportamente dobîndite.

Fără îndoială că autodeterminarea nu se reduce la actul de a alege. Cred însă că descrierea acțiunii educaționale și a situațiilor educaționale în termenii unor alegeri prealabile ne ajută, pe de o parte, să evităm o discuție despre aspectele biologice și psihologice ale autodeterminării individului imatur, nesemnificative din punctul de vedere al stării de drept, iar pe de altă parte, conturează mai bine chestiunea formării acestei capacități - care nu se confundă, totuși, cu recunoașterea ei de către stat - prin acțiuni caracterizate de predominanța unor alegeri prealabile efectuate de alte instanțe decît individul. Chestiunea nu este deloc scolastică, deoarece o analiză a ei ar putea să ne conducă la concluzia că autodeterminarea și autonomia individului sînt, datorită acestei dependențe, simple iluzii.

Dacă unui copil nu-i revin de drept anumite alegeri, cum poate fi justificată această situație și căror instanțe este dezirabil să revină aceste alegeri

prealabile în numele copilului (sau al "viitorului" individ)?

Teoria liberală acceptă existența unor limite firești în autodeterminarea individului. Aceste limite sînt de ceea ce este dat: nu hotărîm să ne naștem, nu ne alegem părinții și epoca în care trăim, limba maternă, etc. Unele dintre aceste limite pot intra, la un moment dat, în sfera alegerii. Unii oameni aleg să-și schimbe sexul, aleg o altă limbă în care să vorbească sau să scrie decît limba lor maternă ș.a.m.d. asemenea alegeri îl privesc totuși, în general, pe individul matur. Deși un psiholog ar putea susține că un om manifestă preferințe încă din primul an de viață, totuși, acesta este dependent de alte instanțe, iar preferințele sale, deși îi aparțin sînt mijlocite în mare parte de ele.

Ar trebui poate, de aceea, să recunoaștem ca firești și date care provin din situații sau practici înrădăcinate, cum sînt de exemplu unele tradiții, sau cu o determinare profundă, poate de natură antropologică. Printre acestea din urmă s-ar putea număra și situația educațională în sens generic. Această situație ar putea fi caracterizată prin aceea că *responsabilitatea educației nu poate reveni oricui sau, altfel spus, că responsabilitatea educației trebuie să cadă în sarcina cuiva*. Din această situație derivă întrebarea: *care este cel mai nimerit tutore (familia, comunitatea sau statul)?*

Ne putem convinge de caracterul firesc sau natural al acestei situații educaționale luînd aminte la reacția pe care o avem atunci cînd întîlnim așa-numiții copii ai străzii și considerăm că educația și grija față de ei trebuie să cadă în sarcina cuiva. Deși acest argument ascultînd de "vocea inimii" nu e tocmai în litera liberalismului, bănuiesc că nimeni nu crede, vîzîndu-i, că situația copiilor străzii ar fi dezirabilă dintr-un punct de vedere liberal, chiar și ortodox.

Dacă admitem că educația copilului trebuie să revină cuiva, atunci înseamnă că responsabilitatea ei trebuie să cadă în sarcina acelei instanțe capabile să administreze alegerile prealabile în așa fel încît să preserveze capacitatea de autodeterminare a "viitorului" individ. Încercînd să răspundă acestei condiții, tradiția liberală respinge în mod ferm rolul de tutore al statului, deși recunoaște legitimitatea unei sfere publice a educației (Coons and Sugarmann), deoarece intervenția sa duce la îndoctrinare și identificare cu poziția oficială. Ea nu este la fel de sigură în fixarea tutorelui cel mai nimerit, pentru că atît familia, cît și comunitatea (un adept al comunității este Grant), pot juca un rol negativ în formarea valorilor și credințelor copilului (Strike).

De aceea, ea pare mai degrabă să discute *îndreptățirea* diversilor tutori potrivit unor practici înrădăcinate, decît să indice tutorele cel mai potrivit (în lumina unor asemenea practici, Mill înclină să îndreptățască tatăl copilului, de exemplu). Totuși familia se poate prevala, în efectuarea alegerilor, de apropierea

față de copil - este mai susceptibil să acționeze în favoarea acestuia -, dar nu într-atît încît să-l considere ca pe un bun. Și în acest caz, la noi, există acea experiență a vînzării copiilor care ne spune că o cădere din rolul de tutore al familiei este nefirească.

Din răspunsul destul de sinuos în privința tutorelui cel mai potrivit, putem conchide că problema este una greu decidabilă în situația existenței unei educații cît de cît instituționalizate (școala). Totodată, putem presupune că în această situație, în care responsabilitatea educațională este împărțită din capul locului între familie, comunitate și, totuși, stat, problema este aceea a limitării pe cît posibil a acelor alegeri prealabile ale diferitelor instanțe care ar putea afecta capacitatea de autodeterminare a "viitorului individ" sau, altfel spus, problema este aceea a limitării alegerilor prealabile efectuate de către fiecare dintre instanțele care ar putea juca un rol educațional, în așa fel încît distribuția acestora să prezerve (cît mai multe dintre) opțiunile posibile ale "viitorului" individ.

Educația pentru autonomie

De obicei, această condiție este redată sub forma principiului neutralității (Mill) care spune că nici un individ, nici un grup și nici o instituție și, mai cu seamă, statul nu trebuie să își impună prin educație valorile. Presupunînd că în această situație statul ar putea să joace, și el, un rol direct, pe lîngă neutralitatea sa ideologică, el nu trebuie să îngreueze dreptul celorlalți responsabili educaționali la alegerile prealabile pe care le cred de cuviință. În acest sens, teoriile mai noi au avansat dinspre principiul neutralității teologice și ideologice către unul al neutralității față de diverse moduri de viață sau culturi, oamenii fiind liberi să împărtășească orice mod de viață doresc în limitele impuse de teoria liberală a dreptății (Ackerman, Dworkin, Rawls).

Acest punct de vedere oferă o bază pentru susținerea importanței locului comunității în educație. Astfel, Ackerman vorbește de un principiu al "coerenței culturale". Potrivit acestui principiu, cel mai sigur mod de a împiedica impunerea unui mod de viață este respectarea și facilitarea unor alegeri coerente cu modul de viață propriu împărtășit de individ.

Totuși, liberalismul nu promovează neutralitatea ca valoare în sine (Strike) și, prin aceasta, relativismul cultural. Vorbînd despre neutralitate și coerență culturală, teoriile liberale au în vedere doar faptul că statul trebuie să se abțină de la a sprijini un mod de viață sau altul, rezumîndu-și responsabilitatea numai la asigurarea dreptății sociale (Rawls). Dar în condițiile neutralității și libertății aderării la un mod de viață trebuie să avem în vedere că un număr important de alegeri prealabile sînt conținute sau rezultă din cunoștințele sau deprinderile dobîndite și că autodeter-

minarea nu se confundă cu respectarea autonomiei individului de către stat, ci presupune și participarea la viața socială.

Or, din acest punct de vedere, chiar deprinderi banale, cum ar fi, bunăoară, scrisul și cititul, reprezintă suporturi minime ale capacității de alegere rațională cerută de anumite situații. Este îndreptățit statul să administreze asemenea cunoștințe care asigură suporturi minime autodeterminării individului în societatea de astăzi, atunci când diferitele moduri de viață pot îngreuna accesul la ele? În acest context, diversitatea curriculară și autonomia școlii în fixarea curriculum-ului, care este o condiție a neutralității și coerenței culturale, intră în contradicție cu necesitatea existenței unui curriculum de bază care să asigure un minim de cunoștințe și deprinderi necesare autodeterminării individului.

Această contradicție nu este rezolvată, totuși de concepția instrumentalistă liberală care vede cunoștințele și comportamentele ca bunuri și resurse la care statul trebuie să asigure un acces egal, căci pot exista moduri de viață arbitrate de către stat și care, cel puțin, par să nu asigure condiții minimale formării capacității de alegere rațională - așa cum se întâmplă într-o anumită măsură în cazul comunității romilor de la noi. Educația pentru autonomie care ar fi o soluție, implică totuși, un anumit design curricular care multiplică numărul alegerilor prealabile, întărindu-le, totodată, pe unele în favoarea altora.

Cred că observațiile de mai sus, destul de schematic, surprind unele dificultăți ale aplicării principiului autodeterminării în domeniul educației. Pentru aceste dificultăți nu exclud posibilitatea unei argumentații mai întemeiate care să le demonstreze aparența.

Pe de altă parte, nu cred că asemenea probleme trebuie resimțite drept ceva negativ și că trebuie să acceptăm că între conceptualizarea și proiectarea politică, pe de o parte, și situațiile și practicile educaționale, pe de altă parte, există o anumită distanță care nu poate fi acoperită prin raționamente pas cu pas. Ba chiar ar trebui să admitem că practicile cu o rezistență mai motivată trebuie să caute conformitatea cu proiectarea politică. Practici de sorginte liberală cum ar fi descentralizarea curriculară, cu existența sau nu a unor standarde generale, deschiderea școlii către familie și comunitate, diversele tipuri și autonomii educaționale oferă destule precedente și exemple ale unor asemenea încercări, care ar putea fi urmate și de o reformă a învățământului românesc într-un spirit mai liberal.

Este semnificativ faptul că, în asimilarea unor asemenea practici, în învățământ n-au existat "dileme" tipice pentru perioada de tranziție, cum ar fi acelea privind "terapia de șoc - terapie graduală" sau "costurile sociale ale reformei". Nu se poate spune însă că și în acest domeniu nu s-ar fi manifestat o puternică rezistență la schimbare. Dimpotrivă. Dovada o constituie

similitudinile cu reforma politică și economică în privința condiționării externe a măsurilor de schimbare. Așa cum diferite măsuri politice și economice interne au fost determinate de presiuni venind dinspre Consiliul Europei, Banca Mondială sau Fondul Monetar Internațional, la fel și diferite programe ale reformei învățământului au fost inițiate de instituții europene și internaționale, și chiar de organizații non-guvernamentale, partea română asumându-și o responsabilitate redusă în finanțare și una ezitantă și difuză în realizarea și urmările lor.

Revitalizate, asemenea programe (Reforma învățământului profesional, Reforma curriculum-ului, Reforma formării profesorilor, Reforma managementului și finanțării, etc.) ar putea duce, tocmai prin transferul de practici pe care le presupun, la constituirea unui mediu educațional mai deschis și pentru rezolvarea unor probleme cum ar fi aceea a autodeterminării individului. S-ar asigura astfel și trecerea firească de la proiectarea prin postularea de așa-numite necesități ale tranziției, așa cum sint ele formulate în documentele politice sau ale administrației, la o proiectare a acestor aspecte ale evoluțiilor sociale și interumane, a intelectualizării pieței muncii, a apariției de noi forme de competiție și organizaționale, de percepție culturală care se vor manifesta, nu-i așa, în perioada imediat următoare epocii post-comuniste. □

BIBLIOGRAFIE

1. Ackerman, J.S., *Social justice in the liberal state*, Yale University, New Haven, 1980.
2. Coons, J.E. & Sugarman, S.D., *Education by choice: The case for family*, University of California Press, Berkeley, 1978.
3. Dworkin, R.M., *Liberalism*, în Sandel, M.J., *Liberalism and its critics* (p. 60-79), New York University Press, New York, 1984.
4. Grant, G., *The World we created at Hamilton High*, Harvard University Press, Cambridge, 1988.
5. Mill, J.S., *Despre libertate*, Humanitas, București, 1994.
6. Rawls, J., *A theory of justice*, Harvard University Press, Cambridge, 1971.
7. Strike, K.A., "The moral role of schooling in a liberal democratic society", în *Review of research in education*, 17, p. 413-483, 1990.

ROMULUS BRÎNCOVEANU (1957) - He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest.

Currently, he is a Senior Researcher at the Institute for Educational Sciences.

He published articles and political analyses in *România Liberă*, *Contrapunct*, 22, *Sfera Politicii*.

Sfârșitul excepționalismului românesc: epitaf pentru a treia cale

VLADIMIR TISMĂNEANU

În fostele state ale pactului de la Varșovia, rezultatul revoluțiilor din 1989 a fost eliminarea de la putere a vechilor elite comuniste. În unele dintre acestea foștii comuniști s-au întors mai târziu la putere, însă într-un sistem fundamental diferit și după ce și-au abandonat neechivoc toate iluziile leniniste. În țări precum Polonia și Ungaria, consolidarea instituțiilor și procedurilor democratice a permis o alternanță normală la guvernare între foștii comuniști (rebotezați socialiști) și oponenții lor. Orice s-ar crede despre mandatele democratice ale lui Aleksandr Kwasniewski sau Gyula Horn, fără îndoială că ei nu vor încerca să restaureze ordinea monolitică autoritară, cu o bază ideologică. Între timp, țara în care decesul vechiului regim a fost acompaniată de violență în masă, vărsare de sânge și eliminare fizică a dictatorului și soției sale, a cunoscut cea mai puțin hotărâtă rupere instituțională cu regimul comunist. Desigur, este vorba de România.

Pentru mulți români, revoluția singeroasă a fost deturnată, confiscată sau trădată de operatorii cinici care au luat puterea în momentele obscure de după prăbușirea despotismului lui Nicolae Ceaușescu. A fost ca și cum prin împușcarea lui Ceaușescu și a soției sale, prin descotorosirea de cei mai apropiați asociați ai acestora, noii lideri, conduși de Ion Iliescu, descoperiseră o modalitate de a prelungi hegemonia politică și economică a nomenclaturii statului-partid. Salvaționismul național devenise fundamentul ideologic al unui regim semiautoritar folosind o fațadă democratică, dar continuând să facă uz de mijloace nedemocratice pentru a intimida opoziția. În iunie 1990, Iliescu a adus la București minerii pentru a percheziționa sediile partidelor politice și presei independente. Făcând apel la slogane populiste, antioccidentale și împotriva economiei de piață, manipulând temerile față de schimbare, Iliescu a câștigat alegerile din 1990 și 1992. Ca și în Serbia lui Milošević, televiziunea națională a devenit pentru grupul dominant instrumentul de manipulare a opiniei publice și de întreținere a imaginii paternaliste a președintelui. În consecință, precum predecesorul său, Ceaușescu, Ion Iliescu a devenit ostaticul propriei sale propagande.

Izolată și tot mai singură, înconjurată de siccități, Iliescu se percepea pe sine drept singura persoană capabilă să garanteze stabilitatea și ordinea. În locul unui pluralism în stil occidental, el susținea propriul său concept al unei "democrații originale românești". În realitate, până și muncitorii și-au pierdut răbdarea față de el și acoliții săi. În timpul mitingurilor electorale pentru cursa prezidențială din 1996, organizate în fabrici, el a fost huiduit, iar cei care altă dată îl celebrău i-au cîntat sloganurile oponenților săi, ale fostului prim-ministru Petre Roman și ale candidatului Convenției Democratice, Emil Constantinescu.

La sfârșitul domniei, a existat o stranie asemănare între Iliescu și Ceaușescu: ambii au folosit limbajul panicii naționaliste, într-un efort inutil de a obține sprijinul popular. Ambii au refuzat să vadă că vremea lor trecuse. Spre cinstea lui, în ultimul moment, când a sosit rezultatul preliminar al celui de-al doilea tur (chiar înainte de rezultatul oficial), Iliescu și-a dat seama că a pierdut. În loc să folosească violența, el a admis înfrîngerea.

Refuzul prin vot al unui al treilea mandat prezidențial pentru Iliescu și victoria parlamentară a forțelor democratice din România în noiembrie 1996 au completat ciclul inaugurat în miraculosul an 1989. O țară evident condamnată la stagnare și apatie se afla încă o dată în avangarda luptei neîncetate pentru pluralism și democrație. Politica treptatei restaurații și a flagrantului clientelism caracteristice regimului Iliescu, care a dominat România vreme de șapte ani, au fost respinse de majoritatea românilor. Pompoasa retorică antiintelectualistă și anticapitalistă a ocupantului funcției supreme nu a avut ecou.

Dimpotrivă, noul președinte, Emil Constantinescu, un intelectual cunoscut pentru modestia și decența sa, a fost sprijinit tocmai deoarece a jucat cărțile adevărului și toleranței. Într-un moment când în alte țări mulți dintre foștii dizidenți păreau a fi tot mai marginalizați, românii au adus la guvernare și în fotoliul prezidențial oameni asociați multă vreme cu lupta pentru o minte și o societate deschise. Profesorul de geologie și rectorul Universității din București între

1990 și 1995, în vîrstă de 57 de ani, Emil Constantinescu a fost activ implicat din 1989 încoace în eforturile de a reconstitui societatea civilă a țării sale. Principala sa apel a constat în sublinierea nevoii de a asigura responsabilitatea tuturor instituțiilor publice, eliminarea corupției, consolidarea domniei legii și accelerarea mult amînatelor reforme economice, în special a privatizării.

Alegerile din noiembrie 1996 reprezintă o piatră de hotar în istoria României și a Europei de Est. Tocmai s-au împlinit cincizeci de ani de la scandalul falsificării a alegerilor din 1946, care au fost organizate cu amestecul direct al armatei sovietice ocupante. Este pentru prima dată în aproape șaiszeci de ani că o autentică schimbare la vîrf are loc în mod normal, fără violență și dezordine. Același partid care a cîștigat alegerile din 1946, însă i-au fost refuzate fructele victoriei, Partidul Național-Tărănesc, este acum partenerul principal în noua coaliție guvernamentală. Această aproape suprareală întoarcere la putere a unui partid tradițional, de dinaintea celui de-al doilea război mondial, este unică în întreaga regiune.

Partidele naționaliste și explicit neocomuniste au fost reduse la insignifianță parlamentară (în jur de zece procente). Mai mult, majoritatea zdrobitoare a populației din provinciile vestice ale Transilvaniei și Banatului au votat pentru Constantinescu și Convenția Democratică. Această distribuție geografică indică persistența reminiscențelor democratice, aparținînd statului de drept și a "obiceiurilor inimii" pluraliste, legate de moștenirile Europei Centrale.

Nu mai puțin important decît amintirile unui "trecut utilizabil" a fost rolul acelora care își imaginează viitorul, întrucît o mare parte din sprijinul pentru Convenție a venit din partea celor tineri. Generația mai tină a României s-a săturat de demagogia și corupția guvernării Iliescu. Votul a fost unul pentru o schimbare fundamentală, pentru un divorț hotărît în raport cu trecutul comunist și pentru renașterea așteptărilor revoluționare din decembrie 1989. A fost un vot împotriva politicii supunerii și duplicității, atît de mult favorizate de succesorul imediat al lui Ceaușescu, Iliescu. În timp ce alegerile din 1996 au manifestat fără tăgadă un vot de protest, oricum speranța populară și angajamentul de a repune țara pe picioare au jucat de asemenea un rol.

O criză de legitimitate

Încă de la începuturile sale, regimul Iliescu a suferit de legitimitate în rîndul alegătorilor educați ai României, bucurîndu-se în schimb de sprijinul puternic al țărănilor, muncitorilor industriali și a birocrăției de stat. El a pretins că reprezintă aspirațiile revoluționare care l-au răsturnat pe Ceaușescu și cîștiga sa, însă în realitate a servit interesele acelorași straturi sociale care au beneficiat de pe urma regimului trecut. Munci-

torii industriali au fost ademiniți cu promisiuni de păstrare a slujbelor prin menținerea în viață a coloșilor industriali falimentari. Foștii *apparatchiki* au fost numiți prefecți și miniștri, probabil exemplul cel mai cînic al "sindromului acelorași vechi mutre" a fost cazul doctorului Iulian Mincu: aceeași persoană care a promovat nesănătoasele politici pronataliste ale lui Ceaușescu (avorturile erau ilegale dacă o femeie nu născuse cinci copii, iar contraceptivele erau inaccesibile) a devenit încă o dată ministru al sănătății sub Iliescu.

Sub presiunea organizațiilor financiare internaționale, au fost inițiate în 1990 reforme politice și economice blinde, însă ele au fost stopate după septembrie 1991. Primul ministru, Petre Roman, a fost dat jos ca rezultat al violenței minerilor, tolerată (dacă nu chiar direct instigată) de Iliescu și poliția secretă. Regimul Iliescu a manifestat o profundă neîncredere față de activitățile civice independente de jos și ostilitate față de tot mai deschisele mijloace de comunicare în masă. Partidele și mișcările de opoziție au fost aprioric desconsiderate ca antipatriotice. Au fost folosite simboluri naționaliste pentru a legitima regimul, iar cîteva din partidele antioccidentale și xenofobice cele mai vicioase s-au alăturat coaliției guvernamentale între 1994 și 1996.¹

După alegerile prezidențiale și parlamentare din 1992, Iliescu și-a folosit puterea pentru a-și pune în practică propria viziune cu privire la "cea de-a treia cale românească": Pentru el, economia de piață conducea în mod inevitabil la puternice tensiuni sociale, șomaj și o stare hobbesiană de luptă universală. Leninist convins, el nu avea decît neîncredere față de societatea civilă și intelectualii critici. În diferite împrejurări, el a atacat opoziția pentru lipsa abilităților manageriale, amatorism și pretenții de a aduce înapoi "bancherii și moșierii" sau de "a vinde țara" concernelor occidentale. Ruperea în două a Frontului Salvării Naționale aflat la putere, în 1992, și formarea Partidului Democrat al lui Petre Roman (de orientare socialistă în stil occidental) a erodat baza de putere a lui Iliescu. De fapt, acest partid a evoluat într-o versiune stil românesc a sfîngii reclădite din Polonia și Ungaria.

Între timp, Convenția Democratică (o formațiune umbrelă unind mai multe partide și mișcări civice) s-a dezvoltat impetuos. Opoziția a învățat din înfrîngerile sale din 1990 și 1992 și a început să se ocupe de nemulțumirile sociale ale multor grupuri dezavantajate. Tulburarea și exasperarea socială față de gradul extraordinar al corupției în cadrul formei de guvernare, o companie în gen mafiot, au contribuit la extinderea sprijinului electoral pentru Emil Constantinescu și Petre Roman.

Revoluția electorală a României

Către sfîrșitul lui 1995, observatorii erau convinși că Ion Iliescu și al său Partid al Democrației

Sociale nu vor fi capabili să cîștige alegerile locale și parlamentare. Într-adevăr, în iunie 1996, opoziția a obținut succese enorme în timpul alegerilor locale. În mod semnificativ, Victor Ciorbea, un avocat în vîrstă de 42 de ani și fost lider sindical, a devenit primarul Bucureștiului cu o platformă electorală anticorupție, înfrîngîndu-l pe favoritul lui Iliescu, fostul campion de tenis Ilie Năstase. Pe măsură ce testele majore (alegerile parlamentare și prezidențiale) se apropiau, cele două formațiuni de opoziție (Convenția Democrată, care îl sprijinea pe Constantinescu pentru președinte și Partidul Democrat, pe Roman) au dat semne ale voinței lor de a coopera în efortul de a detrona regimul Iliescu. Atît Roman cît și Constantinescu au atins corzile sensibile al electoratului denunțînd cleptocrația omnivoră, starea îngrozitoare a economiei, decăderea standardelor de viață și absența transparenței politice. Pe 3 noiembrie, partidele anti-Iliescu (între ele Uniunea Democrată a Maghiarilor, care a primit aproape 7% din voturi) a cîștigat majoritatea parlamentară. Pierderea controlului parlamentar l-a împins pe un Iliescu disperat să "devină negativ" în lupta electorală. Atacurile sale stridente la adresa lui Roman, inclusiv remarcile insultătoare cu privire la ascendența evreiască a fostului prim-ministru, au produs efectul contrar celui scontat.

Destinul însingurării președintelui a apărut extrem de clar în momentul cînd cel mai apropiat asociat al său, șeful poliției secrete a României, Virgil Măgureanu, a declarat că în alegerile parlamentare a votat "pentru schimbare". Imediat după victoria lor parlamentară, Convenția Democrată și Partidul Democrat au semnat un "pact de guvernare", pecetluind alianța lor electorală în lupta împotriva realegerii lui Iliescu. Astfel, baza înfrîngerii lui Iliescu a fost compromisul istoric dintre opoziția tradițională, anticomunistă a Convenției Democratice și Uniunea Social Democrată (grupînd partidul lui Roman și un mic Partid Social Democrat). Spre deosebire de Iliescu, care a dus o campanie bazată pe calomnie și intimidare, opoziția s-a concentrat pe nevoia de a clădi o nouă României. Retorica lui Iliescu a fost apocaliptică, sugerînd că o coaliție guvernamentală cu partidul etnic maghiar va transforma România într-o altă Iugoslavie. Aceasta era desigur o absurditate și chiar partidele naționaliste turbat hungarofobe au refuzat să sprijine candidatura lui Iliescu. Eternul zîmbet electoral a dispărut de pe fața lui Iliescu. În locul acestuia, românii au descoperit fața sumbră a birocratului comunist obișnuit să folosească limbajul luptei de clasă și alte clișee leniniste demodate.

Pe 17 noiembrie, o majoritate a alegătorilor români, adică 54,4% l-au ales pe Constantinescu drept noul președinte al țării. Controlul ex-comuniștilor asupra puterii a luat sfîrșit, iar euforia a fost supremă. Precum în decembrie 1989, românii s-au însuflețit din pricina șanseii de a se mișca rapid către o democrație în

stil occidental. Obsedați de imaginea ei externă, cei aflați în guvernarea Iliescu au refuzat să admită că izolarea țării era în primul rînd și în principal consecința gafelor grosolane pe plan intern, în particular eșecul angajării pe lina reformelor de piață serioase. O dată cu plecarea lui Iliescu de la cîrmă, românii speră că vor putea fi văzuți încă o dată ca o țară normală cu o conducere normală, orientată spre reformă. În cuvintele analistului politic Dorel Șandor: "Acum este vremea să dăm voie instituțiilor să funcționeze. N-avem nevoie de un nou tată."²

Quo Vadis, România

Alianța dintre Roman și Constantinescu se bazează pe concesii reciproce și prin urmare nu este doar una ușoară. Cei doi lideri și partidele lor au viziuni diferite cu privire la trecutul, prezentul și viitorul țării. Emil Constantinescu este membru P.N.Ț.C.D. El își datorează în mare parte cariera sprijinului primit de la veneratul lider al acestui partid, Corneliu Coposu. Deținut politic vreme de 17 ani în timpul regimului comunist, Coposu nu și-a tănuțit convingerile monarhistice. Linia oficială a partidului, elaborată de Coposu și de grupul bătrînilor lideri, face apel la continuitatea constituțională, respingînd adică legitimitatea abdicării impuse de comuniști regelui Mihai, în decembrie 1947. Cu toate că în timpul campaniei, Constantinescu a atenuat această linie, eliminînd complet referirile la un referendum cu privire la fundamentele constituționale ale statului, este greu de crezut că această problemă va dispărea pur și simplu, fără nici o urmă. Din exilul său elvețian, regele Mihai l-a felicitat pe noul președinte, admițînd că nu este acum momentul de a pune în discuție ordinea constituțională. În același timp problema legitimității rămîne deschisă atîta vreme cît republica română nu se confruntă procedural cu lovitură ilegală de stat care l-a forțat pe rege să abdice și a proclamat "Republica Populară Română". Ce fel de continuitate vrea Emil Constantinescu să reprezinte pe termen lung?

Pe de altă parte, Petre Roman socotește orice astfel de discuție drept nepotrivită și periculoasă. Fiind direct implicat în expulzarea regelui din România, în decembrie 1990 (cînd fostul monarh venise într-o scurtă călătorie de Crăciun), el a exprimat un angajament foarte fără compromisuri pentru menținerea formei republicane de guvernămînt. În același mod este de așteptat ca P.D. și liderul său (care este noul președinte al Senatului, camera superioară a parlamentului țării, iar din punct de vedere constituțional în a doua poziție din stat) să obstrucționeze orice încercare de a dezlega multe mistere cu privire la evenimentele din decembrie 1989 și cu privire la venirea minerilor la București în iunie 1990 (care a intervenit pe vremea cînd Roman era prim ministru în regimul Iliescu).

Dacă tensiunile din interiorul coaliției se vor adânci, Partidul Democrat va părăsi cabinetul și va juca rolul unei forțe de opoziție independente. Un alt factor care ar putea să conducă la discordie în interiorul coaliției este chiar acela al personalităților liderilor de partide. De exemplu, liderul Partidului Democrat, Petre Roman, are ambiții prezidențiale și a primit 21% din voturi în primul tur al cursei prezidențiale din 1996, ceea ce este o indicație că un larg segment al electoratului este gata să-l sprijine. Cu alte cuvinte, alianța dintre Convenția Democratică și Partidul Democrat - care include de asemenea UDMR - a început cu o căsătorie de conveniență și este probabil să rămână așa atâta vreme cât există armonie de interese și stimulente. Într-adevăr, există o mulțime de stimulente, actul guvernării însuși fiind probabil cel mai puternic, pentru ca aceste două formațiuni să-și exprime diferențele de opinii și să mențină coaliția stabilă pentru o perioadă relativ lungă de timp. Mai mult, Partidul Democrat poate avea o influență moderatoare împotriva creșterii "tentației revoluționare" în rândurile Convenției Democratice și a chemărilor pentru justiție retroactivă și de comunizare radicală.

Între timp, este probabil că vechiul partid conducător devenit de opoziție, Partidul Democrației Sociale din România, va adopta o strategie obstrucționistă care va afla nemulțumirea față de costurile reformei, va face apel la pierzătorii din pricina reformelor radicale și să mobilizeze syndicatele împotriva tăierii subsidiilor de stat pentru produsele și serviciile de bază. Cât îl privește pe Ion Iliescu însuși, este greu de înțeles un rol politic cheie pentru el într-o Românie modernizată și occidentalizată.

Precum Gorbaciov, care a fost în multe privințe modelul său, el va fi limitat la un statut de irelevant. În interiorul elitei partidului său există prea mulți "juni turci" care se gândesc cu nesaț la viitoarele alegeri de peste patru ani și care-l privesc pe Iliescu ca pe o relictă a trecutului.

Stîncă sau nisip?

În România s-a jucat *ad nauseam* pe cartea naționalismului, nenorocirea pe care Adam Michnik a numit-o boala fatală a comunismului. Deși este adevărat că sentimentul național este puternic, există puține motive pentru a crede că el va lua forme agresive, violente. Poziția lui Emil Constantinescu în această problemă controversată este mai degrabă liberală, iar mulți dintre colaboratorii săi cei mai apropiați sînt personalități care au fost în trecut ținta atacurilor partidelor extremiste. Angajamentul democratic al României în 1996 a fost ferm. Natura latentă a acestei democrații rămîne misterioasă: este vorba despre o comunitate cu orientare civică, bazată pe individualism liberal sau este înrădăcinată în nostalgia pentru legăturile arhaice

de solidaritate și loialități definite în termeni colectivi? Va accepta România tendințele majore ale globalizării sau va încerca să li se opună în numele unor valori vag definite precum "o națiune sub Dumnezeu"?

După șapte ani de șanse ratate, mizerie instituționalizată și de jaf rușinos al resurselor naționale de către cei despre care se presupunea că le vor administra, românii au votat pentru renaștere. Prin urmare, aceasta este cea de-a doua șansă a țării într-un singur deceniu de a se remodela și deși nu este ceva sigur cu nici un chip, este un lucru rezonabil de a aștepta că acei indivizi și partide chemați să conducă vor face tot ce le stă în putință și că, de fapt, vor reuși. Integrarea României în structurile euro-atlantice și perspectivele ei de dezvoltare democratică depind în primul rînd de imaginația politică și verticalitatea morală a noilor săi lideri. Tendințe puternice în rîndul grupurilor educate, în special ale tinerilor, sugerează că România a trecut de pragul critic. În pofida stereotipului "fantomelor balcanice", nici o țară nu este pe vecie condamnată să își repete trecutul. Iar în cazul României există ceva care ar putea să constituie un trecut util: memoria colectivă a unui constituționalism fragil, dar real, în timpul perioadei interbelice, o tradiție a rezistenței antitotalitare în anii 1940 și 1950 și amintirea revoluției din decembrie 1989. Acesta este fundamentul pe care poate fi construit un corp politic modern. □

Traducere de Dan PAVEL

NOTE:

1. Vezi articolul "Democracy, Romanian Style", *Dissent*, Summer 1995, pp. 318-320
2. Vezi Jane Perlez, "Romania's Anti-Communist Revolutionary", *New York Times*, November 19, 1996.

VLADIMIR TISMĂNEANU - Associate Professor of Politics and Associate Director of the Center for the Study of Postcommunist Societies at the University of Maryland (College Park).

He is the author most recently of *Reinventarea Politicului: Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel* (Editura Polirom, Iași, 1997)

Alegerile din România: un sufragiu istoric

MICHAEL SHAFIR

În dimineața zilei de 4 noiembrie cîteva sute de suporterii entuziaști ai Convenției Democratice din România s-au adunat în Piața Universității pentru a sărbători victoria opoziției în alegerile parlamentare care se sfîrșiseră cu cîteva ore mai devreme. Conform sondajelor de opinie de la ieșirea de la urne, atît televiziunea de stat cît și Pro-TV raportaseră, puțin după miezul nopții, că CDR obținuse ceea ce mulți considerau o victorie istorică în alegerile pentru noua legislatură. Lucrurile erau mai puțin clare în ceea ce privește alegerea președintelui. Institutul de sondare a opiniei publice, IRSOP, îl situa pe fostul președinte, Ion Iliescu, cu puțin înaintea candidatului CDR, Emil Constantinescu; un alt institut, IMAS, îi prezenta în ordine inversă. Rezultatele finale au arătat că IRSOP avea dreptate (vezi Tabelul 2).

Campania parlamentară

Alegerea celor două camere ale Parlamentului Român a fost plasată în umbra cursei prezidențiale. Cîțiva factori explică această stare de lucruri. În primul rînd, Constituția României prevede o republică semi-prezidențială și în cei aproape șapte ani de cînd a preluat puterea, președintele Iliescu nu a ezitat să facă uz de toate pîrghiile puterii pe care o deținea. Astfel, opoziția democratică a privit înlocuirea lui ca pe o piatră de hotar pe drumul depășirii moștenirii comuniste a țării. Faptul că președintele de pînă atunci fusese un membru proeminent al conducerii Partidului Comunist înainte de ostracizarea sa (relativ ușoară) de către Nicolae Ceaușescu în 1971 nu făcea decît să urgențeze înlocuirea lui, considerau oponenții lui Iliescu.

În al doilea rînd, românii suferă încă de o tradițională supradoză de personificare, una ce a fost exagerată în timpul "cultului personalității" al lui Ceaușescu. Cultura politică sub comuniști întărise o moștenire în care conducătorii contau mai mult decît subiectele propuse. În sfîrșit, cu guvernarea Partidului Democrației Sociale din România discreditată de repetate scandaluri de corupție, cu inflația ce crește în ciuda încercărilor de a o ține sub control prin mijloace artificiale¹, și cu nivelul de trai scăzînd dramatic, sondajele de opinie din ultimele trei luni indicaseră că partidul și-ar putea pierde poziția majoritară deținută în parlament. Astfel, ambele părți și-au concentrat eforturile asupra alegerilor prezidențiale, în care rezultatul confruntării părea mai puțin clar.

Pentru cei aflați încă la putere, acesta era, evident, un efort de a "ține pagubele sub control". În timp ce nu precupețea nici un efort în a speria electoratul prezentînd CDR în culorile care îi asiguraseră victoria în alegerile parlamentare din 1992², PDSR părea să nu mai aibă "imaginație electorală" și să nu mai creadă nici măcar în propria propagandă. Nimic nu ilustra mai bine acest lucru decît un slogan electoral care includea cuvîntul "schimbare", ca și cum nu formațiunea politică a lui Iliescu ar fi fost cea care, sub un nume sau altul (FSN, FDSN și PDSR) dominaseră scena politică românească începînd din decembrie 1989. Ca și în 1992, despre CDR s-a spus că vrea să reinstaureze monarhia, că vrea să dea moșiile înapoi foștilor proprietari și că va opri plata pensiilor. La aceste teme recurente s-au adăugat altele de aceeași natură, ca încercarea de a avertiza chiriașii că o lege aprobată de PDSR, care le oferea posibilitatea de a cumpăra casele naționalizate în care locuiau, va fi schimbată în eventualitatea unei victorii a CDR³.

CDR, pentru care în 1992 fusese dificil să răspundă acestor tactici de intimidare, și care își concentrase atunci mesajul pe o propagandă anti-comunistă presărată cu aluzii vindicative, a optat acum pentru un mesaj mai degrabă "pozitiv" decît "negativ". Conceput după modelul campaniei Partidului Republican american din 1994, "Contractul cu România" a prezentat o listă de probleme pe care CDR promitea să le rezolve în timp de 200 de zile; dacă aceste probleme nu erau rezolvate în termenul fixat, guvernul condus de CDR și-ar fi dat demisia. Faptul că Victor Ciorbea începuse într-adevăr să îndeplinească unele dintre promisiunile făcute în timpul campaniei a adăugat credibilitate ofensivei parlamentare a CDR. Un sondaj IRSOP realizat înaintea alegerilor a arătat că nu mai puțin de 68% dintre respondenți aveau o opinie "bună" sau "foarte bună" despre Contractul cu România⁴. Paradoxal era faptul că acest "Contract cu România" reprezenta o platformă mult mai de stînga decît cea a PDSR, deoarece acesta din urmă nu a ascuns faptul că vor mai trebui făcute sacrificii de către o populație care părea să-și fi pierdut răbdarea față de partidul de la guvernare.

Astfel, PDSR era pe cale să plătească pentru politicile sale "nici cal, nici măgar". FDSN (rebotezat PDSR), cu reticență și supus presiunilor internaționale, a inițiat un număr de reforme în timpul legislaturii 1992-1996. În orice caz, multe dintre acestea au rămas

pe hirtie sau au fost aplicate numai parțial sau cu întârziere, întâmpinând rezistența unei "partidocrații" sau "directocrații" (după cum a denumit un reputat analist român dominația, în viața economică și politică, a directorilor mamușilor industriali ridicați de Ceaușescu⁵). "Contractul social" implicit care a asigurat victoria PDSR în alegerile din 1992 fusese deci încălcat în mod vizibil, deoarece majoritatea populației fusese nevoită să plătească prețul unor măsuri de care păreau să beneficieze numai clienții PDSR și câțiva indivizi întreprinzători, dintre care unii păgubeau statul prin combinații necinstite⁶. În 1992 (la fel ca și la primele alegeri post-comuniste din 1990), PDSR promisese că îi va apăra pe muncitorii din zonele rurale și urbane împotriva formulei "terapii de șoc" atribuită unei opoziții care, de fapt, era la vremea respectivă prea slabă pentru a a-și formula chiar și propriile opțiuni economice într-o terminologie altfel decât nebuloasă. La nivel macroeconomic, aceste politici au produs stagnare și o reticență a investitorilor străini față de această țară⁷. Protecționismul economic s-a dovedit a fi o vorbă goală, iar de celelalte măsuri au beneficiat numai cei pe care Vladimir Tismăneanu, analizând exemplul mexican, îi numise încă din 1990 o "cleptocrație" în devenire⁸.

Apărind drept cel mai mare partid în urma alegerilor din 1992, PDSR a preferat să guverneze cu sprijinul formațiunilor politice extremiste (PUNR, PRM și PSM) decât să împartă puterea cu CDR. Alianța cu extremiștii a avut drept rezultat un amalgam de retoricii populiste exacerbind discursul național comunist al lui Ceaușescu, cu hotărârea cinică de a se ține strâns de monopolul puterii pe care nivelurile al doilea și al treilea ale fostei nomenclaturi comuniste care se aflau acum în top o moșteniseră de la predecesorii lor în circumstanțe rămase încă neclare⁹.

Deși acea coaliție s-a destrămat pînă la urmă, o polarizare clară s-a făcut simțită în rîndurile electoratului odată cu alegerile din 1996. La dreapta fostei coaliții, suporterii unor partide din afara CDR s-au temut că un vot pentru partidul lor preferat ar împiedica efortul de a înlătura PDSR de la putere și va conduce la reînvierea a ceea ce fusese supranumit "patrușterul roșu". Această parte a electoratului a oferit voturi CDR nu pentru că ar fi trecut, în cele din urmă, peste dubiile cu privire la principala coaliție a opoziției, ci pentru a evita posibilitatea enunțată mai sus. Principala victimă în acest caz a fost Alianța Națională Liberală (ANL). Partidele de la stînga PDSR au suferit de același sindrom: numai că invers, cit și de faptul că ele și-au folosit energia pentru a se discredită reciproc: PSM era în competiție alături de mai vechiul său rival, PS, care se desprinsese din PSM spre sfîrșitul lui 1994, cit și cu o nouă formațiune recent stabilită, Partidul Socialist Muncitoresc. În sfîrșit, formațiunile naționaliste extremiste, PRM și PUNR, au dus o campanie agresivă care nu aducea nici o idee nouă. PUNR era sfîșiat de lupte

interne înainte de alegeri. În parte, aceste lupte oglindeau fundătura în care partidul fusese împins de către liderul său Gheorghe Funar. Principalul mesaj electoral al PUNR a fost golit de conținut prin semnarea Tratatului de bază româno-ungar, dar și datorită reacției negative ale opoziției maghiare la acest document, reacție care a scăzut credibilitatea pretențiilor lui Funar (dar, de asemenea, și ale PRM), că tratatul semnifica vînzarea intereselor naționale românești. În plus, PSM, PUNR, și PRM fuseseră discreditate din cauza asocierii lor cu PDSR în cadrul coaliției de guvernare.

Rezultatul alegerilor parlamentare

Pentru prima dată din 1937, electoratul român și-a schimbat guvernul prin vot. Fie și numai din acest motiv, schimbarea ar trebui privită ca "istorică". Observatorii străini și cei interni au căzut de acord asupra faptului că procesul electoral se desfășurase corect, în ciuda unor nereguli locale, aproape imposibil de evitat. Acestea implicau în mare parte așa numitele "liste speciale" pe care cetățenii își pot exercita dreptul de vot în afara localității în care sunt înregistrați; în unele sate, numărul persoanelor de pe "listele speciale" ajungea la o treime din numărul persoanelor înscrise pe listele normale. În zonele urbane, cea mai mare fraudă a fost înregistrată la Brăila, unde un procent inexplicabil de mare (37%) din electori erau înregistrați pe "liste speciale"¹⁰. Fraudele au fost în mare parte evitate datorită colaborării principalelor partide de opoziție, dar intenția de a falsifica alegerile exista, după cum o dovedea și apariția bizară a unor ONG-uri de care nimeni nu mai auzise, și care și-au anunțat intenția de a trimite observatori la secțiile de votare. Număratoarea paralelă a voturilor de către principalii reprezentanți ai opoziției acreditați la secțiile de votare a diminuat suspiciunea de fraudă. Dar ceea ce a înlăturat această suspiciune a fost însăși victoria opoziției.

După cum se arată în Tabelul 1, care compară rezultatele alegerilor din 1992 cu cele din 1996, un electorat variat a transformat CDR în cea mai puternică formațiune politică reprezentată în Parlament. Ar trebui remarcat totuși că CDR din 1992 și CDR din 1996 sînt alianțe politice diferite. În 1992 CDR includea PNLCD împreună cu PAC, PL '93, PSDR și PER. UDMR, deși era încă membră CDR, a candidat pe liste separate. Ca urmare a conflictelor și separărilor din 1995, PAC și PL '93 au părăsit CDR, formînd ANL; PSDR a părăsit și el coaliția, alăturîndu-se după un timp PD pentru a forma Uniunea Social Democrată (USD). UDMR a fost practic forțată să părăsească alianța, candidînd din nou pe liste separate în 1996. Pe de altă parte, PNL, care ieșise din CDR în 1992, s-a reîntors; Partidul Alternativa României, o formațiune nou-înființată, precum și alte partide mici și cîteva organizații civice, s-au alăturat și ele Convenției.

Tabelul 1
Alegerile din România 1992-1996

	Camera Deputaților %	Locuri	Senat %	Locuri	Camera Deputaților %	Locuri	Senat %	Locuri
PDSR	27,72	117	28,29	49	21,52	91	23,08	41
CDR	20,01	82	20,16	34	30,17	122	30,70	53
USD	10,19	43	10,39	18	12,93	53	13,16	23
PUNR	7,72	30	8,12	14	4,36	18	4,22	7
UDMR	7,46	27	7,59	12	6,64	25	6,81	11
PRM	3,90	16	3,85	6	4,46	19	4,54	8
PSM	3,04	13	3,19	5	2,15	-	2,16	-
PDAR	2,99	-	3,31	5	0,87	-	0,97	-

Surse: 1992: Agenția Națională de presă Rompres, Partide Politice 1993, Anexa 4, pp. 188-189; 1996: *Cronica Română*, 8 noiembrie 1996, Radio București, 10 noiembrie 1996;

PSM nu a reușit să depășească, în 1996, pragul electoral de 3%, și nu mai este reprezentat în parlament. Acest lucru face ca stînga să nu fie reprezentată în parlament, deoarece evoluția PDSR de după 1992 arată că partidul nu se mai situează în această parte a spectrului politic, cel puțin pînă la momentul actual. Un alt partid absent din legislativ este PDAR. În 1992 a reușit cumva să ajungă în camera superioară, dar acea performanță nu s-a repetat în 1996, cînd PDAR a candidat într-o alianță formată din recent înființatul Partidul Noua Românie (PNR) și Mișcarea Ecologistă Română (MER), alianță numită Uniunea Națională de Centru (UNC).

Tabelul 1 arată că PDSR a pierdut de fapt numai în jur de 6% din susținătorii săi și că CDR a cîștigat mai mulți decît a pierdut PDSR (peste 10%). Acesta fusese probabil rezultatul polarizării menționate mai sus, a cărei victimă principală a devenit ANL, care nu a reușit să depășească pragul electoral de 3%. Restul electoratului cules de CDR provenea probabil din rîndul celor pe care contau formațiunile din centrul spectrului politic, ca, de exemplu, UNC. O analiză a migrării voturilor și a votului pe categorii profesionale prezentată de IRSOP a arătat că CDR cîștigase 25% din electoratul PDSR din 1992. Dintre elevi și studenți, mai mult de doi votanți din cinci (44%) votaseră pentru CDR, și numai unul din zece pentru PDSR. Muncitorii, care în 1992 sprijiniseră masiv PDSR, au preferat CDR în 1996 (21% față de 32%). CDR a fost foarte bine văzută de noua clasă de întreprinzători, unde se concentrează aproape jumătate din voturi (48%); numai una din 11 persoane aparținînd acestei categorii a votat pentru PDSR. PDSR și-a păstrat, în orice caz, dominația asupra țăranilor (53% față de 18%) și asupra zonelor rurale (34% față de 26%), ca și asupra celor în vîrstă de peste 65 de ani (42% față de 24%).

Principalul învins în alegerile parlamentare din 1996 este PUNR. Unii dintre foștii suporterii ai PUNR s-au îndreptat probabil spre extremistul PRM, a cărui reprezentare în ambele camere a crescut. UDMR a avut rezultate puțin mai proaste decît în 1992. Ace-

tea pot fi atribuite faptului că unii foști senatori și deputați UDMR care n-au mai fost incluși pe liste de către organizațiile locale pentru alegerile din 1996 au candidat ca independenți. Ei n-au obținut locuri în nici o cameră, dar au păgubit UDMR de niște voturi.

Absenteismul a fost relativ scăzut, comparativ cu participarea la alegerile locale din iunie, cînd numai 56,47% dintre alegători s-au deplasat la urne. Ca și la alegerile din 1992, peste 76% din electorat a votat în 3 noiembrie, și aproape 76%, în 17 noiembrie. Aceasta întărește legitimitatea noii administrații.

În primul tur, majoritatea voturilor UDMR au revenit propriului candidat, Gyorgy Frunda, care a adunat un procent respectabil de 6,02%. Mulți români au mărturisit că l-ar vota pe Frunda, dacă acesta n-ar fi maghiar. Frunda, care a cîștigat un premiu al Academiei Cațavencu pentru că a introdus o notă de umor în campania altfel mohorîtă, a replicat, la această obiecție a electoratului român, că "nimeni nu e perfect". Performanța sa electorală a spulberat temerile unei mari părți a populației majoritare față de extremismul maghiar. Chiar și în Cluj, orașul lui Funar, el a reușit să adune mai multe voturi decît primarul naționalist¹¹.

Campania prezidențială

Punîndu-se în locul PUNR, PDSR s-a grăbit să prezinte sprijinul acordat de unguri lui Constantinescu ca pe un presupus pericol de "federalizare" a României. Siguranța națională și Tratatul de bază româno-ungar ar fi în pericol dacă UDMR s-ar fi alăturat coaliției, se afirma într-un comunicat de presă emis de PDSR¹². Iliescu însuși, în ceea ce mulți observatori au considerat a fi un moment de disperare, a jucat cartea extremist-naționalistă între cele două tururi de scrutin. La o adunare în Alba Iulia el a acuzat UDMR că planifică "Iugoslavizarea" României și ruperea Transilvaniei de țară. Urmare a unei dezbateri televizate cu Constantinescu în 11 noiembrie, Ion Cristoiu se întreba dacă nu cumva este martorul unei "Jirinovskizări" a președintelui. Declarațiile sale, scria el, erau mai dure

decît orice spusese împotriva minorității maghiare Funar și Corneliu Vadim Tudor. Însuși Vadim Tudor l-a acuzat pe pe Iliescu de plagiat și a spus: "campania anti-maghiară este reacția unui partid disperat, condus de lideri iresponsabili"¹³.

Nu era pentru prima oară cînd PDSR încerca să facă apel la naționalismul extremist în campania prezidențială. Vorbind la o întrunire electorală pe 21 octombrie, Ion Iliescu a spus că Roman "nu are rădăcini adevărate în popor", o aluzie grosolană la faptul că tatăl fostului premier fusese evreu. Mai înainte, șeful campaniei electorale a PDSR, Ovidiu Șincai, l-a acuzat pe tatăl lui Petre Roman de intenția de a crea un stat independent în Transilvania, o acuzație care se potrivea speculațiilor că Roman ar reprezenta "iudeo-comunismul".

În ciuda acestor atacuri, Roman s-a prezentat mult mai bine la alegerile prezidențiale decît USD în cele parlamentare. El a adunat 20,54%, situîndu-se pe locul al treilea în opțiunile electoratului, după Iliescu și Constantinescu. După cum arată Tabelul 2, distanța dintre el și candidații situați pe locurile patru, cinci și șase (Frunda, Tudor și Funar) era imensă. Alți candidați au avut chiar mai puține voturi decît aceștia trei.

Alegerile prezidențiale din 1996 Scrutinul din 3 noiembrie

Ion Iliescu	32,25%
Emil Constantinescu	28,21%
Petre Roman	20,54%
Gyorgy Frunda	6,02%
Vadim Tudor	4,72%
Gheorghe Funar	3,22%

Sursa: *Cronica Română*, 8 noiembrie 1996.

Comparativ cu primul tur al alegerilor prezidențiale din 1992, Iliescu pierduse 15,05 procente. Deteriorarea popularității sale este ilustrată dacă se ia în considerare faptul că Ion Iliescu pierduse deja în 1992 37,7% în comparație cu rezultatul obținut în primele alegeri post-comuniste din martie 1990¹⁴. Dar performanța lui din 1996 ar fi fost și mai slabă dacă el n-ar fi adunat voturi de la cei care în 1992 votaseră pentru alți candidați. Într-adevăr, analiza IRSOP arată că numai 52% din susținătorii lui din 1992 au votat pentru el în primul tur în 1996; restul au votat pentru Petre Roman (20%) și pentru Emil Constantinescu (15%)¹⁵. Candidatura sa în 1996 fusese contestată ca ilegală, dar Curtea Constituțională, a respins apelul, argumentînd că mandatul său din perioada 1990-1992 nu conta, deoarece constituția din 1991 (care limitează numărul mandatelor prezidențiale la două) nu se aplică retroactiv¹⁶.

O comparație superficială a rezultatelor din 1992 cu cele din 1996 va arăta că și Constantinescu a pierdut teren. În 1992 el a avut 31,2% din voturi, pe cînd în 1996 28,21%. În orice caz, ținînd cont de faptul că disciplinatul electorat maghiar nu avea un can-

didat propriu acum patru ani, cînd îl susținuse masiv pe candidatul CDR, Constantinescu părea să fie mai bine plasat decît Iliescu înainte de scrutin. El putea conta pe electoratul UDMR și, dacă electoratul USD ar fi urmat îndemnul liderului acestei formațiuni, putea conta și pe 10-15% din acea parte a spectrului politic (Observatorii în general erau de părere că acea parte a electoratului se va întoarce totuși la Iliescu, așa cum făcuse și în 1992)¹⁷. Electoratul ANL, deși era mic, era sigur de partea lui Constantinescu. Și, surprinzător, chiar și PS a anunțat că îl va sprijini pe Constantinescu; rivalul acestui partid, PSM, a anunțat că îl va sprijini pe Iliescu¹⁸.

Văzînd că PDSR a fost învins în alegerile parlamentare, Iliescu a schimbat tonul campaniei sale. El a încercat să convingă electoratul că numai el poate garanta o politică echilibrată și să contrabalanseze posibilele excese ale guvernului. În repetate rînduri, el a încercat să se prezinte ca pe un Bill Clinton în stil românesc, capabil să lucreze cu un legislativ dominat de adversari politici. Numai că modelul după care se presupunea că trebuie să se conducă România era cel francez, nu cel american. "Coabitarea" în stil francez devenise tema recurentă a campaniei lui Iliescu. În același timp, el a reluat avertismentul său din 1992 că CDR intenționa să lanseze un val de persecuții împotriva foștilor membri ai partidului comunist. Eforturile lui s-au intensificat după votul din 3 noiembrie. "Muncitori, țărani, chiriași, români, păziți-vă!" avertizau clipurile electorale ale lui Iliescu. "Vă veți pierde slujbele, pămîntul, casele. Țara va fi sfîșiată"¹⁹.

De această dată însă tacticile președintelui nu au fost eficiente. Rezultatele finale ale scrutinului (Vezi Tabelul 3) au arătat că Iliescu a reușit să cîștige numai 13% între primul și al doilea tur. Constantinescu, pe de altă parte, cîștigase aproape 26%, învingîndu-l pe președintele actual printr-o diferență de nouă procente, care indicau o victorie clară. O comparație între tururile doi din 1992 și 1996 indică faptul că Iliescu a pierdut 16%, procente cîștigate de Constantinescu. Cu o prezență la urne aproape egală cu cea din primul tur (75,90%), victoria era tot aflat de convingătoare ca aceea a opoziției CDR-USD în alegerile parlamentare.

Tabelul 3

	11 oct. 1992	3 nov. 1996	17 nov. 1996
Ion Iliescu	61,43%	32,25%	45,59%
Emil Constantinescu	33,57%	28,21%	54,41%

Surse: *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 260, 19 octombrie 1992; *Cronica Română*, 8 noiembrie 1996; *Radio București*, 19 noiembrie 1996.

O analiză a IRSOP asupra votului din 17 noiembrie²⁰ a arătat că Emil Constantinescu avusese

succes în special în rîndul elevilor și studenților (71%), în rîndul întreprinzătorilor (69%), în rîndul celor cu studii superioare (65%), ca și în rîndul muncitorilor calificați (58%). Iliescu a fost preferat numai de către țărani (70%) și a avut un sprijin puțin mai mare decît Constantinescu din partea pensionarilor (52%). În zonele rurale, Iliescu s-a situat din nou înaintea rivalului său (52,10% vs 47,90%).

Constantinescu a avut de partea lui toate categoriile de vîrstă cu excepția celor între 55-64 de ani, și cu a celor peste 64 de ani. Constantinescu a avut mai mult sprijin din partea bărbaților (60%) decît din partea femeilor (52%). După cum era de așteptat, președintele actual adunase voturi mai ales în provinciile mai puțin dezvoltate ale țării. Era semnificativ totuși faptul că și aici pierdea teren comparativ cu performanța lui din 1992. De exemplu, sprijinul care i s-a acordat în Moldova a fost minim (51%), deși Oltenia a votat în proporție de 56% cu el, și Muntenia - cu excepția Bucureștiului - în proporție de 58%. Constantinescu, pe de altă parte, a primit voturile celor mai dezvoltate regiuni din Transilvania (65%), Crișana (72%) și Banat (62%), dar, destul de surprinzător, și ale Dobrogei (61%).

După cum arăta analiza post-electorală a IRSOP, Emil Constantinescu fusese sprijinit numai de aproape jumătate din cei care votaseră pentru Petre Roman în primul tur (10%); opt procente din electoratul lui Roman votase cu Iliescu, iar restul de două procente s-a abținut de la vot. Noul președinte datoră 9% din voturile sale electoratului UDMR; un procent din cei care votaseră pentru Frunda au votat pentru Iliescu în turul doi, dar acest lucru a fost mai mult decît compensat de o parte din electoratul UDMR care optase pentru alți candidați în 3 noiembrie. De fapt, Constantinescu a avut mai mulți susținători din electoratul UDMR decît avusese această formațiune în alegerile parlamentare. El a mai luat 3% din electoratul PDSR și a mai adunat 14% din cei care optaseră pentru alte partide în alegerile parlamentare.

Tabelul 4

Voturi pro-Constantinescu în 17 noiembrie 1996

PDSR	3%
CDR	64%
USD	10%
UDMR	9%
Alții	14%

Sursa: *Evenimentul Zilei*, 19 noiembrie 1996

România în "Epoca normalității"

La puțin timp după ce au fost anunțate rezultatele sondajelor făcute la ieșirea de la urne, președintele încă în funcție Ion Iliescu și-a recunoscut înfrîngerea și a spulberat temerile de o eventuală lovitură de stat, declarînd că va continua lupta pentru valorile în care crede de pe băncile opoziției. La rîndul său,

președintele ales Emil Constantinescu a considerat potrivit ca, în discursul său cu ocazia victoriei, să-și asigure adversarii politici că noii conducători ai țării nu intenționează să se răzbune. "Vremea urii s-a sfîrșit. Nu vor avea loc nici persecuții, nici pedepse. Noi vom construi, nu vom distruge"²¹. Acesta era probabil cel mai important mesaj în lungul discurs al lui Constantinescu, pentru că semnală încă un pas spre întîrziata "întoarcere la normalitate" a României. Primul pas în acea direcție fusese făcut în 3 noiembrie, cînd țara arătase că dorește să o apuce pe alt drum. Alte state fost-comuniste optaseră deja pentru o a doua schimbare a cursului, votînd înapoi la putere partide cu origini comuniste, deși acum îmbrăcate în costume social-democrate. Aceasta este, de asemenea, "normalitate", pentru că este bine știut că dovada democrației stă în ce-a de a doua schimbare la urne, nu în prima.

Dacă România va urma sau nu acest exemplu la alegerile viitoare este prea devreme pentru a spune. Mult va depinde de performanța echipei executive, noi și lipsite de experiență; de capacitatea acesteia de a rezolva conflictele interne (la urma urmei, CDR este doar o organizație-umbrelă care cuprinde orientări ideologice intrucîtva diferite), și certurile personale; și, mai presus de toate, va depinde de deciziile dureroase care vor trebui luate și care vor afecta popularitatea sa electorală în anul 2000. Fără astfel de decizii, în orice caz, România nu are șanse să acopere prăpastia economică și socială care s-a căscat între București și Praga, Varșovia sau Budapesta.

Dar "întoarcerea la normalitate" este mai profundă decît atît. După cum a observat editorialistul Ion Cristoiu în ziua de după alegeri, era pentru prima dată în istorie că românii schimbaseră șeful statului prin decizie electorală, și nu prin puterea lui Dumnezeu sau prin forță²². Privită din această perspectivă, România nu se "întoarce" la normalitate, ci "între" în ea. Și orice privire critică va arunca istoria asupra lui Iliescu, este meritul său că legea, sau dreptul, au înlocuit voința Domnului.

Principalul merit, desigur, trebuie atribuit electoratului român. Dar o contribuție radicală la decizia acestui electorat a fost adusă (vorbind în sens negativ) de Iliescu și PDSR. Obiceiurile lor autoritare, incompetența economică sau rezistența la reformă, indușă ideologic, ca și ocrotirea corupției care înflorea chiar în interiorul partidului, generalizaseră sentimentul că "așa nu se mai poate".

Aceasta nu înseamnă că negăm meritele președintelui ales, care a dus o campanie care era mult mai convingătoare decît performanța lui de acum patru ani. Acesta, de asemenea, era un indiciu de "normalitate", deoarece a învățat din greșelile trecute (și asta făcuse Constantinescu) este una din regulile jocului democratic. Cu toate acestea, din discursurile reprezentanților noii majorități politice se vedea că ei așteptau ca ușile pînă atunci închise să se deschidă larg pentru București, mai ales cele ale NATO și ale Uni-

unii Europene. NATO ar putea, într-adevăr, să reconsidere decizia (neoficială, dar mai degrabă sigură) de a include numai țările Tratatului de la Vișegrad și Slovenia în primul val de integrare. Sau cel puțin poate oferi asigurări concrete Bucureștiului că șansele sale de a intra în alianță au crescut considerabil. Dar este îndoielnic că victoria lui Emil Constantinescu și a CDR vor fi suficiente pentru a deschide ușile UE. Apartenența la UE depinde, înainte de toate, de considerații economice egoiste. Ultimul lucru de care are nevoie EU este concurența unor mărfuri ieftine și a miinii de lucru ieftine. Cu alte cuvinte, noii lideri ai României ar face bine să se trezească din visul că buzunarele Occidentului se vor goli în trezoreria de la București. Cu cât se trezesc mai repede, cu atât vor face mai repede următorul pas pe drumul spre "normalitate". □

NOTE:

- * O versiune mult mai redusă a acestui articol a apărut în *Transition*, vol.2, no.26, 1996. Dr. Michael Shafir mulțumește pentru permisiunea de a folosi acele pasaje în prezenta versiune extinsă.
1. Un raport al Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare apărut cu câteva zile înainte de alegeri prevedea o rată a inflației de 60% pentru 1996, față de cele 35-38 de procente anticipate de surse guvernamentale. Raportul prevăzuse de asemenea o scădere a Produsului Intern Brut de la 6.9% în 1995 la 4.5 în 1996, plasând România mult înaintea grupului de la Vișegrad în ceea ce privește rata inflației și în spatele acestor țări, în afara Ungariei, în rata de creștere a PIB. A se vedea *Jurnalul Național* 4 noiembrie 1996 și *Adevărul*, 9 noiembrie 1996. Guvernul Văcăroiu a respins proiectul BERD și a pretins că inflația ajunsese la rata de 30% în octombrie, și că valoarea ei estimată pentru sfârșitul anului ar fi de 35-38%. Radio București, 7 noiembrie 1996. Conform cifrelor date publicității spre sfârșitul lunii octombrie, creșterea PIB pentru 1995 a fost de 6.9% iar șomajul, de 8.9%, *ibid.*, 28 octombrie 1996.
 2. Vezi Michael Shafir, "Romania's Election Campaign: The Main Issues" *RFE/RL Research Report*, Vol. 1, no.36, 11 September 1992, "Romania's Elections: Why the Democratic Convention Lost", *ibid.*, Vol.1, no.43, 30 October 1992 și "Romania's Elections: More Change than Meets the Eye" *ibid.*, no.44, 6 November 1992.
 3. Vezi interviul cu Iliescu din *Curierul Național*, 30 octombrie 1996, și speech-ul său electoral de la Galați, Radio București, 8 noiembrie 1996.
 4. Sondaj publicat după alegeri în *Evenimentul Zilei*, 5 noiembrie 1996.
 5. Vezi Andrei Comea, *Mașina de fabricat fantasmă*, București, Editura Claris, 1995, p.118
 6. Vezi Silviu Brucan, *Stilpii noii puteri în România*, București, Nemira, 1996
 7. În noiembrie 1996, investițiile străine în România se ridica la aproape 2 miliarde de dolari, comparativ cu 13

miliarde în Ungaria, o țară a cărei populație reprezintă mai puțin de jumătate din populația României. Vezi Associated Press, 16 noiembrie 1996.

8. Vezi Vladimir Tismăneanu, *Ghilotina de Scrum*, Timișoara, Editura de Vest, 1992, p.98
9. Vezi Matei Călinescu și Vladimir Tismăneanu, "The 1989 Revolution and Romania's Future", *Problems of Communism* No. 1-2, January-April 1989; Katherine Verdery și Gail Kligman, "Romania After Ceausescu: Post-Communist Communism?" în Ivo Banac, *Eastern Europe in Revolution*, (Cornell University Press: Ithaca and London), 1992, pp.117-147.
10. Conferință de presă a observatorilor internaționali la sediul Grupului pentru Dialog Social, București, 6 noiembrie 1996. Vezi de asemenea reportaje în *Curierul Național*, 5 noiembrie 1996, *Adevărul*, 7 noiembrie 1996, și *Reuters*, 4 noiembrie 1996. 238 observatori internaționali au monitorizat alegerile din 1996 (*Curierul Național*, 4 noiembrie 1996). Pentru cazul Brăila vezi declarația vicepreședintelui PD-FSN Victor Babiuc în *România Liberă*, 13 noiembrie 1996.
11. Interviuri realizate de autor în București și Cluj-Napoca, 25 octombrie - 2 noiembrie 1996 și *România Liberă*, 7 noiembrie 1996.
12. Radio București, *Evenimentul Zilei* și *Curierul Național*, toate din 8 noiembrie 1996.
13. TVR 1, 9 noiembrie 1996; *Reuters* și *Evenimentul Zilei*, 13 noiembrie 1996
14. Vezi Petre Dăculescu, "Cum a votat România", p. 55, și Shafir, "Romania's Elections: More Change than Meets the Eye."
15. Vezi *Evenimentul Zilei*, 5 noiembrie 1996
16. Radio București, 8 septembrie 1996
17. Vezi Dăculescu, "Cum a votat România", p. 55, și Shafir, "Romania's Elections: More Change than Meets the Eye."
18. Radio București, 9 noiembrie 1996; *România Liberă*, 11 noiembrie 1996; *Evenimentul Zilei*, 13 noiembrie 1996. PDAR, MER și Partidul Automobiliștilor s-au declarat de partea lui Constantinescu. Vezi Radio București, 12 noiembrie 1996. În ciuda recomandării președintelui său, Funar, care dorea ca partidul să-l sprijine pe Constantinescu, PUNR a decis să rămână neutru și să urmeze exemplul PRM, permițând membrilor săi să decidă singuri pe cine vor susține în alegeri.
19. *Reuters*, 10 noiembrie 1996
20. Vezi *Evenimentul Zilei*, 19 noiembrie 1996
21. Radio București, 18 noiembrie 1996
22. *Evenimentul Zilei*, 18 noiembrie 1996

MICHAEL SHAFIR - Ph. D. in Political Science from the Hebrew University of Jerusalem. He taught Political Science at the University of Tel Aviv and was Director of Foreign News at Kol Israel and Deputy Editor of the RFE's Audience and Public Opinion Research. Currently he works as Supervisory Research Analyst at the Open Media Research Institute, Prague.

Alegerile din România. Consecințe zonale

VLAD NISTOR

Discutarea schimbărilor politice pe care alegerile din România le-au produs a suportat în ultima vreme un mare număr de interpretări mai ales din perspectiva consecințelor interne ale constituirii unei noi majorități parlamentare ca și a alegerii noului președinte. Consecințele internaționale au fost mai degrabă neglijate.

Nu este necesar un prea mare spirit analitic pentru a înțelege un fapt esențial pentru noile echilibre europene - reasezarea raporturilor politice în partea de sud-est a continentului, am spune schimbarea opțiunilor politice ale unei bune părți a Europei ortodoxe.

Simplificând, ceea ce se întâmplă în această zonă pare a infirma foarte elaboratele scenarii ale adeptilor teoriei în conformitate cu care funcționarea politică a planetei este în cea mai mare măsură rezultatul deciziei unor grupuri discrete de inițiați sau a raporturilor mai mult sau mai puțin echilibrate dintre cancelariile marilor puteri interesate.

Dintr-o asemenea perspectivă, votul din România, manifestațiile de la Belgrad ca și cele de la Sofia par a demonstra că marilor puteri interesate în păstrarea unui echilibru atât de greu atins în ceea ce, prin generozitatea diplomației americane, se numește astăzi Europa centrală, par a fi pierdut controlul situației. Elementul care a scăpat analizei îl reprezintă consecințele politice spectaculoase ale prăbușirii nivelului de trai în toate aceste țări.

Privind lucrurile în modul cel mai pragmatic cu putință, după "căderea zidului Berlinului", ceea ce astăzi se numește în terminologie diplomatică Europa centrală și de est a evoluat către un sistem cu adevărat democratic în doi timpi, determinând astfel conturarea rapidă a două zone, cu posibilități reale dar și formale de integrare euro-atlantică diferite. La aceasta trebuie adăugat și celălalt element, esențial pentru discuția noastră, Rusia post-sovietică.

Realitatea post-sovietică comportă, din punctul de vedere al demersului nostru, cel puțin două dimensiuni ce merită a fi discutate. Pe de o parte trebuie avute în vedere interesele strategice, am spune logice, ale unei Rusii post-imperiale dar pentru care nostalgiile nu vor dispărea prea curând, care vizează cel puțin constituirea unei centuri de siguranță, a unei zone "neutre" care să o despartă de spațiile componente ale

Alianței Nord Atlantice. Pe de altă parte nu trebuie pierdute din vedere nici consecințe pe care o posibilă implozie a Rusiei le poate avea asupra spațiului central și est european (J.C. Romer, "L'armée: le changement dans l'incertitude", în *La fin d'un empire: de l'URSS à la CEI*, Fondation pour les études de défense nationale, Paris, 1992, 59-83). Colapsul financiar pe care Bulgaria l-a suferit în ultimele luni, colaps cu consecințe dezastruoase asupra stării populației, pare a fi produs o schimbare fundamentală a atitudinii politice la Sud de Dunăre.

Bulgaria de după 1990 a mai avut momente în care tendințele electoratului păreau a fi contrarii liniei politice a socialiștilor (fostii comuniști) fără ca aceste opțiuni electorale să fi mers mai departe decât alegerea unui președinte nesocialist în condițiile existenței unui parlament majoritar socialist sau constituirea unei efemere majorități a forțelor democratice în condițiile în care elementul de echilibru îl reprezintă formațiunea politică a minorității turce.

De această dată, însă, lucrurile par a fi diferite. Demonstrațiile ce au avut loc în ultima perioadă la Sofia par să demonstreze, dincolo de disperarea unei importante părți a populației (uneori exprimată violent), hotărârea opoziției de a provoca alegeri anticipate și de a le și câștiga, așa cum s-a întâmplat și în cazul scrutinului prezidențial.

Belgradul reprezintă o surpriză încă și mai mare. După devastatorul război din fosta Iugoslavie, război care a adus credibilitate regimului Miloșevici, opoziția, în încercarea de a obține recunoașterea victoriei sale în alegerile locale, pare a fi mers cu mult mai departe, radicalizarea formațiunilor de opoziție fiind evidentă. Problema este că o parte dintre adversarii regimului Miloșevici sînt suspecți de atitudini naționaliste, limitat democratice deci.

În aceste condiții, poziția României, așa cum a rezultat ea din alegerile de la 3 și 17 noiembrie 1996, pare a fi devenit încă și mai interesantă.

Discursul politic al regimului Iliescu a dezvoltat ca una dintre principalele sale idei justificative teoria în conformitate cu care România a rămas o zonă de stabilitate în momente critice pentru Balcani, datorită abilităților politice a diplomaților și oamenilor săi politici. Nimic mai puțin adevărat. România ultimilor

șapte ani, pe de o parte, nu a avut litigii majore în zona balcanică de conflict, iar pe de altă parte, regimul de la București a avut importante afinități ideologice cu guvernării celui mai apropiat dintre beligeranți, Serbia.

Care pare a fi astăzi situația?

România, aspirant pînă de curînd cu puține șanse la intrarea în NATO, pare a fi devenit un candidat cu importante șanse teoretice. Calități demografice, geo-strategice, militare ca și exercițiul democratic încheiat prin alternanța la putere ar trebui să asigure țării o poziție echivalentă celei a membrilor Grupului de la Vișegrad.

O Românie integrată alianței euro-atlantice ar putea deveni un real element de stabilitate într-o zonă amenințată de descompunerea imperiului sovietic ca și de numeroase instabilități locale.

Decizia alianței nu depinde însă numai de criterii formale. De aceea șansele reale ale României de a intra în primul val al țărilor central și est europene admise în NATO sînt destul de puține și nimeni nu știe dacă și cînd va fi inițiat un al doilea val.

România nu este singură în această situație.

Apropierea de Polonia pare a fi rezultatul acestei situații. De fapt Polonia și România sînt singurele state cu un mare potențial demografic și deci militar/economic din această zonă, singurele state a căror admitere în alianță ar determina o schimbare reală a echilibrului în centrul și estul Europei. Fără admiterea lor, NATO nu realizează o extindere reală și nici Rusia nu-și pierde influența sa deja "tradițională" asupra părții centrale și de răsărit a continentului.

Există însă un important număr de elemente ce diferențiază poziția României de cea a Poloniei. În primul rînd, multitudinea caracteristicilor culturale, religioase, a determinărilor istorice mai vechi sau mai noi, în al doilea rînd evoluția diferențiată a celor două țări în ultimii ani și nu în cele din urmă sprijinul diferit pe care Polonia și România îl au în diverse cercuri internaționale influente. Cu toate acestea, uniformizarea relativă a ultimei jumătăți de secol așează acum teoretic cele două țări candidate în poziții comparabile.

Pentru a concluziona, schimbarea pe care scrutinul din noiembrie a adus-o în România reprezintă numai unul dintre elementele unei posibile reorganizări fundamentale a spațiului politic pe care Europa de sud-est îl reprezintă.

Alegerile prezidențiale din Bulgaria, dar mai ales tensiunile sociale și politice pe care criza economică explozivă le-a generat, reorganizarea raporturilor dintre putere și opoziție la Belgrad, ingeniozitatea și eficiența acțiunilor de protest ale opoziției sîrbe (dacă nu o eficiență politică, măcar o "eficiență mediatică"), noile tensiuni din Albania, cu mult mai complicate decît simple forme de protest față de eșecul sistemului de jocuri piramidale, concomitent cu apariția unor noi tensiuni în Kosovo, dau imaginea noii realități balcanice.

La aceasta trebuie adăugată și reactivarea unor tensiuni preexistente, cea greco-turcă, în Egeea dar și în Cipru, ca și apariția unor importante stări conflictuale în zone considerate în general stabile (Grecia) și problemele provocate de eforturile socialistului Costas Simitis de aliniere rapidă la cerințele Uniunii Europene.

Este fundamental pentru Europa felul în care toate aceste stări de tensiune vor evolua. Scenariile ce se pot construi în această extrem de complicată situație sînt extrem de numeroase.

Există, pe de o parte, un număr mare de pericole potențiale determinate de tensiuni etnice sau de exacerbarea naționalismului într-un spațiu atît de sensibil din acest punct de vedere, sensibil nu numai prin tradiția istorică, dar și prin evoluții recente, în primul rînd războiul din fosta Iugoslavia. Astfel, dincolo de disputa politică din Serbia, unde opoziția, pe de o parte, cere guvernului Miloševici democratizarea deciziei politice, iar pe de altă parte îi reproșează acestuia inconsecvența în problema sprijinirii populației sîrbești în timpul războiului din Bosnia, spații de tensiune comparabile sînt cea sîrbo-albaneză în Kosovo, cea greco-macedoneană, cea greco-turcă în primul rînd în Cipru și altele.

Pe de altă parte, autoritatea ortodoxă și slavă pe care Rusia o exercită în Europa de sud-est nu poate fi neglijată. Aceasta este, evident, cu mult mai veche decît războiul rece. Consecințele sale pot fi determinante pentru evoluția regiunii.

Rolul unei Românie cu adevărat democratice în acest foarte tulburat context poate deveni esențial. România are multe argumente geo-strategice, demografice și eventual politice pentru a favoriza evoluția acestui spațiu.

Are ea însă și argumentele politice și diplomatice necesare pentru a convinge cancelariile europene și transatlantice de necesitatea unei alte atitudini față de țările Europei ortodoxe? □

VLAD NISTOR (1954) - Ph.D. (Bucharest University), Deputy Dean of the Faculty of History, Bucharest University, author of several books, the most recent being *Describing the End of Roman Britain*, Centre for British Cultural Studies, Series 1, Bucharest, 1996 and *Culture, History, Heritage. Theoretical readings of the British Past*, Centre for British Cultural Studies, Series 2, Bucharest, 1996, co-editor with Eve Patten.

Nichita Hrușciiov în România

Continuare din numărul trecut

Chinezii ne critică pentru că în Programul P.C.U.S. se spune că statul sovietic a devenit statul întregului popor, iar P.C.U.S. a devenit partidul întregului popor. Ce înseamnă dictatură? Înseamnă oprima-re. Dictatura proletariatului era necesară atît timp cît existau clase antagoniste în U.R.S.S. Așa de pildă pînă în 1936 în U.R.S.S. dictatura proletariatului se manifesta din plin. Chiar prin lege era stabilit că 25 mii muncitori alegeau un deputat, în timp ce țărani puteau să aleagă un deputat la 300 mii. De asemenea o serie de categorii de oameni ca popi, chiaburi, foștii negustori etc. n-aveu drept de vot.

Acum în Uniunea Sovietică nu mai sînt clase antagoniste și ca atare nici dictatura proletariatului nu este necesară. Ce ar spune lumea despre noi dacă după 46 de ani de la victoria revoluției din octombrie n-am fost în stare să lichidăm dictatura. Huliganii, hoții etc. nu constituie o clasă, așa cum afirmă chinezii. Pentru reprimarea lor există miliție. Regretăm poziția chinezilor care a determinat actuala discuție din mișcarea muncitorească, deoarece aceasta contribuie la slăbirea mișcării comuniste.

Politica nu e geometrie. În geometrie drumul cel mai scurt dintre două puncte este linia dreaptă. În politică drumul cel mai scurt între două puncte nu reprezintă întotdeauna o linie dreaptă. Trebuie făcute și compromisuri dacă ele sînt necesare cauzei. Așa a procedat Lenin susținînd încheierea păcii de la Brest-Litovsk. Cînd Lenin a introdus politica NEP-ului, mulți comuniști l-au învinuit de "trădare" și au ieșit din partid. Pînă la urmă s-a văzut cine a avut dreptate. Oare măsurile luate de Lenin au fost revizioniste? Nu. Oare politica noastră este revizionistă? Nu. Politica noastră este marxistă."

Într-o discuție tov. Hrușciiov a relatat tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej că "odată într-o discuție cu tov. Mao Tze-dun acesta a spus că națiunea chineză este singura națiune care nu poate fi asimilată de alte națiuni, ci din contră, ea asimilează alte națiuni. Aceasta în fapt exprimă o poziție naționalistă care n-are nimic cu marxismul. În China locuiesc foarte multe naționalități. Așa de pildă în Mongolia Interioară trăiesc un mare număr de mongoli."

Tot într-o discuție, Ciu En Lai l-a întrebat pe tov. Hrușciiov ce părere ar avea în legătură cu inclu-

derea R. P. Mongole în R. P. Chineză, deoarece și în China trăiesc mulți mongoli. La aceasta tov. Hrușciiov a răspuns că ar trebui întrebați tovarășii mongoli, deoarece aceasta este o problemă asupra căreia poate hotărî numai poporul mongol. Chinezii duc o anumită politică în legătură cu această problemă. Așa de pildă cînd au acordat ajutor R. P. Mongole să-și construiască unele uzine au trimis acolo și numeroși oameni, deoarece se știe că Mongolia duce lipsă de forțe de muncă. Ei însă au trimis acolo numai chinezi, deși în China (în Mongolia Interioară) trăiesc mulți mongoli. Chinezii trimiși în Mongolia să lucreze nu se supuneau legilor R. P. Mongole, ei aveau acolo organele lor, primeau ordine și dispoziții direct din China. Iată cum înțeleg ei problema asimilării. Desigur că aceasta nu se mai poate numi o politică marxistă față de alte naționalități. Pînă la urmă tovarășii mongoli și-au dat seama de intențiile adevărate ale chinezilor și au revenit asupra înțelegerilor de acest fel.

În ce privește transformarea socialistă a agriculturii, tovarășii chinezi au vrut să treacă direct la comune, dar au greșit și au revenit la forma de brigăzi care în fond constituie unul și același lucru cu forma colhozurilor.

Într-un raport al său, tov. Liu Sao Ti a spus că economia socialistă se dezvoltă sub formă de șea. Linia urcă, apoi coboară și din nou urcă. Dar aceasta este linia de dezvoltare a capitalismului descrisă încă de Marx.

Romîni, unguri și bulgari au înfățișat în bune condiții procesul colectivizării. Tovarășii polonezi sînt reținuți în această direcție. Gomulka spune că îi e teamă că procesul colectivizării duce la scăderea producției agricole. Mai devreme sau mai tîrziu trebuie să-și virșit acest proces. În momentul de față se observă la țărani individual polonez tendința de a nu face investiții în agricultură, fiind convins că mai devreme sau mai tîrziu pămîntul lui va fi colectivizat.

În timpul vizitei în Iugoslavia, tov. Tito mi-a spus că ei au 20 la sută pămînt socializat, care dă 60% din producția de cereale a țării. Ei merg pe linia rentabilizării gospodăriilor de stat. De asemenea, procesul socializării se dezvoltă pe linia cumpărării de către stat a pămînturilor țărănești care sînt transformate în gospodării de stat. Țăranii care vînd pămîntul devin sala-

riați în fabrici și uzine sau în gospodării de stat. Cumpărarea pământului de către particulari este limitată”.

În continuare tov. Hrușciiov a spus: “Consider că relațiile noastre cu Iugoslavia se dezvoltă bine. În discuțiile ce le-am avut cu Tito și ceilalți conducători iugoslavi cu prilejul vizitei mele în R. S. F. I. n-am pus accent pe ceea ce ne desparte, ci pe acele probleme care ne unesc. Ei au întărit rolul partidului. Kardely nu se mai ocupă de ideologie, ci Vlahovci. Vlahovici este un bun tovarăș - unul din participanții la Comintern. A participat chiar până la lichidarea acestei organizații.

Consider că Tito, Rancovici sînt sinceri. Tito ne-a spus să manifestăm răbdare deoarece mulți ani tineretul iugoslav a fost educat în spirit antisovietic. Consider că el are dreptate, noi nu putem să-i facem pe conducătorii iugoslavi să recunoască că înainte au fost idioți, iar acum s-au deșteptat.

De asemenea, noi considerăm că practica de a cumpăra pământul de la țărani pe care poi se organi-zează gospodării de stat nu contravine marxismului. Și la noi în Uniunea Sovietică s-a pus cîndva această problemă.

După cel de-al doilea război mondial, Stalin ne-a spus să cumpărăm pământul din regiunile subcarpatice ale Ucrainei și să facem sovhozuri. Pînă ne-am învîrtit noi cu organizarea cumpărării de pămînturi, țărani au organizat colhozuri”.

Tovarășul Hrușciiov, vorbind despre unele probleme privind mișcarea muncitorească internațională și politica externă a țărilor socialiste, a spus:

“Vînătoarea este un lucru plăcut, a spus el, dar noi sîntem oameni politici și un schimb de păreri în aceste probleme mi se pare util.

Actualmente, mișcarea muncitorească este dominată de conflictul dintre Uniunea Sovietică și China. Conflictul s-a agravat și mai mult prin faptul că a intervenit un alt element: problema frontierelor.

China pretinde că linia de frontieră nu e justă întrucît țării ruși au ocupat o parte din teritoriul chinez. În acest caz ne putem întreba dacă împărații chinezi erau mai buni? Dacă ar fi ca fiecare dintre noi să răspundă pentru faptele strămoșilor noștri, ar însemna ca toate popoarele să se lupte între ele.

În regiunea de frontieră cu China, în Sintzan, pe teritoriul chinez locuiesc cazahi, adică oameni de aceeași naționalitate cu populația băștinașă din Kazahstanul sovietic. Acum cîțiva ani din cauza foametei, iar în ultimul timp din cauza neîncrederii cu care erau tratați, mulți au trecut frontiera în Kazahstanul sovietic. La început cîte unul, și în grupuri de doi, trei, cinci, iar în ultimul timp au trecut cu sutele și miile. Văzînd acest exod de populație i-am avertizat pe tovarășii chinezi, rugîndu-i să ia măsuri și să-și apere frontierele. Și într-adevăr au pus întărituri la frontieră. Cei care erau prinși că trec frontiera erau împușcați. Nu ne-am amestecat deoarece era treaba lor internă.

Acum China ridică problema celor care deja au trecut frontiera, cerînd extrădarea lor. Le-am spus chinezilor că cei care vor să se întoarcă o pot face în mod liber. Așfel de amatori însă nu se găsesc. Refuză să se întoarcă ca să nu moară de foame dincolo.

Am propus chinezilor să trimită oameni să facă agitație în rîndul acestei populații și să o convingă să plece. Partea chineză a refuzat. Vor să-i expediem cu forța. Dacă între U.R.S.S. și China erau relații normale am fi făcut acest lucru. Acum nu putem. Nu putem trece cu vederea faptul că cazahii sovietici îi primesc cu plăcere pe cazahii fugiți din China întrucît aceștia sînt conaționali lor. Kazahstanul sovietic este o republică al cărei teritoriu este foarte întins (a doua republică ca teritoriu după R. S. F. S. R.) și cu o populație puțin numeroasă.

Se poate pune problema, dacă există un precedent în această problemă? Există. Cînd Kim Ir Sen a cerut chinezilor să extrădeze pe unii coreeni excluși din C.C. al P.M. din Coreea și fugiți în China, chinezi au refuzat să-i extrădeze, spunînd că li s-a acordat azil politic.

Pe de altă parte, un fenomen oarecum asemănător se întîmplă cu coreenii. În U.R.S.S. locuiesc mulți coreenii din timpuri vechi, care după crearea R.P.D. Coreene s-au dus în Coreea pentru a ajuta la reconstrucția țării, rămînînd acolo cu familiile lor. După ce Coreea a început să adopte o politică prochineză, mulți au fugit înapoi în U.R.S.S.

Am propus părții chineze să creăm o comisie mixtă sovieto-chineză care să studieze problemele ce se ridică în legătură cu frontiera și pe bază de tratative să rezolvăm pentru totdeauna acest conflict. Au refuzat.

Mai mult decît așt, ne-au trimis o notă în care arată că părerea lor este ca frontierele dintre China și U. R. S. S. să rămînă așa cum sînt în momentul de față. În schimb provocările continuă, au loc incidente de frontieră provocate de partea chineză, dar noi nu răspundem la provocări. Ei au trimis această notă pentru ca în caz de conflict să poată arăta opiniei publice că ei în scris au făcut propunerea să lăsăm totul așa și în felul acesta să ne învinuiască pe noi că purtăm răspunderea pentru conflict. Asta este politica lor - una scriu și alta fac în practică.

E greu de dat o explicație logică refuzului chinezilor de a ne înfrîni și discuta problemele frontierelor. Pe hărțile noastre frontierele sînt trasate într-un fel, pe hărțile lor în alt fel.

De ce oare am reușit să rezolvăm problema frontierelor cu șahul Iranului și nu putem cu o țară socialistă? Problemele litigioase de frontieră cu Iranul durează de 100 de ani, dar nu de mult prin înțelegere reciprocă le-am rezolvat. În anumite porțiuni chiar pe seama noastră și acum avem relații bune cu Iranul. Cu norvegienii la fel ne-am înțeles în privința exploatării apelor rîului de frontieră între Norvegia și U.R.S.S.

În regiunea Amurului un cavalerist chinez a dat cu calul peste un om de al nostru. Ei au spus că din partea noastră s-a tras într-o șalupă. Ne-au arătat și urmele. Am verificat și n-a fost adevărat; nimeni nu trăsesese. A fost o provocare. Au fost și cazuri cînd grănicerii chinezi au pătruns în teritoriul sovietic pînă la 50 km.

În apele fluviului Amur sînt niște insulițe care de mult timp sînt păzite de soldații noștri. Chinezii revendică aceste insulițe. Noi am propus să ne înfrînim să discutăm și să ne înțelegem, să semnăm un document în această privință. Ei au refuzat să se înfrînească cu noi. Deși aceste insule nu au nici o valoare economică sau strategică, nu le putem ceda pentru simplul fapt că chinezii le cer. Este vorba de prestigiul statului.

Regiunile de frontieră în discuție sînt pămînturi semipustii unde pasc doar berbecii. Deși n-au nici o valoare economică, chinezii umflă în mod artificial problema frontierelor. Cu toate că le-am propus să ne înfrînim să discutăm și să rezolvăm aceste probleme, chinezii refuză. Probabil că preferă menținerea problemelor litigioase pentru a avea motiv de ceartă”.

“Vă rugăm, Nichita Sergheevici, a spus tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej, să manifestați răbdare și maximum de prudență să nu se complice și mai rău lucrurile. Conflictul dintre China și Uniunea Sovietică nu poate bucura decît pe dușmanii țărilor socialiste. Parcă m-a lovit în inimă cuvintele pe care mi le-a spus un american pe care l-am primit în audiență. Americanul vorbea de faptul că, chipurile, în urma acestui conflict Uniunea Sovietică se apropie tot mai mult de S.U.A. Imperialiștii se bucură de acest conflict”.

“Am dat indicații lui Malinovski, a spus în continuare tov. Hrușciiov, să manifeste prudență. Am trimis acolo ofițeri selecționați special și au primit ordin să nu răspundă la provocări. Dar putem noi oare garanta că toți soldații vor manifesta reținere? Cînd un cetățean chinez care a trecut granița a fost dat afară de pe teritoriul sovietic cu forța a început să muște.

Într-o discuție avută cu Mao Tze-dun în 1959 mi-a reproșat că noi am manifestat regret pentru conflictul de frontieră între China și India, în loc să sprijinim China în acest conflict. Dacă am fi susținut China, India s-ar fi dus în brațele americanilor. Nehru este un om cu vederi democratice.

Într-un port din Manciuria se află vase sovietice pentru reparații, asta pe baza unei convenții comerciale încheiate cu chinezii. Pe aceste vase se află și cetățeni sovietici (căpitanul, marinari, etc.). La un teatru sau la club este afîmată o tăbliță pe care scrie: “Pentru străini, intrarea interzisă”. În ce țară din lume s-a mai pomenit așa ceva, cînd orice om fie că este cetățean al țării respective, fie că este străin poate cumpăra bilet și intra în orice sală de spectacol. Cînd marinarii sovietici de pe aceste vase se urcă în autobuz să meargă în oraș sînt loviți cu pietre.

Dacă e să judecăm calm, repararea vaselor în porturile chineze este în avantajul chinezilor. În primul rînd ocupă brațele de muncă disponibile și în al doilea rînd noi plătim aceste reparații. Noi am putea repara vasele respective în porturile japoneze care ar primi cu mare plăcere aceste comenzi.

De altfel am și comandat o serie de vase în țările capitaliste: Anglia, Italia, Finlanda, Olanda ne cere și ea astfel de comenzi.

Acum cîțva timp am acordat Chinei credite pentru construirea unor uzine. Am observat însă că partea chineză ne rambursează creditele înainte de termen, lucru care este în dezavantajul lor. De aici se poate trage doar concluzia că chinezii au mers pînă într-acolo în atitudinea lor dușmănoasă față de noi, încît iau hotărîri în dauna propriilor lor interese.

Cînd chinezii au lansat noi forme de organizare ca “comunele”, “marele salt”, “lozinca celor trei steaguri” etc. deși nu eram de acord cu ele, n-am publicat nimic în presă”.

Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a relatat că “nu de mult a venit la noi în țară locuitorul ministrului Afacerilor Externe al R. P. Chineze care a fost primit de tov. Ion Gheorghe Maurer și Emil Bodnăraș care au discutat cu el despre poziția R. P. R. în legătură cu divergențele din mișcarea comunistă și muncitorească. Cînd tov. Maurer a venit să-mi aducă la cunoștință cele discutate cu el, primul cuvînt pe care l-a rostit a fost: “este un nebun”.

Încă din 1956 cînd Pîn Ci Jen era în trecere prin București, întorcîndu-se din Iugoslavia, i-am arătat că eu nu înțeleg lozincile tovarășilor chinezi ca “să înflorească toate florile”, “să se întrecă toate școlile”, “reeducarea burgheziei” etc.”.

“Și mie mi-a solicitat Mao Tze-dun, a continuat tovarășul Hrușciiov, părerea despre lozinca lor “să înflorească toate florile”. I-am răspuns că aceasta este treaba lor și că nu mă privește.

Dar ce înseamnă această lozință? În fond înseamnă coexistența ideologiilor burgheze și socialiste; înseamnă că trebuie să tolerăm ideologia, concepțiile burgheze.

La început ei au lansat sarcina să întrecă Anglia în 10-15 ani în ceea ce privește producția de oțel. Pe urmă au spus că în 5 ani o vor întrece. Acum au tăcut de tot.

Sîntem criticați de chinezi că punem pe primul plan problemele economice înaintea celor politice și că așa ceva înseamnă economism - curent care a fost criticat de Lenin. În acea vreme critica lui Lenin adresată economismului a fost justă. Economismul presupunea ca muncitorii să se mulțumească cu unele revendicări economice, cu pomană, renunțînd la scopuri politice. Or, situația noastră este cu totul alta. Noi am cucerit puterea politică, de aceea pe primul plan se pun sarcinile politico-economice.

În fapt ce urmăresc chinezii? Ei consideră că clasicii marxism-leninismului sînt Marx, Engels, Lenin, Stalin și Mao Tze-dun. Învățătura primilor patru este valabilă pentru Europa, iar cea a lui Mao Tze-dun este valabilă pentru Asia și Africa. Primii patru au murit, a rămas doar Mao Tze-dun. Ce spune el, să fie legă. Așa ceva însă nu se poate concepe. Mișcarea comunistă s-a dezvoltat mult, fiecare partid este independent și își trasează singur linia politică pe baza condițiilor concrete din țara respectivă.

"Noi considerăm, Nichita Sergheevici, a spus tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej, că Declarația din 1960 a celor 81 de partide frățești definește cu precizie evenimentele și dezvoltarea societății noastre. Pe drept cuvînt a fost numită "Charta mișcării comuniste și muncitorești". Această Declarație este valabilă nu pentru un an, doi, ci pentru o perioadă îndelungată. Trebuie să facem totul pentru aplicarea în practică a prevederilor acestei Declarații".

IV.

"Forțele socializmului au crescut uimitor. Era un timp cînd imperialismul american își trimiteau agenții la noi, iar noi nu puteam face nimic. Iar acum noi trimitem vase de pescuit pînă aproape de coastele S.U.A. Cînd Adjubei împreună cu fiica mea s-a dus la Kennedy care se odihnea în acel moment pe malul Oceanului, Kennedy i-a spus lui Adjubei: "Uite vezi ceva acolo? Este un vas sovietic. Ce face?" "Prinde pește" - a răspuns Adjubei. "Dar de ce prinde pește tocmai acolo unde se odihnește președintele S.U.A.? În caz că mă veți întreba dacă vasele noastre duc și o activitate de contra informație nu vă spun că nu, căci nu mă credeți. Pescuitul în marea liberă nu e interzis.

Înainte nici nu contam în fața imperialismului. Imperialismul determina politica. Acum imperialismul S.U.A. însuși recunoște că forțele noastre sînt egale.

Kennedy a spus: "Noi putem distruge Rusia, dar și Rusia poate să ne distrugă pe noi". Această recunoaștere este foarte importantă.

De cinci ani de zile se străduiesc americanii să ne ajungă din urmă în tehnica rachetelor și nu reușesc. Pînă la urmă vor reuși, dar nici noi nu vom sta pe loc. Motoarele noastre sînt mai puternice. Americanii ne-au propus să facem cercetări comune a supra Lunii. Nu putem fi de acord cu aceasta deoarece ar însemna să le spunem secretele noastre privind tehnica rachetelor.

În ce privește aviația militară sîntem bine puși la punct. Avem avioane puternice cu o mare capacitate de transport și cu o mare rază de acțiune. Am dat sarcină lui Tupolev să construiască un avion supersonic cu o viteză de pînă la 2.500 km. pe oră. Aci intervine și problema calității avioanelor. La noi în general motoarele de avioane aveau capacitatea pînă la 5-600 ore de zbor. Am chemat la mine pe specialiști în frunte cu

ministru și i-am întrebat de ce motoarele noastre au această capacitate redusă, cînd în Anglia motoarele de avioane au 2-2.500 ore de zbor. Noi nu putem oare să facem aceasta? După aceea au venit și mi-au raportat că motoarele nou construite au ajuns la 2.500 ore de zbor și s-au comportat bine, iar acum s-a ajuns la 5-6.000 ore de zbor. Iată ce înseamnă calitatea - cu cît se mărește randamentul.

Avem acum bombardiere cu o rază de acțiune de 17.000 km. Un astfel de bombardier a zburat deasupra unui purtător de avioane american. Presa americană a făcut mult zgomot în jurul acestei probleme, însă a trebuit să se liniștească. Doar și avioanele americane zboară deasupra vaselor noastre.

Avem submarine atomice care au parcurs apele Oceanului Înghețat de Nord pe sub gheață. Aceste vase au o rază de acțiune aproape nelimitată. Spargătorul de gheață atomic "Lenin" merge de aproape doi ani, nemaiavînd de atunci nevoie să se aprovizioneze cu combustibil.

Acum submarinele noastre pot ajunge pînă la coastele Americii. Pînă acum greutatea consta în imposibilitatea de a te aproviziona cu combustibil.

Deocamdată folosirea energiei atomice se justifică numai în scopuri militare, unde nu contează banii. În scopuri pașnice energia atomică e încă scumpă. Centralele electrice atomice costă prea scump. Greutatea constă în faptul că n-am reușit încă să folosim tot nucleul de uraniu. N-am învățat încă să folosim rămășițele. Cînd se vor rezolva toate problemele privind folosirea completă a nucleului de uraniu, atunci poate vom obține o energie electrică mai ieftină. Se pare că englezii au unele succese în această direcție. Și pe americani îi costă scump energia atomică".

Vorbind despre vizita în U.R.S.S. a vicepremierului Algeriei, tovarășul Hrușciiov a spus:

"Îl ajutam pe Ben Bela cu tractoare și mașini agricole, ceea ce îi va permite să dezvolte agricultura care la rîndul ei va asigura hrana populației. Aceasta este problema esențială în Algeria. Ben Bela duce o politică radicală. A luat o serie de măsuri pentru care trebuie felicitat. El spune că construiește socialismul și consideră că diferența dintre el și comuniști constă numai în faptul că el crede în Dumnezeu. Spune așa doar pentru a căpăta popularitate în rîndul țărănilor. Deși a scos Partidul Comunist Algerian în afara legii, el colaborează cu comuniștii și nu-i persecută.

Nu-i ca Nasser. Și Nasser a luat o serie de măsuri progresiste cu caracter social-economic îndreptate împotriva burgheziei, dar s-a comportat foarte crud față de comuniști.

Cînd mareșalul Amer s-a aflat în Uniunea Sovietică mi-a adresat din nou invitația de a vizita R.A.U. Am răspuns (glumind) că m-aș duce dar mi-e frică să nu mă aresteze întrucît sînt comunist. Amer a

declarat că vor elibera pe comuniști din închisori. Se pare că într-adevăr unii comuniști au fost eliberați".

Cu ocazia unei alte discuții, tov. Hrușciiov a spus că de vreo opt ani Nasser insistă ca tov. Hrușciiov să viziteze R.A.U. Vizita a fost mereu amînată din motive politice. O astfel de vizită poate fi efectuată numai în timp de iarnă. Actuala desfășurare a evenimentelor ar permite o vizită în R.A.U., cu atît mai mult cu cît în mai anul viitor va fi dat în exploatare barajul de la Assuan. Însă, întrucît tot iarna (1 ianuarie) este programată vizita în Cuba, din cele două invitații din punct de vedere politic trebuie acordată înțietate invitației lui Castro.

Cu Nasser s-a întîmplat următorul episod. Cu ocazia vizitei în URSS s-a deplasat și la Leningrad unde este o moschee. În filmul documentar pe care l-am văzut, Nasser este filmat în moschee, în genunchi, uitîndu-se într-o parte și parcă spune ceva. Mi-am dat seama imediat că este un artist și că numai de ochii lumii s-a dus în moschee să se roage".

Discutîndu-se despre Tratatul de la Moscova privind interzicerea experiențelor nucleare, tov. Hrușciiov a spus că unii critică acest Tratat deoarece nu interzice toate experiențele. Desigur că ar fi fost mai bine, dar cel puțin am făcut un pas pe calea destinderii încordării internaționale. Dacă va fi nevoie, vom face și noi experiențe subterane.

Un senator american, se pare unul din viitorii pretendenți la președinție, a fost împotriva Tratatului de la Moscova privind interzicerea experiențelor nucleare pe motiv că URSS dispune de bomba de 100 de megatone, iar SUA nu posedă o astfel de bombă.

Specialiștii noștri au ajuns la concluzia că această bombă poate fi aruncată doar asupra SUA și Angliei. Nu va putea fi aruncată asupra Franței și RFG întrucît în acest caz forțele noastre armate staționate în RDG vor avea de suferit.

Arătînd programul întîlnirilor internaționale, tov. Hrușciiov a spus că în luna octombrie a.c. urmează să sosească la Moscova Guy Molet, secretarul general al Partidului Socialist Francez. El va face o vizită în URSS la invitația CC al PCUS. Înainte de a trimite invitația am întrebat pe tov. Thorez ce părere are despre această vizită. El ne-a spus că este de acord, că o asemenea vizită va ajuta P. C. Francez să lucreze în rîndul membrilor Partidului Socialist arătînd că însuși Molet care era un antisovietic înfocat cînd era premier, acum face o vizită în URSS la invitația PCUS.

Trebuie să spun că lui Guy Molet îi este frică să colaboreze cu comuniștii deoarece el consideră că înțelegerea cu comuniștii ar putea să aibă ca urmare înghițirea Partidului Socialist de către Partidul Comunist Francez, așa cum s-a întîmplat și în alte țări. Guy Molet ar vrea să primească garanții din partea PCUS

că acest lucru nu se va întîmpla dacă vor colabora cu comuniștii.

De asemenea, Suvana Fuma a transmis pe cale diplomatică că dorește să vină în URSS. Dacă ar fi să judecăm prin prisma evenimentelor actuale, vizita lui Suvana Fuma în URSS n-ar fi de dorit acum cînd Laosul fierbe ca un cazan. Suvana Fuma a transmis prin reprezentanții noștri la New York că trece prin Paris unde i se află soția și ar dori să treacă și pe la Moscova. E greu să-l refuzi.

Vorbind de criza din Marea Caraibilor, tov. Hrușciiov a spus că era foarte greu de pătruns în Cuba din cauza blocadei americane. Transportul se făcea numai cu avioanele. Am apelat la Secu Toure să ne permită folosirea unui aerodrom construit de noi pentru Guineea. La presiunea americanilor ne-a refuzat. A trebuit atunci să se zboare prin Murmansk peste Oceanul Înghețat de Nord.

În domeniul politicii externe sînt cîteva probleme în privința cărora aș vrea să mă sfătuiesc cu dv., a continuat N. S. Hrușciiov.

1. Există propunerea ca să se încheie un acord între URSS și SUA pentru interzicerea lansării armei nucleare în cosmos. La început am crezut că americanii leagă încheierea acestui acord de problema controlului, ceea ce noi n-am fi acceptat. Ni s-a comunicat însă că nu intenționează să ridice problema controlului. De aceea cred că putem fi de acord cu această propunere, în urma căreia nici nu cîștigăm, dar nici nu pierdem nimic. În schimb încheierea acordului va însemna încă un pas pe linia destinderii încordării internaționale și va avea efect pozitiv asupra opiniei publice mondiale. Deocamdată nu avem interes să lansăm arme nucleare în cosmos. Dacă se va ivi vreo necesitate în acest sens, dispunem de tot ce ne trebuie pentru a construi platformele respective.

2. Se pune problema încheierii între URSS, SUA, Anglia, eventual Franța, a unui Tratat privind nerăspîndirea armei nucleare. În discutarea acestei chestiuni se pune o altă problemă și anume interzicerea accesului Germaniei occidentale la arma nucleară. Germania occidentală este în momentul de față cel mai bogat și mai puternic stat din punct de vedere economic din Europa occidentală. Franța dorește să se unească cu Germania occidentală (păstrîndu-și rol de conducător), contrapunîndu-se în felul acesta Statelor Unite ale Americii. SUA de asemenea dorește să atragă de partea sa Germania occidentală, să o controleze, deoarece în cazul apropierei ei de Franța îi e teamă de o Europă occidentală întărită.

(continuare în numărul viitor)

Cine aduce schimbarea

CLAUDIU SĂFTOIU

Ultimul sondaj Gallup al sfârșitului de an 1996 plasa România pe primul loc, înaintea Statelor Unite și a Africii de Sud, în ceea ce privește optimismul populației. 61 % dintre români credeau că anii de restriște vor rămâne o amintire urâtă a perioadei scurse după evenimentele din Decembrie 1989. Majoritatea populației era de părere că victoria opoziției politice în România este singura în stare să spulbere marile frustrări ale neamului: impresia că a fost păcălit de o șlehtă de oportuniști, susținuți mafiot de serviciile secrete aservite puterii, încremenirea în sărăcia perpetuă a majorității, complexul "națiunii mici", neîn stare să își asume o "politică de independență".

Examenul electoral a confirmat un adevăr mult prea des luat în deridere: că cetățenii nu mai pot fi prostiți atât de ușor. În loc să impună un respect scontat, aroganța fostului partid aflat la putere i-a exasperat și dezgustat pe oamenii simpli, zădărnici menținerea în fruntea bucatelor a unei clase politice întoarse cu spatele la cei care au ales-o. Scrutinurile din 3 și 17 noiembrie au căzut ca un duș rece peste fețele bine hrănite ale guvernanților de patru ani. În două zile, dar după șapte ani, românii s-au decis să se lanseze pe o traiectorie explozivă, care să scoată țara din fundătura unei tranziții înecate în compromisuri, corupție și descurajare.

Votat de partea dinamică a societății românești (cetățeni cu studii superioare, între 18 și 44 de ani, funcționari de stat și întreprinzători particulari cu domiciliul la oraș), dar refuzat de vîrstnici, de cetățeni cu studii primare, de țărani și de sud-estul țării, Emil Constantinescu iese învingător după o aritmetică electorală care nu dă greș. El își apropiază, cu greu, voturile USD, a cărui origine iliesciană - cu punct de plecare FSN - face din această alianță, pe toată durata campaniei, marea necunoscută a alegerilor din 1996. Tot aritmetica electorală îi aduce lui Constantinescu asul din mîneacă, și anume cadoul de un milion de voturi compacte oferit pe tavă de reprezentanții etnicilor maghiari. Prețul? Participarea la guvernare a UDMR.

La numărarea finală, Emil Constantinescu îl surclasează pe Ion Iliescu cu peste un milion de voturi. Milionul știm de la cine vine. Restul vine de la cele câteva zeci de mii de voturi care s-au risipit spre ideea de "schimbare, oricare ar fi ea, că așa nu se mai poate". Odată euforia victoriei potolită, noua putere realizează că "sprijinul popular", pe care președintele Constantinescu l-a transformat, de atunci, în monedă curentă, este o jucărie căreia nu-i plac exhibițiile.

Mass-media joacă, în săptămînile imediat următoare rezultatului electoral, cartea pasională a susținerii opoziției. Care opoziție nu mai e acum opoziție, ci chiar noua putere! Inerția instituțiilor de presă face ca și după ce PDSR și Ion Iliescu au fost zdrobiți, aceștia să fie atacați cu vehemență neștirbită pentru confuziile celor șapte ani de "economie socială de piață". Umbra lui Iliescu plutește deasupra ziarelor românești. Comentarii politici încep, îndeobște cu o filipică împotriva fostului președinte, continuă cu imnul speranței în mai bine și sfîrșesc cu o diatribă la adresa Partidului Democrației Sociale din România.

Dar cine sînt responsabili? Ziariștii nu mai prididesc cu anunțarea în mare viteză a sute de nume noi și a zeci de nume care pînă mai ieri constituiau corul neobosit al nemulțumirilor de tot și de toate. Aceștia sînt prezenți triumfători unui electorat epuizat după ce a votat și, mai cu seamă, după o campanie electorală limbută și sicifitoare.

Prima apariție la scenă deschisă trece cu bine. Fiecare ministru, parlamentar sau demnitar înfige în fața camerelor de luat vederi un curriculum vitae garnisit cu burse, bursioare și stipendii menite să dovedească "aplicațiunea" subiectului. Meritele de arme ale noi clase conducătoare - fosta opoziție - sînt exclusiv științifice, culturale și universitare. Tobă de carte, și încă de carte occidentală, noii guvernanți își iau în primire dregătoriile. Nu înainte de a prezenta un plan de bătaie structurat pe capitole, pe termene urgente, medii sau de perspectivă.

Odată depășită faza declarațiilor de presă, în care "vom face, domnilor!" rămîne sintagma de rezistență, administratorii de școală nouă dau să apuce mapa și să înceapă lucrul. Dar, în loc de mapă dau de sapă.

Guvernarea României cere muncă de ocaș și tenacitate de muncitor cu palmele. Titrații se vîd în situația de a lăsa cotierele și de a-și sufleca mînele. Echipa de 15.000 de cadre de conducere pregătite să preia, cu minuțiozitate, răspunderile națiunii și cu care opoziția din vara lui 1996 amenința opoziția din iarna lui 1997 se dovedește o armată nedisciplinată. Posturi sînt, acum, berechet. Cine să le ocupe?

Cîștigătorii sînt nevoiți să-i recompenseze pe tovarășii de campanie. Așa încep împărțelile, cunoscut, uzual, drept "negocieri". Superioritatea PNȚCD în Convenția Democrată din România nu ține cont de nimic și face ca premierul desemnat al României să fie primarul general al Capitalei, Victor Ciorbea. El va fi validat, ulterior, de un parlament astfel alcătuit încît

votul să devină un confortabil joc cu bile. Astfel, prima și cea mai spectaculoasă alegere coincide cu prima și cea mai spectaculoasă încălcare a Constituției României, care prevede că funcția de premier este incompatibilă cu oricare altă funcție politică. În avîntul său, Victor Ciorbea propune ca guvernul să nu se mai numească guvern, ci Consiliu de Miniștri. Propunerea, care aduce atingere Constituției, cade. Dar gafa rămîne.

Tripleta de aur a alegerilor din 1996 - CDR-USD-UDMR - își cere și ea drepturile. A doua încălcare a legii survine la puțin timp, cînd premierul Ciorbea negociază posturile de subprefecți de București. Trei alianțe ieșind cîștigătoare, socoteala e simplă: vom avea trei subprefecți. Numai că legea Administrației Publice Locale, încă în vigoare, prevede pentru București doar două posturi de subprefect. Întrebat de ce trei subprefecți, în loc de doi, premierul Ciorbea declară placid: s-a schimbat legea, domnilor! Lege care, avînd caracter organic, trebuie să treacă prin Parlament. Care Parlament nici n-a început să lucreze.

O altă lovitură buimăcitoare dată cu nonșalanța unui copil alintat aparține tot lui Victor Ciorbea. Performerul politic incontestabil al anului 1996 (în numai șase luni acesta devine, din lider sindical, primar al capitalei și, din primar, prim-ministru al României) amendează justiția și interpretează în folos propriu Constituția. La bilanțul celor 200 de zile din Contractul cu bucureștenii, Ciorbea anunța că nu rămîne primar general. După lansarea acestui perfect paradox premierul explică: își menține funcția, dar, ca persoană fizică, se supune "tregerii în pasivitate". Cu alte cuvinte primarul general "pasiv" al Bucureștiului delegă un primar general "activ" - în persoana lui Viorel Lis, evident, membru PNȚCD -, deoarece, potrivit propriilor declarații, nu vrea să-i frustreze pe cetățenii Capitalei de propria alegere la locale. Tertipul - înacceptabil juridic - nu a zguduit conștiința în fierbere a presei.

Grăbit să se pună și el pe treabă, Parlamentul îl numește pe regizorul Stere Gulea director general interimar al televiziunii naționale publice. Tot legea spune că directorul general al TVR trebuie desemnat de Consiliul de Administrație. Care consiliu nu este încă ales în componență completă, alți patru membrii așteptînd să fie supuși la vot.

Declarațiilor, îndrăznețe de la început, noua putere le opune, repede, o tăcere inhibată. Ea se vede nevoită să schimbe discursul electoral, înțesat de promisiuni de stînga cu mesajul pragmatic al chirurgului chemat să alunge moartea din trupul cangrenat al bolnavului.

Sprijinul popular de care se bucură Emil Constantinescu nu a împiedicat instituția prezidențială să asezoneze personalul elitist-universitar cu demult obișnuitele năravuri balcanice. Consilierul prezidențial Zoe Petre, figura distinsă a mediilor universitare, își nu-

mește propriul fiu în funcția de consilier pe probleme de politică internă, în plină campanie a președintelui Constantinescu de stîrpire a corupției și inerțiilor nesănătoase care macină societatea românească. În opinia doamnei decan de la Facultatea de Istorie, acuzația de favoritism trece drept aberantă, fiindcă mama e convinsă că fiul ei nu va întîrzia să-și merite locul de sfătuitor în taină al președintelui.

Dar cea mai avantajată breaslă profesională, după victoria opoziției în România, este tagma ziariștilor. Și nu orice fel de ziariști. Ei sînt aceia care, în timpul regimului Iliescu, erau numiți de puterea de atunci "o anumită parte a presei". La rîndul ei, această "anumită parte a presei" a cochetat cu o altă denumire, care îi ostia orgoliile: "presa independentă". După victoria politicianilor de opoziție, popularizați magnanim prin toate mediile de gazetari independenți, este rîndul prietenilor politicieni să-și capaciteze amicii din presă. Astfel, Gilda Lazăr devine purtător de cuvînt la MAE, Eugen Șerbănescu devine purtător de cuvînt al Executivului, Alina Mungiu preia Departamentul strategic al Emisiunilor Informative din TVR, Octavian Paler și Petre Mihai Băcanu devin consultanți ai directorului general al TVR, în timp ce Liana Simion, Gabriel Stănescu, Anca Toader, Radu Nicolau pleacă de la ziare și posturi de televiziune particulare, pentru a se pune în slujba bătrînei, dar încă celei mai audiate televiziuni din România.

Noua opoziție politică acuză noua putere de vînătoare de vrăjitoare și de epurare pe criterii politice, inspirată, poate, de propriile habititudini de guvernare. Noua putere își vede de treabă și se instalează după pofta inimii, surdă la propriile gafe și poticniri, inspirată, poate, de habitudinile puterii căreia îi precede în linie directă.

Ultimul sondaj publicat în ianuarie de *Center European Economic Review* arată că 16 la sută din populația României își păstrează optimismul, în privința zilei de mîine. □

CLAUDIU SĂFTOIU (1968) - He graduated from the Faculty of Philology, University of Bucharest.

He published articles in *Dilema*, *Contrapunct*, *Curierul românesc*, *România Literară*.

Currently he works as Editor at the News Department, Radio Total.

Criza economică, reforma haotică și antirestructurarea

LUCIAN CERNAT

Tranziția economică în România este de fapt un eufemism prin care se evită ori de câte ori este posibil realitatea: economia românească se află într-o profundă criză de tip special în care experiențele trecute precum marea criză a anilor '30 nu sînt de prea mare folos. Soluțiile la această situație sînt căutate în exterior. Infuzii de capital, know-how, investiții străine sînt cele mai folosite cuvinte cînd se vorbește de relansare economică. Infuziile de capital sînt, de asemenea, disecate în împrumuturi guvernamentale bilaterale, împrumuturi acordate de instituții financiare internaționale, de bănci comerciale sau, cele mai adulate, investițiile străine directe. Și totuși, dacă vrem să încercăm o soluție coerentă și cu șanse cît mai mari de reușită, trebuie să privim în interior. Soluția depinde, în primul rînd, de forțele interne. Aceste condiții interne vor determina intensitatea și sensul efectului factorilor externi mai sus amintiți, care, bineînțeles au un rol important. Dar factorul primordial îl constituie situația politico-economică internă.

În lipsă de alte idei, soluțiile pot fi căutate și în trecut sau în teoriile economice existente, atît cele vechi cît și cele mai noi și să încercăm să preluăm ceea ce poate fi util pentru situația noastră. O soluție total originală implică riscuri considerabile. Ultimul experiment de inginerie socială pe care l-am trăit nu ne mai dă dreptul, prea curînd, la aplicarea altuia. În rîndurile următoare voi încerca să identific politica anti-criză a guvernului precedent, politica de relansare economică și de restructurare și voi analiza pe ce fundamente s-au bazat acțiunile sale macroeconomice de pînă acum.

România a cunoscut după 1989 o cădere economică liberă reflectată în scăderea PNB pe cap de locuitor de la aproximativ -8,2% în 1990 la -15 % în 1992, anul cu performanțele economice cele mai slabe din perioada de după 1989. În 1993 deja PNB-ul pe cap de locuitor a avut o creștere de aproximativ 1%. Din toate celelalte țări fost comuniste numai Rusia a cunoscut o cădere mai "adîncă": -18,5% în 1992, restul țărilor avînd cifre în jurul a -7% în 1992, cu excepția Poloniei care avea, deja, o creștere de 1,5 %. După 1992, situația s-a redresat simțitor, economia românească înregistrînd în fiecare an o ușoară creștere. La prima vedere se pare că am depășit criza și încă destul de repede comparativ cu alte fenomene ciclice de acest gen din istoria economică. Dar realitatea este alta. Economia românească suferă, în realitate de stagflație, față de anul 1989 nereușind rezultate spectaculoase. Care pot fi soluțiile existente în teorie la astfel de situații?

Principalele soluții propuse în cadrul teoriei economice sînt: soluția clasică, soluția keynesistă și soluția monetaristă. Pe lîngă acestea mai pot fi discutate politicile comerciale cu efecte asupra creșterii economice.

Soluția clasică. Conform teoriei clasice, adică liberalismului clasic, în situație de criză guvernul trebuie să se asigure că "mîna invizibilă" a pieței este lăsată să acționeze. În linii mari, asta înseamnă eliminarea intervențiilor guvernamentale de orice fel în funcționarea mecanismului economic. La extrem, asta ar însemna lipsa politicilor economice, guvernului nărămîindu-i decît grija bunurilor publice: securitate, ordine internă, justiție, poștă, sănătate și alte sectoare în care pot apărea "free-riders" și, ca urmare, inițiativa privată nu poate apărea din cauza neprofitabilității. Pentru asigurarea acestor bunuri publice politica fiscală trebuie să fie minimă. Cum rămîne cu inflația, șomajul și subproducția? Soluția clasică este, iarăși, simplă: o politică monetară strictă fără creșterea masei monetare va împiedica inflația. Reducerea cheltuielilor sociale, în special a ajutorului de șomaj va scădea nivelul salariului minim la care forța de muncă va fi dispusă să lucreze. Bineînțeles că și sindicatele au un cuvînt de spus în chestiunea asta și un sistem sindical slab sau "înțelept" care va înțelege că salarii mai mari pentru unii înseamnă, de fapt, mai puține locuri de muncă, va rezolva și această problemă. Echilibrele atît pe piața monetară cît și pe cea a muncii vor fi atinse rapid. Șomerii vor fi numai aceia care nu vor accepta salariul rezultat din legea cererii și ofertei - ca urmare nu există decît șomaj voluntar. Ambele echilibre amintite pînă acum vor duce la creșterea producției pînă la nivelul utilizării complete a forței de muncă. Odată ce politica fiscală este redusă la minimum, economiile indivizilor și/sau consumul agregat vor crește și ambele vor duce la creșterea producției. O creștere a economiilor înseamnă o scădere a ratei dobînzii deci o mai mare oportunitate de a investi. Creșterea investițiilor înseamnă creșterea producției. Pe de altă parte o creștere a consumului va duce la creșterea cererii agregate ceea ce necesită o creștere a producției naționale pentru a satisface această cerere, dacă considerăm o economie închisă. În concluzie, optica liberală clasică este că economia națională este ca un fluture pe care guvernul îl ține de aripi încercînd să-l învețe să zboare, cînd singurul lucru inteligent este să-i dai drumul și va zbura de la sine. Însă, cu siguranță, nu va zbura după lecțiile de zbor guvernamentale decît în cădere liberă.

Soluția keynesiană. Soluția liberală clasică a eșuat lamentabil în timpul crizei interbelice. În această

situație a apărut o alternativă propusă de Keynes. Ideile keynesiene sînt total diferite de cele clasice. Guvernul trebuie să se implice în economie, să "injecteze" capital, să crească cheltuielile publice. În felul acesta, va reduce șomajul prin lucrări publice și va crește cererea agregată prin mărirea pensiilor și a ajutorului de șomaj, spre exemplu. O creștere a cererii va dezlănțui din nou "spiritele animale" amorțite ale investitorilor care văzînd cererea crescîndă vor începe să investească. Prin ambele metode șomajul va scădea iar produsul național va crește. Toate aceste măsuri implică cheltuieli guvernamentale mari, mai mari decît veniturile, deci deficite bugetare prin împrumuturi publice sau inflație. Rezultă de aici că șomajul și inflația sînt invers proporționale. Dar este preferabil să ai inflație de 20-30% de cît șomaj de 15-20%, după opinia keynesienilor.

Deficitul bugetar va fi însă acoperit de veniturile rezultate din creșterea fiscalității în perioadele de boom economic, coroborată cu politici monetare deflaționiste. Prin ambele politici de "stop-go" guvernul va reduce fluctuațiile economice, atît crizele cît și boomul, astfel că vom obține o creștere economică relativ constantă.

Soluția monetaristă. Teoriile monetariste au apărut ca eșec al politicilor keynesiste, în anii '70.

Soluția propusă de Milton Friedman și de cei care vor fi numiți, ulterior, monetariști este o reconsiderare a soluției clasice. Guvernul mai mult strică decît repară! Cheltuielile bugetare mari datorate emisiunilor monetare produc inflație. Implicarea guvernului ca investitor, pe de altă parte, nu face decît să reducă posibilitatea altor investitori privați de a investi, pentru că lucrările publice necesită fonduri foarte mari care, dacă sînt obținute prin împrumuturi publice scad oferta de lichidități și, astfel, crește rata dobînzii și se reduce investiția privată. Ca urmare, guvernul, ca agent economic, nu face decît să se substituie unor potențiali investitori privați. Lucrul și mai rău este că, spre deosebire de investitorii privați, întreprinderile publice sînt mai ineficiente și mai neproductive datorită lipsei de interes și a motivației pe care investitorul privat o manifestă de teama falimentului. Ca urmare, soluția propusă de monetariști: un control cît mai strict al masei monetare, singura variabilă care determină inflația. Odată inflația rezolvată dacă guvernul nu irosește capitalul disponibil investitorilor privați prin ineficiența lui utilizare în lucrări publice, economia deja ar trebui să evolueze pozitiv. Pentru a spori efectele, guvernul ar putea să se implice în reducerea șomajului structural, datorat unei inadecvate împărțiri a economiei naționale în ramuri economice, în special industriale. Astfel, este necesară recalificarea profesională a celor afectați de schimbarea importanței unor ramuri economice în economia națională sau chiar mondială. Ca urmare, restructurarea economică poate fi făcută cu costuri sociale cît mai mici.

După acest scurt și incomplet parcurs teoretic, care pare să fie soluția adoptată de fostul guvern Văcăroiu? Niciuna clasică, ci, mai degrabă, politica keynesistă neinspirată în interior în același timp cu o

politică comercială nestimulativă pentru economia mondială.

În primul rînd, în anii imediat următori revoluției, guvernul a încercat să crească puterea de cumpărare a populației, deci a cererii agregate. Acest lucru a dus, însă, la apariția inflației, pentru că produsul național a rămas constant și apoi a scăzut. Consumul a crescut mai mult decît oferta națională prin creșterea masivă a importurilor, în covîrșitoarea lor majoritate bunuri de consum. Creșterea importurilor peste un anumit nivel a inhibat producția internă atunci cînd importurile erau mai ieftine sau calitativ superioare. Rezultatul: o acută situație stagflaționistă, inflație, șomaj, subproducție. De teama efectelor sociale, șomajul a luat, mai ales, forma șomajului mascat. În general, salariul plătit în plus muncitorului inutil era mai mare decît un ajutor de șomaj. Mai mult decît atît, prin menținerea unui număr mai mare de muncitori decît necesar s-a erodat și puțina motivație pe care muncitorul dintr-o unitate socialistă cu salarizare în acord global o mai avea. "De ce să fac eu asta cînd mai sînt încă doi lîngă mine care o pot face?" a devenit principiul de bază al muncitorului din întreprinderile de stat. Subvențiile care au luat forme variate, nu au fost folosite pentru ceea ce era cel mai important: restructurarea efectivă atît a capitalului fizic cît și a celui uman angrenat în activități ineficiente. Aici găsăm în forma ei pură originalitatea politicilor guvernamentale, care au sfidat orice logică economică de teama unor convulsii sociale. De altfel, convulsiile sociale tot nu au încetat să apară. Să fi fost pericolul protestelor sociale atît de mare? După unele cercetări procentele populațiilor care au participat la manifestări de protest după 1989 în fostele țări comuniste sînt: Ungaria 19,2%; Polonia 14,1%; România 14,4%; Bulgaria 18,9%.¹ Ce corelație putem găsi între aceste date și ritmul restructurării și al reformei? Polonia, de exemplu, aplicînd o soluție mai radicală a avut aproximativ același procent ca al României. Se poate argumenta că muncitorii polonezi suportă mai multe măsuri austere pînă să recurgă la mișcări de protest, însă mă îndoiesc că sindicatele noastre sînt mai impulsive decît Solidaritatea, a cărei incisivitate a fost dovedită și sub regimul comunist. Concluzia: reforma și restructurarea sînt la fel de dureroase indiferent de ritmul aplicat. Și chiar dacă, printr-o politică mai spartană dar mai rapidă, la noi procentul populației care ar fi protestat s-ar fi ridicat la 20%, tot nu cred că ar fi fost o tragedie. Nu cred că Ungaria este mai instabilă decît România datorită procentajului mai mare de protestatari.

Soluția care ar fi trebuit aplicată: o folosire a fondurilor bugetare pentru subvenționarea celor mai performante industrii pentru a putea deveni competitive la export și reducerea importurilor de bunuri de consum la limita minimă. Salariile plătite șomerilor mascați ar trebui investite în programe de recalificare. Rezultatul: într-un timp relativ scurt, o balanță comercială pozitivă, care, corelată cu alte surse ar fi permis achiziționarea de noi tehnologii și, în același timp, muncitori calificați pentru utilizarea lor.

Un alt sector de importanță crucială pentru o dezvoltare economică este sectorul bancar. Structura sa prerevoluționară este, indiscutabil, "o grea moștenire" pentru guvernele post-decembriste. În același timp, însă, nu cred că trebuie să ne abținem a critica măsurile insuficiente luate în acest domeniu atât de guvernele ce s-au perindat cât și de Banca Națională. Nici Parlamentul nu poate fi absolvit de orice vină dacă ne gândim la cadrul legislativ absolut necesar funcționării acestui sistem vital pentru economie. "Baniul sînt sîngele economiei" este o afirmație deja banalizată, existentă în toate cărțile introductive în economie, care poate fi completată cu "băncile sînt inima unei economii". Economia românească suferă atât de leucemie inflaționistă cât și de insuficiență cardiacă. Pentru a ilustra prin cel mai nesemnificativ exemplu, la prima vedere, importanța și efectele perverse ale unui sistem bancar ineficient și total lipsit de disciplină financiară (vezi mult discutatul blocaj financiar) voi pomeni doar importanța banalelor, deja, cărți de credit din țările vestice. În primul rînd, introducerea acestui sistem nu presupune costuri nejustificate de efectele ulterioare. Bineînțeles că într-o primă fază acest sistem s-ar fi rezumat la o rețea de aparate care să permită obținerea de numerar din contul curent, în cît mai multe locuri publice, nu numai ducîndu-te pînă la ușa băncii. Astfel, automatele de bani ar trebui să fie aproape la fel de dese ca telefoanele publice, dar să funcționeze mult mai bine. Nu mai amintesc rapiditatea plăților direct prin cărți de credit, caz în care banii nici n-ar ieși din seifurile băncilor ci numai și-ar schimba proprietarul, spirala creditului bancar multiplicînd moneda scriptică. Care ar fi beneficiile pentru sistemul bancar? Toate fondurile existente în balanța inactivă ar deveni disponibile pentru împrumuturi. Toate sumele de bani ținute de fiecare individ sau familie pentru cheltuielile zilnice, în decursul unei luni ar fi antrenate în spirala creditului bancar. Efectul ar fi cel al unui Caritas național, nu în sensul rău, al potlogăriei, ci în sensul atragerii economiilor populației în circuitul financiar.

În concluzie, guvernul ce și-a încheiat mandatul a aplicat o politică economică foarte ciudată, un amestec original și prost conceput de măsuri keynesiste și protecționiste a sectoarelor falimentare. Toți teoreticienii protecționismului sfătuiesc reducerea importurilor de bunuri de consum și creșterea ponderii în importuri a bunurilor de capital. Acest lucru nu înseamnă, nicidecum, impunerea de taxe vamale pe importul de bunuri de capital, lucru pe care guvernul l-a făcut în repetate rînduri. Tot teoreticienii protecționismului și adversarii ai liberului schimb avertizează că singura soluție de a nu deveni o periferie a țărilor dezvoltate este încercarea de a te impune, prin competitivitate, într-unul din sectoarele dominante la ora respectivă în economia mondială. Care sînt sectoarele de vîrf, cu potențialul de dezvoltare cel mai ridicat în următorul deceniu, noile domenii ale noii revoluții industriale? Robotica, informatizarea, automatizarea, biotehnologiile, telecomunicațiile, producția de software și hard-

ware. Care este situația economiei românești în domeniile mai sus menționate? Răspunsul este mai mult decât evident. Îmi și imaginez reacțiile multora la vederea acestor întrebări. "Asta-i bună acum, noi abia supraviețuim și vrem să ne mai comparăm și cu japonezii?" Dacă nu ne comparăm vom avea aceeași soartă ca a singurei regiuni care nu îndrăznește și nici nu va îndrăzni prea curînd să se compare cu Japonia: Africa, o regiune care nici măcar nu se poate angaja în relația inegală și dezavantajoasă de centru-periferie cu țările dezvoltate decât ca furnizor de banane. Dar, oricît de dezavantajoasă ar fi relația de liber schimb cu periferia, mai devreme sau mai tîrziu nivelele se vor apropia pe cînd dependența de ajutoare financiare externe nu duce decât la o continuă împovărare. Din această ultimă situație, numai un noroc ca al țărilor latino americane iertate de datorii poate redresa situația.

De aceea o politică comercială "machievelică" este singura soluție: folosirea, în prima etapă, a avantajelor comparate prin folosirea liberului schimb cu țările dezvoltate pentru creșterea exporturilor în același timp cu importul bunurilor de capital pentru cel puțin una din industriile de vîrf pentru care descoperi un potențial național. Iar potențialul nostru național este (încă mai este) un capital uman gata să utilizeze noile tehnologii din noile domenii de vîrf. Avantajul comparat: în scurt timp aceeași calitate, dar cu prețuri mai mici datorate prețului forței de muncă mai redus, în România, decât în țările dezvoltate. Odată inițiat sectorul de vîrf respectiv, politica comercială va deveni puternic protecționistă pentru acel sector în perioada "copilăriei", după care va trebui expus, treptat, concurenței externe pentru a crește competitivitatea și a nu obține o stagnare datorită lipsei competiției.

Ațita timp, însă, cît politica comercială, industrială și monetară (înțelegînd prin aceasta și întreaga dinamică a sectorului bancar) nu numai că nu sînt coordonate ba, mai mult, sînt îndreptate împotriva unei relansări economice rapide, așteptările nu pot fi optimiste. Dacă continuăm să ne lamentăm de șansele noastre mai reduse ca ale altora de a intra în structurile euro-atlantice fără să fructificăm la maximum șansa contactului cu economii mai dezvoltate, nu vom depăși aparentul cerc vicios în care ne aflăm. Cu o "economică socială de piață", încercînd să împaci atît capra cît și varza nu poți să obții o relansare economică. O asemenea politică economică este potrivită pentru menținerea unui status quo. Stau și mă întreb cine vrea să mențină un astfel de status quo în România și în folosul cui? □

NOTE:

1. Bela Greskowitz *Gradualism vs. Radicalism: Rival Views of Post-Communist transition*, lucrare prezentată la Summer University: "Actors or Structures", Budapest, iunie 1996

LUCIAN CERNAT (1972) - He is Senior Status student at S.N.S.P.A. and at A.S.E.

"Schimbarea" în regia lui Ion Iliescu

RADU BUȘNEAG

De la recenta Conferință Națională Extraordinară a PDSR, din 17 ianuarie, analiștii politici așteptau, dacă nu o sciziune în partid - între reformiști și conservatori, între cei curați și cei cu imaginea șifonată, între "tineri" și "bătrîni" - măcar o primenire de suprafață, o "rotație a cadrelor", după modelul vechiului Partid.

Ori nimic din toate acestea nu s-a întîmplat, cu siguranță din cauză că elementul de coeziune al partidului s-a numit Ion Iliescu. Iar senatorul Ion Iliescu, fost șef de stat cu puteri absolute în ultimii șapte ani, a fost ales președinte al PDSR cu 626 de voturi pentru și doar două împotrivă. Pornind de la realitatea crudă a cifrelor, a fost evident că în PDSR nu-și mai puteau găsi locul confruntările de idei, doctrinare ori măcar ideologice. Cu toate acestea, cine, cum și ce anume s-a schimbat la nivelul conducerii PDSR și al discursului membrilor marcanți ai partidului?

"Restructurarea" la vîrf a PDSR

Mai întîi, Conferința Națională a PDSR a adoptat un nou Statut. Documentul conferă puteri sporite președintelui partidului, care nu poate fi suspendat sau recuzat decât prin alegeri în cadrul Conferinței Naționale /din doi în doi ani/, sau la Conferința Națională Extraordinară, ce poate fi convocată doar "în situații excepționale" - cum a fost se pare vorba acum - sau "în caz de alegeri anticipate". Deci, încă doi ani de președinție pentru Ion Iliescu - de această dată, în fruntea partidului.

Ce atribuții are președintele Partidului Democrației Sociale din România? Articolul 55 al Statutului precizează că președintele PDSR coordonează activitatea generală a Consiliului Național și a organelor executive ale PDSR. Această prevedere îi conferă, în fapt, șefului PDSR puteri absolute. După cum remarcau analiștii politici imediat după Conferință, caracteristicile schimbării statutare a PDSR ar fi, pe lîngă concentrarea decizională la nivelul președintelui și al secretariatului Partidului Democrației Sociale din România, renunțarea la conducerea bicefală (președinte-președinte executiv), îndepărtarea parlamentarilor din conducerea centrală, precum și plasarea deciziilor importante sub "jurisdicția" Conferinței Naționale - care se reunește însă, așa cum am mai spus, din doi în doi ani. Statutul partidului prevede, de ase-

menea, desființarea fostului organism de conducere - Delegația Permanentă - și înlocuirea cu Biroul Executiv Central.

Schimbarea denumirii organului de conducere al PDSR nu a adus, decât într-o mică măsură, așteptatele schimbări de personal. Din nou înființatul Birou Executiv Central fac acum parte președintele PDSR, Ion Iliescu, prim-vicepreședintele Adrian Năstase - fost președinte executiv al partidului - vicepreședinții Ovidiu Gherman - fost președinte onorific al partidului - Teodor Meleșcanu, Hildegard Puwak și Ioan Mircea Pașcu. În Birou se mai află, ca simpli membri, Dan Marțian, Dan Ioan Popescu, Miron Mitrea, Dumitru Danga, Doru Ioan Tărăcilă, Alexandru Lăpușan, Ovidiu Mușetescu, Sorin Oprescu, Viorel Sălăgean, Virgil Ogășanu, Nicolae Beuran, Stan Ion și Constantin Nicolescu. Secretari ai Biroului Executiv Central sînt Miron Mitrea, Corina Crețu, Gheorghe Pleșa și Ovidiu Șincai, iar în Colegiul de arbitraj apare și numele lui Octav Cosmâncă. După cum se poate observa, în conducerea PDSR sînt acum amestecate nume noi și nume vechi, din prima categorie făcînd parte persoane apropiate lui Ion Iliescu, susținători din campania electorală.

Au fost eliminați din conducerea executivă a partidului numai o parte din cei foarte contestați, precum Ion Solcanu, Vașile Văcaru, Dumitru Pîslaru, Liviu Maior sau Viorel Hrebenciuc. Aceștia și-au găsit un acoperiș însă în Consiliul Național al PDSR - organism generos alcătuit din 200 de membri și cu un rol vag definit. Ovidiu Mușetescu sau Miron Mitrea - actorii principali ai scandalului "telefoanelor murdare" - au rămas în continuare în structurile de conducere ale partidului. În legătură cu Miron Mitrea, Ion Iliescu afirma că a fost păstrat în funcție, deoarece "n-a fost găsită altă persoană care să se ocupe de organizare".

Din aceeași gamă a derizoriului - care străbate, de altfel, precum "firul roșu călăuzitor", "schimbarea" adusă de Conferința PDSR - face parte și afirmația aceluiași Ion Iliescu precum că Hildegard Puwak a fost numită vicepreședinte PDSR "ca să fie și o femeie". De altfel, după cum ne informează presa, Hildegard Puwak a devenit vicepreședinte PDSR în ultimul moment, urmare a unei discuții între Ion Iliescu și Adrian Năstase, ce a avut loc chiar în sala de ședință a Conferinței Naționale.

Să mai adăugăm și faptul că unul din susținătorii fervenți ai lui Ion Iliescu în campania electorală,

fostul ministru al apărării Gheorghe Tinca, a lipsit de la lucrările conferinței, nefiind cooptat în nici unul din organele decizionale ale partidului. A fost vorba, se pare, de unicul gest de detașare de fostul partid de guvernământ, din partea unui fost membru marcant al acestuia.

"Discursul" lui Ion Iliescu

Discursul lui Ion Iliescu în debutul Conferinței Naționale extraordinare a PDSR a atacat trei teme mari: eșecul PDSR în alegerile din 1996, restructurarea partidului și critica vehementă a Puterii abia instalate.

La capitolul "De ce am pierdut alegerile?", Ion Iliescu a fost de părere că insuccesul electoral a fost urmarea faptului că așa-numitele "coalitii" de dreapta - chiar dacă unele s-au deghizat în formațiuni social-democrate - au cîștigat alegerile cu sloganuri de sînga, populiste și demagogice, neuitînd să adauge că "împostura lor a început să iasă la iveală". Un limbaj ce amintește de "pionierii" luptei de clasă.

Dar iată, concret, cele cinci cauze ale eșecului PDSR în alegeri, în viziunea lui Ion Iliescu:

"PDSR a fost sancționat printr-un vot negativ (1), generat de nemulțumirea populației față de modul în care am (1) guvernat țara".

"Alegătorii ne-au sancționat pentru că nu am reușit să instaurăm domnia legii în societate, să eliminăm economia subterană și să punem stavilă corupției".

"Modul în care au acționat structurile de conducere ale partidului", "conduita" lor, "au alimentat pe bună dreptate, ostilitatea populației".

"Campania electorală a transmis mesaje negative, dînd o mai mică atenție prezentării ofertelor și programelor economice proprii" (spre exemplu "sondajul cu telefoanele").

În sfîrșit, "PDSR nu a reușit să împiedice formarea unei mari coaliții împotriva sa".

Ce nu se regăsește în discursul critic al lui Ion Iliescu este tocmai rolul domniei sale, măcar în propriul eșec din alegerile prezidențiale. Adică, tocmai partea de "autocritică" pe care Partidul o cerea de la membrii săi, nu însă și de la "conducătorul unic". Partea din discursul lui Ion Iliescu consacrată restructurării partidului a fost și cea mai ambiguă, cu propuneri de "teme" și "principii doctrinare". Ion Iliescu a explicat aici, spre exemplu, că "centrul de greutate al muncii vii de partid trebuie deplasat spre verigile de bază, la nivelul organizațiilor locale construite de regulă pe raza secțiilor de votare". Iar, mai departe, principiile doctrinare enunțate de Ion Iliescu s-au referit la stabilirea identității PDSR ca "principal partid al sîngii românești", ca "partid de masă" și ca "partid popular".

Trecînd însă dincolo de substanța derizorie a unor asemenea declarații de intenție, se pot remarca în discursul lui Ion Iliescu și note de realism. Astfel, spunea domnia sa, "toți membrii PDSR trebuie să se

reînscris, pentru a se putea vedea pe cine se poate conta în acțiunea politică viitoare a partidului". Vorbind de profesionalizarea membrilor de partid și de îmbunătățirea comunicării, Ion Iliescu este de părere că relațiile cu mass-media trebuie să se îmbunătățească, "pentru ca presa să nu rescrie și să interpreteze întreaga istorie a tranziției românești". Ion Iliescu a cerut "o nouă atitudine față de cîmpul mediatic, cu oameni care să știe să dialogheze și să se impună în ochii ziariștilor, pentru ca presa să devină, în mod firesc, o oglindă a activității PDSR".

La rîndul său, prim-vicepreședintele PDSR, Adrian Năstase, afirmă pe aceeași temă în discursul său, referindu-se la eșecul PDSR în alegeri, că "aceste evoluții au fost favorizate de slaba capacitate a partidului de a-și mediațiza mesajul. Mass media, deci capacitatea de a ne transmite mesajul, a constituit punctul slab al campaniei. Partidul a plătit pentru neglijarea, timp de patru ani, a preocupărilor pentru analiza politică, imagine și mesaj".

Revenind la discursul lui Ion Iliescu, remarcăm din nou virulența cu care este atacată noua putere, după numai o lună de guvernare. Etichete precum "spectacol jalnic", "diletantism", "demagogie", atașate coaliției de guvernământ, spun multe despre cum înțelege liderul PDSR acțiunea politică, de această dată, de pe băncile Opoziției.

"Schimbare" și experiment

Natura derizorie a Conferinței Naționale a PDSR a fost recunoscută, la un moment dat, într-o formă abilă chiar de conducătorul partidului. Ion Iliescu a spus că organele de conducere nou alese vor avea "o existență scurtă" și că sînt "un experiment", pe baza noului Statut. Aceasta deoarece în luna mai se va desfășura o nouă Conferință Națională a PDSR, de această dată, nu "extraordinară" ci "ordinară", Conferința ce va alege noi organe de conducere și va genera "noi schimbări". Pînă atunci însă, va avea loc organizarea teritorială a PDSR și "tranzarea conflictelor locale" - după cum au anunțat liderii partidului. Se pare așadar că "schimbarea" PDSR în regia lui Ion Iliescu și-a consumat un prim act ratat ori poate că "premiera" a fost doar amînată. Cu sau fără "schimbare", testul de maturitate al PDSR va fi dat de modul în care fostul partid de guvernământ, ori mai degrabă liderii săi, vor trata cealaltă "schimbare", cea propusă de noua putere. □

RADU BUȘNEAG (1962) - Post graduate studies in Communication and Public Relations at S.N.S.P.A. Currently he works as a Correspondent for Radio Free Europe.

UE pe drumul de la Dublin la Amsterdam

SABINA FATI

"Noi nu dorim să exercităm o influență hegemonică în Europa, așa cum ne acuză unii... Nu dorim să vedem o Europă unde țările mari au ceva de spus, iar cele mici sînt doar niște apendici" (Helmut Kohl)

Uniunea Europeană are nevoie de reforme serioase, aceasta este una din concluziile comentatorilor după summit-ul UE desfășurat la Dublin în perioada 13-14 decembrie 1996. În acest moment, Uniunea nu poate asigura un sistem eficient de decizie și nu se poate extinde. Se așteaptă, însă de la Conferința Interguvernamentală CIG care se va finaliza în iunie 1997 o serie de reforme instituționale, întrucît "Uniunea Europeană, care funcționează prost cu 15 membri, fiindcă instituțiile ei sînt concepute pentru 6 - va fi paralizată atunci cînd va avea 25 sau 30 de membri". Istoria UE arată că eficiența instituțiilor sale este invers proporțională cu numărul membrilor săi. Pe măsura ce Uniunea s-a extins, procesele decizionale s-au îngreunat. Specialiștii în teoria organizațiilor au identificat trei dimensiuni ale complexității sistemelor sociale¹. Una dintre dimensiuni se referă la numărul de actori. Cu cît numărul acestora este mai mare, cu atît crește probabilitatea ca interacțiunile dintre ei să fie mai complicate. A doua dimensiune este legată de gradul de diferențiere sau de varietate a actorilor, o mai mare varietate a acestora ducînd la interacțiuni mai complexe. A treia dimensiune privește interdependențele ce se stabilesc între actori: cu cît este mai ridicat gradul de interdependență, cu atît este mai probabil ca acțiunea unui actor să aibă consecințe pentru alți actori și, în felul acesta, să crească complexitatea relațiilor dintre ei.

Dacă aplicăm cele trei "dimensiuni" la Uniunea Europeană putem spune că aceasta va funcționa cu atît mai ineficient cu cît numărul țărilor membre crește, iar gradul de diferențiere și interdependență dintre acestea este mai ridicat. Întîlnirea liderilor UE de la Dublin a încercat să găsească soluții pentru remedierea disfuncționalităților ce au intervenit deja.

Cu cît actorii unei organizații sînt mai numeroși, diverși, interdependenți și, în plus, mediul lor este marcat de dinamism (adică de un grad ridicat de variabilitate în timp a obiectivelor și activităților lor), cu atît interacțiunile dintre ei vor fi marcate de o permanentă instabilitate și turbulență². Pe de altă parte,

există teoreticieni care au încercat să demonstreze că o structură caracterizată de un grad ridicat de complexitate și dinamism ar putea crea un mediu de calm înfrîmător. Folosind teoria microeconomică, specialiștii arată că o organizație, pentru a-și atinge obiectivele trebuie să-și exercite controlul asupra mediului și, în situația unui mediu caracterizat de un grad înalt de complexitate și dinamism, necesitatea reducerii acestora se va impune în mod imperativ și, drept urmare, organizația va fi obligată să ia măsuri vizînd crearea unui mediu cu trăsături de oligopol și de monopol astfel încît să poată exercita un control efectiv⁴.

Drumul euro

"Realizarea EMU va avea loc în 1999 sau niciodată" (Christoph Bertram)

Planul Uniunii Europene de a crea moneda unică euro a stat, de aceea, în centrul dezbaterii întîlnirii șefilor de stat sau de guvern ai țărilor membre ale Uniunii Europene de la Dublin. "Moneda unică a devenit mai vizibilă ca oricînd. (...) Există de acum înainte toate garanțiile necesare pentru ca euro să ajungă una dintre cele mai puternice monede din lume", a declarat Jacques Santer, președintele Comisiei Europene, la sfîrșitul întrunirii Consiliului European de la Dublin. Adoptarea Pactului de stabilitate și Dezvoltare a fost singurul succes al summit-ului de la Dublin⁵.

Numai după negocieri dificile liderii Uniunii au căzut de acord asupra unui sistem de penalități care să-i împiedice pe membrii viitoarei Uniuni Economice și Monetare (EMU) să submineze stabilitatea acesteia prin acumularea de deficite bugetare care depășesc 3 la sută din Produsul Intern Brut (PIB). Prin Declarația de la Dublin, Consiliul Ecofin (format din miniștri economiei și finanțelor din statele membre UE) este invitat să pregătească un proiect de rezoluție care să prevadă modalitățile concrete de punere în aplicare a Pactului de Stabilitate și Dezvoltare, astfel încît țările Uniunii Europene să fie "constrînse" la stabilitate bugetară. Rezoluția ar urma să fie adoptată la reuniunea Consiliului European din iunie 1997.

Cancelarul german Kohl a ținut să sublinieze în acest sens că absența principiului sancțiunilor nu

respectă criteriile Tratatului de la Maastricht, iar acest lucru face ca Germania să fie îngrijorată cu privire la viitoarea euro. Ministrul francez al economiei și finanțelor, Jean Arthuis, a aratat însă, într-un interviu citat de *Financial Times* (din 17 decembrie 1996) că un control al EMU ar putea fi adoptat doar în caz de accidente majore. Arthuis considera că suveranitatea Ecofin trebuie păstrată, așadar doar Consiliul Ecofin va putea stabili eventualele cazuri în care vor fi aplicate amenzi. Jean Arthuis sublinia la Dublin că viitorul Consiliu pentru Stabilitate și Dezvoltare va avea un rol important deoarece va acționa ca o contragreutate la viitoarea Bancă Centrală a Europei.

Răspunzând acestei declarații, Otmar Issing, membru marcant al Bundesbank, a spus că o dezvoltare a structurilor în acest sens ar fi îngrijorătoare. Reprezentantul Bundesbank a adăugat că el nu se opune în principiu ideii de Consiliu pentru Stabilitate și Dezvoltare în care miniștri de finanțe ai Uniunii Economice și Monetare să discute probleme interne ale uniunii fiscale. Issing a repetat astfel poziția inițială a Germaniei referitoare la independența viitoarei Bănci Centrale a Europei. După întâlnirea celor 15 miniștri de finanțe din 12 decembrie 1996, cancelarul britanic al trezoreriei, Kenneth Clarke, a declarat că "francezii au perfectă dreptate și noi îi susținem. Totul trebuie să fie sub control politic".

Mulți analiști cred că realizarea monedei europene unice până în 1999 este o utopie. În critica lor, aceștia pleacă de la faptul că situația economică din Europa nu este deloc bună, iar unul dintre indicatori este șomajul din UE, care a depășit 11 la sută în 1996 (față de 3 la sută în 1970). Acest indicator arată o stagnare economică, spun unii specialiști. În fapt, salariile și impozitele mari afectează locurile de muncă, iar Sistemul Monetar European fixează ratele de schimb și forțează țările Uniunii Europene să adopte ratele înalte ale dobânzilor practicate în Germania. "Europenii înșiși nu consideră că moneda unică va înlătura aceste neajunsuri" scria recent Robert Samuelson în *Newsweek*. Cerințele privind Euro ar trebui să determine țările europene să treacă la reforme care să revitalizeze economiile lor, întrucât aceste cerințe impun reducerea deficitului bugetar al statelor respective până la 3 la sută din PIB, scăderea inflației, rate de schimb stabile și datorii naționale sub 60 la sută din PIB. Samuelson demonstrează că logica nu va funcționa în acest fel: "dacă toate țările europene ar răspunde la aceste cerințe, nu e deloc sigur că economiile lor vor rezista. Problemele care decurg din taxe, reglementări, practici în domeniul folosirii forței de muncă și programe de asistență socială excesive, nu vor fi în mod necesar afectate. Dar chiar dacă toate acestea nu contează, după cum practica o dovedește, multe țări nu vor ajunge să răspundă la aceste cerințe prea curând" (*Newsweek* din 13 ianuarie 1997). Datele ilustrează acest tip de concluzii: Italia are o datorie de 124 la sută din

PIB, Belgia 130 la sută, iar Grecia 109 la sută din PIB, și tot Grecia a avut pe 1996 o inflație de 7,7 la sută, iar în ceea ce privește deficitul bugetar doar 4 state ale UE au un deficit sub 3 la sută din PIB: Danemarca (1,8%), Irlanda (1,6%), Luxemburg (0,9%), Olanda (2,6%). Practic doar o singură țară îndeplinește în acest moment cerințele pentru EMU, este vorba de Luxemburg, cu o populație de 400.000 de locuitori (din 370 milioane cît are Uniunea Europeană).

Părerea celor mai mulți economiști este că euro va fi o monedă slabă, spune Fred Bergsten de la Institutul de Științe Economice Internaționale. Pentru ca euro să fie o monedă puternică, Banca Centrală a Europei va trebui să mențină o rată ridicată a dobânzilor pentru a putea convinge companiile multinaționale și agenții economici sceptici să susțină noua monedă. Pe de altă parte, ratele înalte ale dobânzilor ar putea deprecia economia europeană, ceea ce ar duce la instabilitate socială și protecționism.

Robert J. Samuelson atrage atenția în analiza sa că adoptarea monedei unice va avea influențe politice negative și va slăbi Uniunea Europeană.

Alți specialiști în probleme europene sînt mai optimiști. "Uniunea Economică și Monetară reprezintă un salt spectaculos, nu doar unul din acei pași mărunți cu care sînt obișnuite generațiile de eurocrați" scrie Christoph Bertram, corespondent al săptămînalului *Die Zeit*. Totuși Bertram observa că termenul de ianuarie 1999, data prevăzută pentru finalizarea uniunii economice și monetare, pare să nu poată fi respectat. "Realizarea Uniunii Economice și Monetare va avea loc în 1999 sau niciodată" spune el, argumentînd că dacă guvernele nu reușesc să respecte această dată, ele își vor pierde credibilitatea⁶. Pînă atunci însă, cei 15 sînt ocupați cu procedura denumită în mod curent Maastricht II, și are ca obiect reformarea instituțiilor Uniunii Europene, pregătirea lor pentru admiterea unui număr mai mare de membri, îmbunătățirea imaginii UE și includerea problemelor legate de imigrare și poliție. Rezultatele dezbaterii CIG (asupra Maastricht II), care vor fi puse pe tapet la Amsterdam în iunie 1997, sînt așteptate mai cu seamă din perspectiva Uniunii Economice Monetare (EMU).

Pentru unii, EMU reprezintă un pericol. Una din sursele de alarmă este Banca Centrală a Europei, a cărei existență este prevăzută în Tratatul de la Maastricht. Aceasta va avea un consiliu format din 15 guvernatori aparținînd băncilor naționale ale statelor membre și 8 delegați ai comisiei executive a Băncii Centrale Europene. Procesul de luare a deciziilor urmează două modele. În chestiunile de rutină, fiecare membru al consiliului are un vot și deciziile sînt luate cu majoritatea simplă. În problemele importante, hotărârile sînt luate cu două treimi din voturi. În acest caz, numărul voturilor fiecărui membru depinde de proporția populației și de Produsul Intern Brut al țării sale față de totalul populației comunitare și al PIB-ului

comunitar.⁷ Germania are un sfert din totalul voturilor (ceea ce înseamnă aproape 40 la sută din majoritatea calificată).

Jose Pinto Fragoso consideră că "Această situație este o recunoaștere de jure a puterii economice de facto a Germaniei. Astfel te-ai putea întreba dacă Germania nu realizează pe cale economică ceea ce nu a putut realiza acum 50 de ani 'manu militari'".⁸

George Soros susține și el că metoda aleasă pentru stabilirea monedei unice este fundamental greșită. El descrie în numărul pe septembrie-octombrie 1996 al revistei *Foreign Affairs* de ce este nepotrivită strategia europeană de reducere a șomajului înainte de introducerea monedei comune, subliniind în același timp că ar fi ideal ca și cheltuielile statului și impozitele să fie reduse în același timp.

Extinderea Uniunii Europene între Dublin și Amsterdam

Cu toate că liderii statelor asociate la Uniunea Europeană au fost invitați la summit-ul de la Dublin, problema extinderii Uniunii Europene către est nu a fost discutată la întrunirea Consiliului European din decembrie 1996. Uniunea a stabilit la sfîrșitul anului 1994 un plan de principiu privind pregătirea statelor asociate pentru a deveni membre (Raportul Consiliului de Miniștri la Consiliul European, decembrie 1994, Essen). Modalitățile și felul în care UE se va lărgi vor fi stabilite la finalul Conferinței Interguvernamentale, ale cărei concluzii vor fi prezentate la Amsterdam în iunie 1997. Dar negocierile în vederea aderării țărilor candidate vor începe la șase luni după ce Uniunea Europeană va decide cum se va restructura. Pentru ca o țară să poată deveni membră UE, sînt necesare ajustări de operațiuni guvernamentale și performanță economică; pentru țările membre perspectiva de a avea de împărțit ceea ce au în comun și de a se confrunta cu noi competitori aduce îngrijorarea pentru milioanele de alegători, care, în general, acceptă cu multă neplăcere o scădere a standardului lor material.⁹

Bertram consideră că instituțiile UE nu sînt adecvate pentru extindere și este improbabil să devină mai adecvate în urma Conferinței interguvernamentale. Totuși el spune că în mod inevitabil, ineficiența instituțională nu va sta în calea extinderii, "în ciuda protestelor oficiale". Observatorii fenomenelor politice europene au identificat mai multe piedici în calea extinderii Uniunii Europene. Între ele Politica Agricolă Comună, care fixează prețurile produselor agricole și acordă subvenții fermierilor europeni astfel încît aceștia să-și poată vinde produsele sub prețurile pieței mondiale; apoi fondurile UE acordate statelor sărace din Uniune - care se ridică la 30 miliarde ECU. Dacă regula s-ar aplica și statelor din centrul Europei, nivelul acestor fonduri ar trebui să se dubleze. Chiar dacă s-ar găsi soluții pentru rezolvarea acestor chestiuni

concrete, programul foarte încărcat al UE în anii următori ani face ca primele state asociate să nu obțină statut de membre înainte de anul 2000. Integrarea statelor central și est europene în Uniunea Europeană va fi mult mai anevoioasă decît a fost cea a ultimelor venit în Uniune (1995): Suedia, Austria, Finlanda. Aceste trei țări sînt democrații dezvoltate, cu economii libere și prospere.

Pe de altă parte, statele candidate se află în stadii diferite de trecere de la sistemul comunist la economia de piață. Fiecare membru al Uniunii are propriul său favorit: Germania susține candidatura Poloniei, Franța pe cea a României, iar Finlanda țările Baltice. Mai puțin favorizată este candidatura Turciei, care a fost respinsă în 1989 datorită încălcării drepturilor omului, lipsei de democrație și absenței reformelor economice. Principalul opozant la admiterea Turciei în Uniune este Grecia. Deceniul următor va fi în același timp pretențios, confuz și decisiv, în privința integrării europene economice și politice.

Bertram apreciază că Uniunea, în felul în care arată ea azi, va forma un fel de grup central față de asociații din Europa de Est, care vor avansa pe rînd spre statutul de membri cu drepturi depline. Pe de altă parte, procedeul supranațional, care este încă elementul principal al integrării, se va afla sub presiunea relațiilor interguvernamentale. □

NOTE:

1. Jacques Chirac în discursul ținut în fața corpului diplomatic acreditat la Paris, 29 august 1996.
2. Herbert A. Simon, "The Architecture of Complexity", în *General Systems Yearbook*, vol.10, Ann Arbor, Society for General Systems Research, 1965.
3. James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, 1990.
4. Ben L. Kedie și Michael Crino, *Administration and Society*, No. 16, May 1984.
5. "Together in Europe" în *European Union Newsletter for Central Europe*, 15 Decembrie 1996.
6. Christoph Bertram, "Reforma instituțiilor UE", în 22, nr.50, din 11-17 decembrie 1996.
7. Jose Pinto Fragoso, "Uniunea Europeană: o abordare materialistă", în *Politica Externă*, nr.1, 1996.
8. *ibid.*
9. Christoph Bertam, *Europa în balanță*, Editura Clavis, 1996, București.

SABINA FATI - Post-graduated Studies in Journalism and Political Sciences.

Currently, she works as a press-correspondent of Radio Free Europe.

Scadența politicii externe românești

VALENTIN STAN

„Arta diplomației a suferit foarte mult, ca și arta picturii, datorită fascinației pe care o exercită asupra amatorilor.”
Sir Harold Nicolson

Schimbarea radicală produsă la guvernarea țării a îndreptat speranța unei relansări, cu șanse sporite, a demersurilor de politică externă ale României. Venirea în fruntea Ministerului Afacerilor Externe a lui Adrian Severin, o personalitate dinamică, agreată în cercurile politice ale organismelor euro-atlantice, pare a întări opțiunea României pentru integrarea în familia națiunilor occidentale. Mai mult, o garanție a acestui proces ar fi oferită de simpatia de care se bucură în Occident președintele Emil Constantinescu. Am putea crede, plecând de la aceste prime constatări, că României i s-ar deschide, în planul politicii externe, un drum lipsit de asperități al cărui punct final ar fi mult râvnita integrare în NATO și Uniunea Europeană (UE). Ne temem însă că lucrurile nu stau chiar așa.

Mai întâi, trebuie precizat foarte clar că în cele șase luni care urmează pînă la nominalizarea țării din primul val al extinderii NATO (iulie 1997), guvernul și președintele nu au cum să construiască în planul relației cu Vestul ceea ce nu au putut construi în patru ani guvernul Văcăroiu și președintele Iliescu. Mai mult, nota de plată a guvernării Văcăroiu, în cazul nenominalizării României în primul grup de state pentru aderarea la NATO (ceea ce este mai mult decît probabil), va fi plătită de guvernul Ciorbea, pentru simplul motiv că el va fi la putere cînd NATO va decide asupra țărilor favorite pentru integrare. I-ar veni foarte greu, atunci, guvernului Ciorbea să contracareze afirmațiile foștilor guvernanți, care vor susține deschis că nenominalizarea României pentru integrarea în NATO se datorează plecării lor de la putere. Ei vor aminti electoratului că au obținut pentru România statutul de asociere la UE, statutul de partener asociat la Uniunea Europei Occidentale (UEO), participarea la Parteneriatul pentru Pace (PpP) cu NATO etc., pentru ca acum, iată, guvernul Ciorbea să compromită toate eforturile și succesele lor.

Guvernul Ciorbea și președintele Constantinescu nu-și pot permite luxul de a merge pe certitudinea nominalizării României pentru intrarea în NATO, așa cum a făcut guvernul Văcăroiu, din rațiuni pur electorale, știind exact că soarta României se va decide sigur abia la cîteva luni după alegerile din noiembrie

1996. Guvernanții actuali trebuie să treacă la pregătirea neîntîrziată a poporului român pentru momentul adevărului, cînd sorții s-ar putea să nu surîdă României. Evident, aceasta nu înseamnă slăbirea angajamentului pentru integrarea în NATO care trebuie să rămînă opțiunea fundamentală a României, la nivel de declarație și acțiune politico-diplomatică. Dar românii trebuie să știe încă de acum că, în cazul pierderii de către România a primului val al integrării în NATO, răspunderea aparține în proporție covârșitoare foștilor guvernanți. Pentru as ta, însă, trebuie identificate rapid enorimele erori ale politicii externe promovate de guvernul Văcăroiu și, mai ales, ele trebuie evitate cu orice preț în continuare. Or, din derularea dezbaterilor de politică externă, în perioada electorală și post-electorală, actualii guvernanți nu par a fi în măsură să identifice acele grave erori la care ne referim.

Este de remarcat tendința reprezentanților puterii actuale de a se concentra aproape exclusiv pe situația precară a economiei și stagnarea reformelor în explicarea insucceselor de politică externă, tărîmul economic fiind o zonă unde par a se mișca mai ușor. Ei nu au reușit să puncteze nici unul din eșecurile reale și de proporții ale diplomației guvernului Văcăroiu. Ideea referitoare la funcția defensivă a diplomației fostei guvernări, menită a masca insuccesele politicii interne, avansată de actualii guvernanți, nu exprimă nici pe departe eșecurile de politică externă ale guvernului Văcăroiu. Mai mult, în capitolul de Politică externă al Programului de bază de macro-stabilizare și de dezvoltare a României pînă în anul 2000, elaborat de actuala echipă guvernamentală, s-au strecurat, după părerea noastră, unele evaluări necorespunzătoare din perspectiva obiectivelor de integrare euro-atlantică a României. Aceste evaluări se pot constitui în obstacole pentru țara noastră în apropierea de Vest și pot oferi argumente adversarilor din țară ai guvernului Ciorbea, pentru a transfera răspunderea unui eventual eșec al integrării în primul val, echipei guvernamentale actuale.

Nu ne vom referi în continuare la erorile și evaluările amintite mai sus. Erorile de politică externă ale guvernului Văcăroiu se află înscrise în documente care, de altfel, se găsesc la îndemîna guvernului Ciorbea, în arhiva MAE. Este un test de competență pentru actualul guvern să identifice dosarul erorilor guvernului Văcăroiu. Din nefericire, preocuparea pentru a elimina greșelile grave făcute de predecesori, mai ales în

relația cu Vestul, pare a lipsi de pe lista priorităților guvernului Ciorbea. Numirea recentă în funcții de secretar de stat în MAE a foștilor demnitari ai guvernului Văcăroiu (cu excepția notabilă a lui Dumitru Ceașu, a cărui competență o apreciem) demonstrează că, departe de a se delimita de eșecurile fostei guvernări, noul guvern și le asumă cu dezinvoltură. Nu este vorba aici de sugestia de a elimina din funcțiile de conducere pe unii oameni, numai pentru că au servit într-un guvern care a pierdut alegerile. Dacă ei sunt competenți trebuie păstrați și chiar promovați. Numai că în cazul aleșilor guvernului Ciorbea, mai ales în domeniul integrării euro-atlantice, tocmai competența lor este capitolul cel mai discutabil. Faptul că ministrul de externe a considerat competența lor relevantă pentru programul de politică externă a României, în ciuda impresiei penibile pe care cel puțin unul dintre noii/vechii secretari de stat o lasă constant în cercurile diplomatice occidentale ne scutește de orice fel de comentarii suplimentare. În ceea ce privește evaluările necorespunzătoare înscrise în programul guvernului Ciorbea, ne vom referi la ele cu alt prilej. În acest text ne vom limita la a lua în discuție două dimensiuni strategice ale orientării politicii externe românești cu scopul de a clarifica o situație confuză, posibil dăunătoare intereselor noastre actuale: 1. Parteneriatul pentru Pace; 2. Drumul spre NATO.

Parteneriatul pentru Pace

Există la acest moment unele opinii oficiale cu privire la eventuale surse alternative de securitate pentru România, în cazul neincluzării sale în primul val de integrare în NATO. Sunt vizate în primul rînd dezvoltarea PpP și parteneriatul cu vecinii României. Astfel de opinii au fost recent exprimate de ministrul de externe al României într-un interviu acordat presei budapestane și preluat de presa română¹. După părerea noastră, asemenea opinii indică necesitatea unei evaluări foarte atente a naturii și scopurilor PpP.

PpP a avut rolul de a temporiza, ca urmare a atitudinii Rusiei, procesele de extindere a NATO. El a slujit deci interesele rusești, dar și pe cele ale Alianței, care nu dorea o extindere imediată, pentru a prezerva parteneriatul cu Rusia. Fostul ministru de externe rus Andrei Kozîrev a admis, după ce Programul PpP a fost adoptat în ianuarie 1994, la summit-ul NATO de la Bruxelles, că Parteneriatul pentru Pace a fost „în mod esențial bazat pe propunerile noastre”². Așadar, PpP este expresia influenței pe care Rusia o are asupra extinderii NATO, în ciuda retoricii atlantiste care neagă dreptul de veto al Rusiei asupra deciziilor NATO. Mulți politicieni și analiști occidentali au sesizat că PpP trebuie înțeles ca oferind Rusiei cel puțin un „droit de regard” cu privire la afacerile NATO. Bruce George, vicepreședinte al comisiei de apărare a Camerei Comunelor din Parlamentul britanic con-

sidera că, pentru țările central-europene, PpP „reprezintă o acceptare directă din partea SUA și a aliaților lor a unui veto rusesc asupra noilor membri NATO (...) cel puțin în aparență Vestul a dat de bunăvoie Moscovei un *droit de regard* asupra NATO, pe care Uniunea Sovietică nu l-a avut de-a lungul întregului Război Rece”³. Toate acestea au fost confirmate recent de propunerile germane cu privire la asocierea Rusiei la unele decizii politice ale NATO, cu privire la securitatea europeană, propuneri care au permis analiștilor occidentali să observe că există o tendință a Vestului de acceptare în clar a unui drept de veto rusesc asupra evoluțiilor NATO⁴.

Iată de ce PpP nu are relevanță pentru procesul de extindere a NATO ca atare, pentru simplul motiv că el nu a fost conceput pentru a înlesni extinderea NATO, ci ca o formă de temporizare a acesteia. Majoritatea țărilor care participă alături de NATO la activitățile PpP nu vor face parte din NATO, fie din motive de incompatibilitate politică, fie pentru că nu vor. Așa cum arăta fostul Secretar General al NATO, Willy Claes, încă în 18 noiembrie 1994, în fața Adunării Atlanticului de Nord și așa cum au reiterat de multe ori, după aceea, oficialii Alianței, „PpP nu a fost conceput, în primul rînd, ca un vehicul pentru lărgirea NATO”⁵. Evident, multe din acțiunile cuprinse în programele individuale ale țărilor partener sunt utile pentru apropierea de NATO, dar ele, în pofida retoricii pro-atlantiste practicate astăzi, nu vor fi decît un criteriu de importanță minoră în invitarea unei țări partener de a face parte din NATO. Acest lucru se va vedea foarte bine în cazul unor țări care au un dosar PpP foarte bun, dar nu vor fi nominalizate în primul val pentru integrarea în NATO, deși doresc puternic să devină membri. De altfel, multe dintre valențele PpP erau conținute în programele elaborate de Consiliul de Cooperare Nord-Atlantic, care ar fi putut derula cu același succes activități de tipul PpP. Se confirmă astfel că PpP a fost introdus ca un substitut (un „ersatz” - cum spun specialiștii germani⁶) temporar la lărgirea NATO, aspect sesizat de liderii țărilor de la Vișegrad, care au protestat la momentul lansării sale, considerînd-l insuficient. Acest lucru este confirmat și de faptul că americanii doresc astăzi o contopire a Consiliului de Cooperare Nord-Atlantic cu PpP într-un Consiliu al Parteneriatului Atlantic, demonstrînd că pînă și inițiatorii PpP au început să fie incomodați de existența a două structuri care, în prezent, nu fac decît să se încurce reciproc.

Faptul că NATO va menține relații de colaborare prin PpP cu țările care nu vor intra în Alianță este pozitiv și are rolul de a detensiona climatul politic internațional, dar acest aspect, credem noi, este minor atunci cînd dezbaterile noastre se concentrează pe lărgirea NATO, ordinea intrării în Alianță și conferirea unor garanții de securitate țărilor candidat. Ceea ce rămîne esențial este că PpP nu oferă nici un fel de

garanții de securitate țărilor participante, cu atât mai puțin garanțiile oferite de un sistem de apărare colectivă cum este NATO, și nu oferă nici un fel de certitudine cu privire la o eventuală aderare în viitor la Alianța Nord Atlantică. În consecință, nici nu poate fi vorba ca PpP să fie avut în vedere ca variantă de securitate pentru România în cazul nenominalizării țării noastre pentru primul val de integrare în NATO. Sigur, România va participa în continuare la PpP, fie el mai dezvoltat sau mai puțin dezvoltat, dar niciodată nu își va putea baza securitatea pe o astfel de cooperare, care nu oferă nici un fel de garanții.

În ceea ce privește întărirea relațiilor cu vecinii, aceasta este esențială pentru crearea unui climat de stabilitate în zona noastră. Încheierea tratatelor politice de bază cu toți vecinii va contribui decisiv la consolidarea raporturilor de bună vecinătate și cooperare între România și țările din jur cu care trebuie să avem cele mai bune relații. Numai că parteneriatul cu vecinii nu înseamnă o alianță militară așa cum este NATO și, în consecință, nici acest parteneriat nu poate oferi garanții de securitate României, căci numai o alianță poate oferi asemenea garanții. Or, România nu poate intra în alianțe cu vecinii săi de la Est și Nord, care se integrează în Comunitatea Statelor Independente sub egida Rusiei. La Sud, nu s-ar putea alia cu Bulgaria, deoarece o astfel de alianță ar scoate România definitiv din cursa pentru integrarea euro-atlantică și europeană, Bulgaria având cele mai mici șanse din grupul țărilor asociate la UE să prindă trenul integrării în NATO și UE, din considerente politice și economice. La Sud, ar mai rămâne, ca potențiali aliați ai României, Serbia și Marea Neagră, ca să-l parafrazăm pe un cunoscut om politic român. Ne temem că o alianță cu Serbia nici nu mai necesită un comentariu pentru a sublinia inoportunitatea ei. Singura țară cu care România se poate alia fără a-și periclita interesele actuale este la Vest și anume Ungaria. Dar dacă Ungaria va fi nominalizată în iulie 1997, pentru intrarea în NATO, iar România nu va fi, atunci și această alianță cade, pentru că o țară ce va deveni membru NATO trebuie să se conformeze politicilor Alianței Nord Atlantică, care nu va accepta ca aceasta să intre în relații de securitate cu altă țară din afara Alianței, pentru a nu angaja NATO în relații de securitate indirecte cu acea țară. Așadar, parteneriatul cu vecinii nu înseamnă alianțe în măsură a oferi garanții de securitate României, iar alianțe cu vecinii sînt practic imposibile din perspectiva intereselor românești astăzi, așa cum sînt ele enunțate în programul guvernului Ciorbea, ca și din perspectiva realităților zonale.

Drumul spre NATO

Și totuși ce șanse rămân României pentru a-și consolida securitatea dacă nu va fi nominalizată pentru intrarea în NATO în iulie 1997? Răspunsul la

această întrebare nu este ușor. Practic, dacă România nu va fi nominalizată, drumul direct spre NATO va fi închis pentru foarte multă vreme. Trebuie, în consecință, căutat un drum indirect sau, mai bine zis, ocolit, care va lua mai mult timp, dar care rămîne unica soluție pentru o relație de securitate a României cu Vestul. Despre ce este vorba?

Titlul V al Tratatului de la Maastricht⁷ (Politica Externă și de Securitate Comună-PESC⁸) stabilește o legătură formală (nu foarte bine definită în Tratat, dar subiect de negocieri pentru o mai bună structurare, în cadrul Conferinței Interguvernamentale a UE) între UE și UEO, ultima fiind considerată parte a dezvoltării Uniunii Europene: "Uniunea cere Uniunii Europenei Occidentale (UEO), care este o parte integrantă a dezvoltării Uniunii, să elaboreze și să aplice decizii și acțiuni ale Uniunii care au implicații de apărare" (Art. J.4.2.). Mai mult, Declarația cu privire la UEO, anexată Tratatului de la Maastricht, specifică foarte clar în primul paragraf: "Statele membre ale UEO sunt de acord cu privire la necesitatea de a dezvolta o Identitate Europeană de Securitate și Apărare și o mai mare responsabilitate europeană în materie de apărare. Această identitate se va realiza printr-un proces gradual, cu faze succesive. UEO va forma o parte integrantă a procesului de dezvoltare a Uniunii Europene și își va intensifica contribuția la solidaritatea din cadrul Alianței Atlantice. Statele membre ale UEO sunt de acord să întărească rolul UEO, în perspectiva mai îndepărtată a unei politici de apărare comune în cadrul Uniunii Europene, care ar putea în timp să conducă la o apărare comună, compatibilă cu cea a Alianței Atlantice". Ceea ce reprezintă o contribuție substanțială la integrarea Europei instituționalizată, în termeni de participare la politica de securitate a Uniunii Europene, este prevederea din Declarație care menționează nevoia ca statele membre ale Uniunii Europene să participe la UEO, fie ca membri deplin, fie cu statut de observator: "Statele care sunt membri ai Uniunii Europene sunt invitate să acceadă la UEO în condițiile convenite, în concordanță cu Articolul XI al Tratatului de la Bruxelles⁹ modificat, sau să devină observatori dacă doresc aceasta".

Orice țară, care intră în Uniunea Europeană, are posibilitatea de a deveni membru al Uniunii Europene Occidentale prin Tratatul de la Maastricht. Dar toți membrii UEO, la acest moment, sunt și membri NATO și se află astfel într-o relație de apărare colectivă cu SUA. Tratatul de la Bruxelles modificat care guvernează UEO și Tratatul de la Washington, care guvernează NATO, stipulează prin cele două Articole V (aproape identice în cele două Tratatate) garanții de securitate prin apărare colectivă pentru membrii celor două organizații. Astfel, o țară care intră în UE poate deveni aproape imediat membru UEO și, aflându-se într-o relație de apărare colectivă cu țări aflate într-o relație similară cu SUA, este și ea, automat, într-o

relație de securitate cu SUA (și deci cu NATO), neexprimată formal, chiar dacă nu face parte din Alianța Nord-Atlantică. Chiar dacă noul membru al UE optează numai pentru un statut de observator la UEO (cazul Finlandei sau al Suediei), fără a deveni membru cu drepturi depline, el se va afla într-o relație de securitate cu ceilalți membri ai UE care sunt în același timp membri ai UEO și NATO, deci într-o relație de securitate cu SUA.

Această situație este confirmată de analizele experților americani în probleme de securitate, care urmăresc cu mare atenție procesul de lărgire al Uniunii Europene, afirmând necesitatea ca SUA să supravegheze extinderea UE de vreme ce ea implică statul american într-o relație de securitate cu noii veniți în Uniune: "Unii oficiali din Departamentul de Stat și al Apărării își exprimă îngrijorarea că lărgirea UE, ce s-ar hotărî fără o decizie de extindere a NATO, poartă cu ea o implicare a SUA 'pe ușa din spate' în securitatea statelor din Europa Centrală. Ei nu se opun neapărat lărgirii UE, dar consideră că aceasta trebuie să se producă după ce se ia o decizie cu privire la lărgirea NATO"¹⁰. Studiul cu privire la lărgirea NATO, elaborat de Alianța Nord-Atlantică în septembrie 1995, specifică foarte clar că procesele de lărgire ale celor două instituții sunt complementare și coerente: "Lărgirea NATO este un proces paralel și complementar celui al Uniunii Europene (...) Alianța își concepe propria lărgire și pe cea a UE ca sprijinindu-se reciproc și ca procese paralele care vor aduce împreună o contribuție semnificativă la întărirea structurii de securitate europene. Astfel, fiecare organizație trebuie să se asigure că procesele respective sprijină împreună, în fapt, scopul consolidării stabilității și securității europene"¹¹.

Posibilitatea pentru o țară europeană, candidată la integrarea în NATO, de a se alătura Alianței Nord-Atlantice printr-o integrare, într-o primă fază, în Uniunea Europeană reprezintă o soluție deosebit de interesantă. De altfel, Klaus Kinkel, ministrul de externe german, a pus cu fermitate accentul pe ideea că o lărgire a UE a devenit prioritară și nu a NATO, cele două lărgiri urmînd totuși să se realizeze prin procese paralele¹². Așadar, dacă România nu va fi nominalizată pentru integrarea în NATO, va trebui să acționeze pentru a-și păstra șansele de aderare la UE. Evident, aderarea la UE presupune un proces gradual de garantare a securității care nu va oferi garanțiile pe care le presupune calitatea de membru al NATO, obținută prin invitația de a te alătura Tratatului de la Washington și semnarea acestuia. Dar va menține România pe drumul integrării euro-atlantice și va conferi garanții indirecte de securitate, care sunt maximum ce se poate obține dacă România nu este nominalizată pentru integrarea în NATO, în iulie 1997.

Traseul UE-UEO-NATO, așa numitul "Drum Regal", a fost pentru prima oară menționat de Volker Ruhe, ministrul apărării din Germania, la 21 mai 1993,

la Berlin, cînd a precizat în fața Comisiei de Apărare și Securitate a Adunării Atlanticului de Nord: "Odată cu asocierea lor la Comunitățile Europene, au fost așezate bazele politice (în vederea intrării în UE și UEO) pentru statele grupului de la Vișegrad - Polonia, Ungaria, Republica Cehă și Republica Slovacă. De aceea nu vîd nici un motiv, în principiu, pentru a nega viitorilor membri ai Uniunii Europene calitatea de viitori membri ai NATO"¹³. Se poate concluziona că există o legătură foarte puternică între lărgirea NATO și cea a UE. Ea este și mai vizibilă prin procesul de structurare a Identității Europene de Securitate și Apărare, în cadrul NATO, care va duce la creșterea rolului operațional al UEO, concepută ca parte a dezvoltării Uniunii Europene și ca pilon european al NATO.

Evident, intrarea în UE pare la prima vedere un proces mai complex decît cel de aderare la NATO, datorită dosarului economic și legislativ. Totuși, Marea Britanie a fost întîrziată 13 ani în aderarea la Comunitățile Europene (CE) de considerente politice, în timp ce aceleași considerente politice au determinat decisiv integrarea Greciei în CE. România trebuie să accelereze procesul de acomodare la rigorile economice și legislative comunitare, dar trebuie să fie conștientă că sînt țări în UE care nu îndeplinesc nici azi criteriile de performanță stabilite prin legislația comunitară, ca să nu mai vorbim de criteriile impuse de Tratatul de la Maastricht.

Așadar, trebuie realizat echilibrul necesar între apropierea economică și cea politică de UE. În plus, se impune precizarea că, înainte de a se putea lărgi spre Est, UE va trebui să-și reformeze propriile instituții, proces foarte complex, absolut indispensabil unei Uniuni extinse, care va întîrzi considerabil aderarea noilor democrații¹⁴. Dar, ceea ce ar trebui să facă România, pentru a-și ajuta destinul, este să declanșeze o acțiune diplomatică de proporții pentru a grăbi aderarea sa, într-o formă sau alta, la PESC și la Identitatea Europeană de Securitate și Apărare a UE, chiar dacă țara noastră nu este încă membru deplin al UE sau UEO, aderare care nu ar fi incomodată de complexitatea dosarului economic. Există indicii că o astfel de acțiune nu ar fi respinsă de țările UE, cu condiția ca demersul să fie foarte bine justificat¹⁵. O sarcină extraordinară de anevoioasă datorită și lipsei unor experți de valoare pe care sistemul clientelar, de pînă în noiembrie 1996, i-a sacrificat pe altarul loialității de partid și al intereselor de castă, în detrimentul interesului general, experți pe care actualii guvernanți nu prea mai au cum să-i construiască în timp util. Ei trebuie găsiți printre acei puțini buni profesioniști care au mai rămas în MAE, marginalizați de vechia conducere a ministerului tocmai datorită refuzului lor de a face compromisuri. În plus, ecuația va trebui să includă variabile cum ar fi Rusia și jocul de interese dintre puterile occidentale, ceea ce complică suplimentar

harta opțiunilor românești, solicitând din nou o expertiză foarte serioasă.

Vor reuși responsabilii politicii externe românești să reziste tentației politicianiste de a promova în poziții de decizie oameni doar pe criteriul loialității de partid și al relațiilor personale? Vor reuși ei să protejeze diplomația de fascinația pe care o exercită ca asupra amatorilor, fără să mai vorbim de avantajele materiale pe care le oferă astăzi o poziție importantă la MAE sau Președinție, în domeniul politicii externe? Vor ști ei să se disocieze de acei tineri diplomați oportuniști, incompetenți și inutili în ciuda prelungitelor stagii de pregătire efectuate în Occident, cu care guvernul Văcăroiu a populat, pe criterii de rudenie sau apartenență la diferite servicii, Ministerul Afacerilor Externe, tocmai pentru a-l controla mai bine după ce nu va mai fi la putere? Vor reuși să elibereze posturile de conducere din minister și funcțiile de ambasador de soldații credincioși ai regimului Ceaușescu, pe care guvernul Ciorbea i-a găsit pe poziții consolidate și a căror incompetență e proverbială în cercurile diplomatice occidentale (fără ca asta să însemne excluderea lor din MAE)? Sau vor ceda aceluiași presiuni care au transformat politica externă și diplomația românească într-un jalnic spectacol, foarte bine caracterizat de un diplomat occidental ca reliefând mercenariatul politic de cea mai proastă calitate? De răspunsul la aceste întrebări depinde în mare măsură soarta actualii guvernări, dar, mult mai important, șansa de mîine a României...

NOTE:

1. Vezi *Jurnalul Național*, Anul IV, nr. 1081, 12 decembrie 1996, p. 7.
2. Vezi Michael Mihalka, *European-Russian Security and NATO's Partnership for Peace*, Radio Free Europe/Radio Liberty Research Report, August 26, 1994, p. 37 apud Stanley R. Sloan, Senior Specialist in International Security Policy, Office of Senior Specialists and Steve Woehrel, Analyst in European Affairs, Foreign Affairs and National Defense Division, Congressional Research Service Report for Congress, *NATO Enlargement and Russia: From Cold War to Cold Peace?*, May 15, 1995, p. 37.
3. Bruce George, "NATO should offer the East more than partnership" in *Wall Street Journal Europe*, 15 December 1993, apud John Borawski, "Partnership for Peace and Beyond", in *International Affairs*, Vol. 71, No. 2, April 1995, p. 239. Vezi, de asemenea, Paul E. Gallis, Specialist in West European Affairs, Foreign Affairs and National Defense Division, Congressional Research Service Report for Congress, *Partnership for Peace*, August 9, 1994, p. 10.

4. Vezi "Extinderea NATO: Germania susține interesele Rusiei", în *Azi*, nr. 1360 (1946), 10 decembrie 1996; Vezi, de asemenea, "NATO se poartă cu mînuși față de Rusia", în *Adevărul*, nr. 2047, 12 decembrie 1996.
5. Vezi John Borawski, *Loc. cit.*, p. 243.
6. Vezi Peter Schmidt, "Défis et perspectives de la politique de sécurité européenne de l'Allemagne", în *Politique Étrangère*, No. 3, Automne 1996, 61e Année, pp. 578 și 579.
7. Tratatul de constituire a Uniunii Europene, încheiat în 7 februarie 1992 și intrat în vigoare la 1 noiembrie 1993.
8. Vezi Fraser Cameron, Roy Ginsberg, Josef Janning, *The European Union's Common Foreign and Security Policy: Central Issues...Key Players*, Strategic Outreach Roundtable and Conference Report, Strategic Studies Institute and US Army War College, sponsored by The Strategic Studies Institute, The American Institute for Contemporary German Studies of the The Johns Hopkins University and Delegations of the European Commission to the United States, Washington, DC, May 10, 1995.
9. Articolul XI prevede: "Înaltele Părți Contractante pot, prin acord, să invite oricare alt Stat să acceadă la prezentul Tratat în condițiile convenite între Ele și Statul astfel invitat (...)"
10. Paul E. Gallis, Specialist in West European Affairs, Foreign Affairs and National Defense Division, Congressional Research Service Report for Congress, *NATO: Enlargement in Central Europe*, November 10, 1994, p. 12.
11. *Study on NATO Enlargement*, NATO, Brussels, September 1995, para. 18, pp. 7-8.
12. Apud Hans Stark, "Allemagne-Russie: les aléas d'un partenariat difficile", în *Politique Étrangère*, No. 3, Automne 1996, 61e Année, p. 610.
13. Apud John Borawski, *Loc. cit.*, p. 237.
14. Vezi Peter Schmidt, *Loc. cit.*, p. 572.
15. Vezi Josef Janning și Werner Weidenfeld, "La nouvelle Europe: stratégies d'intégration différenciée", p. 528 și Monika Wohlfeld, "L'Allemagne et l'Europe Centrale", p. 621, în *Politique Étrangère*, No. 3, Automne 1996, 61e Année.

VALENTIN STAN (1959) - He graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest.

He is a Lecturer in International Relations at the University of Bucharest. Member of the Center for Euro-Atlantic Studies of the University of Bucharest.

Putere și opoziție în Serbia

MARIAN CHIRIAC

De la sfîrșitul lunii noiembrie a anului trecut, Serbia se confruntă cu o criză politică de amploare. O parte a opoziției parlamentare sîrbe susține și organizează ample demonstrații de stradă în semn de protest față de anularea de către autorități a rezultatelor alegerilor municipale din 17 noiembrie 1996.

Președintele Slobodan Milošević, care multă vreme a ignorat manifestațiile zecilor de mii de persoane (îndeosebi studenți, susținuți treptat și de muncitori, reprezentanți ai scriitorilor, armatei sau bisericilor), a trebuit să facă în cele din urmă mai multe concesii, recunoscînd pe rînd victoria opoziției în Belgrad și alte cîteva mari orașe.

După mai bine de 50 de ani de dominație neîntreruptă a comuniștilor și socialiștilor în Iugoslavia (acum în varianta sa restrînsă, ce cuprinde doar Serbia și Muntenegru), riscul unei explozii politice și sociale pare să impună aici găsirea unor alternative la regimul naționalist și autoritar al președintelui Milošević.

Îndărătnicie și inventivitate

Spiritul anului 1989 pare să fi renăscut la Belgrad. Din 25 noiembrie 1996, zeci de mii de belgrădeni participă zilnic la un adevărat ritual social: înarmați cu fluier, pîrlitori sau orice altceva poate să producă zgomot, înfruntînd după cum e cazul vremea urîță sau gazele lacrimogene, fix la ora 15.00, aceste persoane își fac cotidian "plimbarea", cum numesc ei marșurile anti-Milošević. Recordul Pieței Universității din București, ca număr de zile în care s-au organizat demonstrații pașnice, a fost depășit și el. La 24 decembrie au fost totuși lupte de stradă, între partizanii și adversarii lui Milošević, iar o persoană a fost împușcată în cap. În rest, demonstrațiile de protest au fost în parte spectacol, în parte discurs politic.

Inventivitatea manifestațiilor a fost debordantă, începînd cu toate accesoriile vizuale sau auditive folosite și terminînd cu tentativa de blocare a telefoanelor autorităților ori cu citirea operelor lui Aristotel pentru poliștii care împînzeau străzile.

Manifestațiile de protest ale belgrădenilor (dar și din alte orașe sîrbești) au fost generate de decizia autorităților judiciare, considerate apropiate puterii, de a anula rezultatele celui de-al doilea tur al alegerilor municipale. Motivele invocate au fost foarte generale: nereguli în procesul de votare și de contabilizare al voturilor. Reprezentanții coaliției de opoziție Zajedno (împreună) afirmă, conform propriilor estimări, că ei au cîștigat de fapt cele mai multe posturi de consilieri municipali în 15 din cele 18 mari orașe ale Serbiei. Lucrul acesta a fost confirmat ulterior și de o delegație a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) care a întocmit un raport echilibrat

despre alegerile municipale. "Misiunea OSCE a stabilit că rezultatele scrutinului din 17 noiembrie au fost modificate în detrimentul opoziției în 14 din cele mai mari orașe din țară", a declarat socialistul Felipe Gonzales, șeful delegației europene.

Constrîns de presiunea internațională (remarcîndu-se aici administrația americană dar și reprezentanții majorității cancelariilor vest-europene), rămas tot mai singur, regimul președintelui Slobodan Milošević a trebuit să accepte unele concesii majore. După ce a trecut succesiv prin faza indiferenței și cea a furiei față de ceea ce se întîmpla în stradă, Milošević a recunoscut parțial rezultatele scrutinului de la 17 noiembrie, care dă cîștig de cauză coaliției Zajedno. În ciuda atitudinii sale adesea ambivalente, comunitatea internațională rămîne principalul factor care pare să impulsioneze tendințele democratice ale Serbiei, asta în condițiile în care majoritatea locuitorilor acestei țări sînt nemulțumiți de soluțiile oferite afî de opoziție cît și de putere la criza economică și socială pe care o traversează.

O opoziție prin negare simplă

Opoziția politică în Serbia rămîne dezbinată și contradictorie în acțiunea sa politică. Zajedno, care deține doar 22 de locuri din cele 138 ale camerei legislative inferioare din Iugoslavia, este o coaliție de formațiuni ce cuprinde un spectru larg de partide (de la naționaliști la liberali), susținută și de unele sindicate independente. Liderii săi sînt de asemenea persoane controversate: Vuk Draskovic s-a remarcat la începutul carierei sale publice prin apropierea de cercurile naționaliste de extremă dreapta, iar Zoran Djindjic a avut numeroase legături cu partidul naționalist al sîrbiilor bosniaci. Persoanele care să fie promotoare ale valorilor democratice și ale unei societăți civile sînt puține iar vocile lor se fac cu greu auzite.

Principală caracteristică a opoziției sîrbe constă în faptul că ea se raportează, prin simpla negare, la partidul și persoana președintelui Slobodan Milošević.

Reprezentanții succesivi ai opoziției nu au putut pînă acum să ofere o contrapondere ideologică propagandei legate de Serbia Mare (pe care nu au negat-o vehement temîndu-se să nu fie percepuți ca neglijînd interesele naționale ale țării), nu s-au opus eficient folosirii forței în timpul războiului din Bosnia, nu au oferit soluții pentru scoaterea țării din izolarea internațională. În toată perioada 1992-1996, opoziția s-a remarcat îndeosebi prin plîngerea propriei soarte: majoritatea parlamentară nu permite dezbateri civilizate, televiziunea națională manipulează, populația e needucată și intoxicată de naționalism. Memorabilă a rămas cererea "unui grup reprezentativ de persoane", adresată ONU, de ridicare a sancțiunilor impuse JAT

(liniile aeriene iugoslave), considerând că acest lucru "va fi de o importanță excepțională pentru opoziția democratică".

Cum se explică totuși succesul opoziției la ultimele alegeri municipale? După cum lesne se poate observa, împotriva lui Milosevic au votat masiv orașenii, persoane în general cu un grad de educație mai înalt, care au la dispoziție mai multe surse de informare și care sînt mult mai dispuse la înnoiri. A mai contat degradarea inevitabilă a guvernelor socialiste, care nu au putut stopa scăderea nivelului de trai și extinderea corupției.

În ciuda unor circumstanțe favorizante, opoziția rămîne în continuare dezbinată și eterogenă. Partidele care se opun lui Milosevic nu au mers împreună nici la alegerile din 1992, nici la cele de anul trecut. Ele nu au putut depăși punctele divergente în mai niciuna din problemele majore cu care se confruntă acum Serbia: consecințele acordului de la Dayton, reglementarea relațiilor cu fostele state iugoslave, drepturile ce trebuie acordate minorităților naționale. Nici măcar în privința manifestărilor împotriva fraudei electorale nu a existat o unitate. Mai mult, liderul Partidului Radical Sîrb (16 locuri în parlament), Vojislav Seselj, considera că demonstrațiile de la Belgrad sînt "virful de lance" al unei "coloane a cincea", inspirată de forțe străine care încearcă "să ingenucheze Serbia".

În aceste condiții, comunității internaționale îi este dificil să găsească în rîndul opoziției un partener de dialog viabil, care să ofere o reală alternativă la Milosevic. Deși au sprijinit mișcarea de protest, ca formă de afirmare a democrației, reprezentanții cancelariilor occidentale au apreciat ca exagerată cererea privind demisia sau înlăturarea actualului președinte sîrb. De aceea, deși nu există declarații oficiale în acest sens, regimul lui Slobodan Milosevic pare că se va bucura în continuare de încredere pentru că rămîne de preferat o Serbie slabă, dar stabilă, decît una amenințată de mișcări revoluționare care pot să creeze doar un periculos vid de putere.

Puterea se elatină, dar nu se predă

Stînga conservatoare rămîne în continuare foarte puternică în Serbia. Partidul Socialist al Serbiei (SPS), al președintelui Milosevic, este continuatorul - puțin reformat - al partidului comunist care s-a bucurat de reală susținere în Iugoslavia, pentru că a inițiat și condus o reală revoluție, fără amestec direct sovietic, revoluție ce a dus la răsturnarea monarhiei și la înfrîngerea fascismului.

Acum, demonstrațiile de pe străzile Belgradului relevă starea de criză în care se află principalul partid de guvernămînt, acuzat în dese rînduri de corupție și de a fi interesat doar de menținerea puterii (alianța de stînga deține 84 de locuri din cele 138 ale parlamentului). Concesiile făcute în ceea ce privește acceptarea rezultatelor alegerilor municipale, susținute și de raportul OSCE, par să întărească poziția moderatilor din partid. Moderatii susțin că Serbia va fi confruntată

cu o catastrofă economică și cu spectrul întezirii și mai puternice a conflictelor civile dacă SPS refuză să relaixeze fiiele puterii pe care o dețin, practic, de jumătate de secol.

Abia ieșită din colapsul economic generat de războiul de Bosnia și de embargoul impus de comunitatea internațională, Serbia se află acum în fața unei noi situații economice dificile. În mesajul său de Anul Nou, Milosevic a promis că va da Serbiei o "față nouă", numai că discursul său, retoric grandilocvent ca de obicei, poate fi contrazis foarte ușor de realitate. Pentru a exista, Serbia trebuie să iasă din izolarea la care a fost constrinsă și să-și amelioreze sau să reia relațiile cu organismele internaționale. Pe termen scurt, Belgradul trebuie să reglementeze problema succesiunii fostei republici socialiste iugoslave, să-și amendeze legislația pentru atragerea și garantarea investițiilor străine, să liberalizeze comerțul exterior, să privatizeze economia.

Sînt socialiștii dispuși să adopte aceste măsuri reformatoare? Probabil, așta timp cît și în măsura în care acest lucru le va permite să dețină în continuare puterea. Și totuși, destul de recenta demitere a fostului director al Băncii Naționale, Dragoslav Avramovic, lasă să se întrevadă că este posibil și contrariul. Avramovic este aproape venerat în Iugoslavia, fiind autorul programului de reformă ce a dus la stoparea situației dezastruoase în care s-a aflat țara, confruntată și cu o inflație de 60% pe zi. Avramovic, îndepărtat de la conducerea băncii pentru că susținea acceptarea condițiilor impuse de FMI și Banca Mondială pentru acordarea unor împrumuturi, a devenit pentru scurt timp lider al opoziției, dar s-a retras curînd invocînd motive de sănătate. Se pare totuși că a renunțat la competiția cu Milosevic cînd a înțeles că acesta din urmă este susținut de Occident pentru implementarea Acordului de pace de la Dayton.

Pare un paradox ca tocmai cel ce este considerat a fi unul dintre autorii (moralmente, dar nu numai) sîngerosului conflict din fosta Iugoslavie, Slobodan Milosevic, să rămînă în continuare principalul partener din zonă în ceea ce privește asigurarea păcii, stabilității și a colaborării. "Milosevic este un partener de lucru din necesitate, și asta contează, indiferent de orientarea lui ideologică", se afirmă neoficial în cercurile diplomatice. Cu toate acestea, manifestările de la Belgrad par să fie abia începutul unui necesar proces de liberalizare a sistemului politic și economic iugoslav, proces ce ar trebui să ducă la o totală democratizare a țării. Soarta este uneori un lucru care cu greu poate fi înțeles. Multă vreme fosta Iugoslavie a fost cea mai avansată din punct de vedere democratic dintre toate țările foste comuniste. Acum se află indiscutabil pe unul dintre ultimele locuri.

MARIAN CHIRIAC (1966) - He graduated from the Faculty of Geodesy, University of Bucharest.

Currently he works as a journalist for the Magazine 22.

Fenomenul partizan în România

SONNY PERSEIL

Pentru a explica această respingere a politicului și a structurilor de partid, nu trebuie să uităm specificitatea dictaturii PCR - mai represivă și a formelor de rezistență care s-au ridicat contra ei. Această rezistență, contrară a ceea ce s-a întîmplat în celelalte state ale blocului sovietic, nu a urmat o direcție politică sau prepolitică - în primul rînd, cu încercări de a organiza acest refuz al totalitarismului - ci s-a dezvoltat în jurul unei perspective morale sau culturale, și aceasta într-o societate în mod particular atomizată. Constantin Noica a incarnat modelul acestei atitudini de la care o mare parte din intelectualii români contemporani se revendică. Sub dictatură, el a trăit ca un cvasi-eremit, respingînd nu numai sistemul comunist, dar refuzînd global politicul ca gen social. Sfirșitul dictaturii române n-a adus cu el încercarea acestei opoziții de a instaura o societate politică, ci, ca un răspuns tirziu la totalitarism - fapt politic - tentativa de a restaura o societate civilă opusă, prin natură, politicului și, bineînțeles, fenomenului partizan. Această teorie politică centrată exclusiv pe societatea civilă și care tinde să ignore rolul instituțiilor politice tradiționale³, printre care și partidele, pare, în cele din urmă, să predomine în sinul unei părți importante a opoziției române. Această parte refuză, chiar și astăzi, să se structureze în partide politice, partide care nu au devenit, încă, locuri privilegiate de expresie politică, ea preferînd organizațiile asociative deliberat nepartizane, adică antipolitice. Războiul rece dintre Alianța Civică și Partidul Alianței Civice (care s-a detașat din prima spre marea nemulțumire a conducătorilor acesteia) este o ilustrare remarcabilă. Astfel, chiar dacă Alianța Civică, în parte constituită în urma insatisfacției în fața prestației partidelor politice din primul an post-revoluționar⁴, a dat naștere Partidului Alianței Civice, "progenitură nedemnă", ea se distinge net de alte formații civice ale Europei de Est, a căror natură însăși era de a da naștere unor partide politice pregătite să cucerească puterea în stat. Declarația care fondează AC este cum nu se poate mai clară în această privință: singura forță alternativă capabilă să se opună tendințelor de recuperare a revoluției "a fost și rămîne societatea civilă"⁵. La șase ani de la Revoluție, respingerea politicului, a partidelor și a statului - care se traduce, în special, prin existența a numeroase asociații de intelectuali care refuză eticheta partizană - este încă vie. Grupul pentru Dialog Social - cea mai veche dintre aceste asociații, născută în decembrie 1989 - și chiar Alianța Civică au

asistat la apariția unui fel de concurență între o opoziție foarte moderată, stîmplată între PD și PDSR, condusă de Grupul "Un viitor pentru România" prezidat de profesorul Vasile Secăreș⁶, sau într-una mai fermă, care s-a manifestat recent prin crearea Alternativei 2000 cu personalități ale societății civile precum filozoful Andrei Pleșu sau liderul sindical Matei Brătianu⁷, găsîm numeroși intelectuali - precum Vladimir Pasti și Varujan Vosganian⁸ - care și-au făcut o specialitate din a critica partidele politice de după revoluție, una din temele recurente ale acestei critici fiind constituită de evocarea fenomenului "partidelor-ciuperce" care a luat o amploare cu totul remarcabilă în România.

Acest fenomen - larg mediatizat - s-a tradus, prin urmare, prin crearea unui număr foarte ridicat - am putut număra 240⁹ - de organizații politice formal partizane, dar a căror natură nu pare deloc să corespundă canoanelor partidului politic definite de știința politică contemporană - durata vieții și consistența acestor organizații fiind, adesea, destul de incerte. Dacă, după un studiu efectuat de Agenția Națională de Presă, Rompres, pe 159 formațiuni și partide politice înscrise la Tribunalul Municipal București pînă în iulie 1993, au intervenit "doar" 28 de fuziuni și 15 disoluții¹⁰, iar multe partide nu sînt decît un număr pe un registru¹¹. N-ar fi de aceea adevărat să opunem acest fenomen celui al anti-politicii de care tocmai am vorbit. Toate aceste mici formațiuni, fără o reală bază socială, au în fapt ca numitor comun un refuz al instituțiilor și al practicilor totalitare al vechiului regim și ar fi astfel adevărații vectori ai formării societății civile, ele fiind, în cele din urmă, înrudite mai degrabă cu asociațiile acesteia decît cu cele ale societății politice¹². Vom observa, în același timp, că un anumit număr din aceste "partide" au apărut din sciziunile sau din respingerea "marilor" partide, ele pîrînd să participe și astfel la faptul anti-politic. Am putea, de exemplu, zăbovi asupra cazului cu totul spectaculos al foarte numeroaselor organizații politice liberale¹³, dintre care deja unele au dispărut - e vorba de Partidul Socialist Liberal sau de Noul Partid Liberal - și de apelațiunea a două dintre ele - PNL-Câmpeanu și Uniunea Liberală Brătianu - care conțin numele conducătorului lor actual, dezavînd astfel explicit, ca să spunem așa, definiția lui J. La Palombara și M. Weiner. Așa cum remarcă Ludovic Orban, unul din liderii Partidului Liberal '93, trebuie spus că poziția dominantă a liberalilor în istoria politică românească a favorizat, fără îndoială, într-o bună

măsură, vocațiile de partid declarat liberal în România eliberată. În afara acestor partide defuncte sau personalizate, vom remarca, de asemenea, transferul relativ frecvent, de la un partid liberal la altul, al câtorva lideri politici precum Stelian Tănase și Alexandru Popovici, aceștia fiind - pentru moment - în patru ani de apartenență partizană la al treilea lor partid. Aceste transferuri - facilitate, dacă nu suscitade de prezenta ofertă politică - împiedică și mai mult discernerea esenței partidelor în cauză...dacă este vorba de "veritabile" partide. Tema unificării liberale, mereu vehiculată de aceste organizații (care s-a concretizat prin câteva fuziuni între grupuri și prin constituirea anumitor alianțe precum Alianța Civică Liberală, sau Alianța Națională Liberală, formată în 1996 de PAC și PL '93 înainte de alegerile generale), s-ar putea înțelege ca o expresie a voinței de a crea un "adevărat" partid liberal. Pentru moment, trebuie să recunoaștem că, adesea, nu se prea știe cam câte partide liberale există în România¹⁴!

De fapt, această proliferare fără un fundament social al partidelor politice, mult mai evidentă în România decât în alte țări din Est¹⁵, a avut, de altfel, drept efect, într-o mai mare măsură decât activitatea celorlalte asociații ale societății civile, de a repune în discuție definiția partidului politic român, cel puțin definiția juridică a acestuia. Dreptul public nu este străin de vagul artistic cu care este înconjurat noțiunea de partid politic; modul de scrutin proporțional, adoptat, de altfel, de cele mai multe țări ale Europei Centrale și de Est ca modul de reflectare cel mai fidel a societății, contribuind, de exemplu, în mare măsură la întărirea acestei tendințe către fragmentare¹⁶.

"Aportul" dreptului

În ciuda discursului adesea ambiguu al FSN (vezi mai sus), dreptul post-revoluționar românesc a creat imediat condițiile de dezvoltare a fenomenului partizan. Decretul lege din 31 decembrie 1989¹⁷, editat la câteva zile după căderea lui Ceaușescu, a fixat un cadru juridic foarte puțin constrângător, de fond (interdicția partidelor fasciste, a partidelor care încearcă să promoveze discriminări sau să iasă din cadrul legal...), și de formă (impunerea unui minim de 251 de membri, înregistrare la TMB, regim de incompatibilități cu anumite funcțiuni publice...) care nu numai că a permis crearea foarte repede a numeroase partide politice¹⁸, dar și, un pic paradoxal, a făcut mai dificilă apariția unei definiții clare a partidului politic, fiind extrem de facil, pentru orice grup de 251 de persoane de a se constitui și de a se numi "partid politic", adoptând, dacă nu o doctrină, cel puțin o etichetă cunoscută și recunoscută, etichetele liberale, creștin-democrate și social-democrate fiind cele mai utilizate¹⁹. Pentru a răspunde la o solicitare presantă a "marilor" partide, îngrijorate de a-și vedea fărâmițat electoratul (15% din votanți au votat, în 1992, partide mici care nu au reușit să depășească pragul de 3%), o lege, discutată în Parlament între decembrie 1995 și aprilie 1996, a fost adoptată pentru a încerca limitarea acestui fenomen²⁰.

Una din dispozițiile principale ale ei prevede astfel că numărul minim de membri ai unui partid politic va fi de 10 000, diseminați în cel puțin 15 județe cu cel puțin 300 de membri în fiecare județ. Așa cum indică expunerea de motive a acestui proiect, în afară de completarea cadrului juridic stabilit de Constituție, primul obiectiv al legii este de a "preciza funcțiile partidelor politice, element de diferențiere față de alte asociații", asociații despre care putem crede că se înrudeau, în această perspectivă, cu partidele-ciuperici. În această abordare juridică a definiției partizană, primul președinte al Curții Constituționale române, Vasile Gionea, afirma că "asociațiile care rămân în sfera ideologică, care nu participă la alegerile parlamentare sau locale, nu sînt partide politice, ci asociații sociale, culturale, artistice, științifice sau profesionale"²¹, viziune eminamente normativă reluată, de altfel, în aceeași lucrare, de către actualul președinte al Curții, Ioan Muraru, care afirmă că stabilirea conceptului de partid politic permite o delimitare clară de celelalte grupuri politice precum facțiunile, cluburile, clanurile și organizațiile populare²². Frumoase exemple de optimism juridic care nu reușesc totuși să ne facă să uităm cât este de vagă definiția legală a partidului politic, de altfel nelipsită din dezbaterile politice.

Pe de-o parte, Constituția română²³, deși propune o definiție, în articolul 8, a partidelor politice care "contribuie la definirea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor", nu a reușit - dar este acesta rolul unei constituții? - să impună, prin utilizarea acestei expresii cu contur vag, o definiție definitivă a partidului. Mărturie stă dezbaterile din doctrina juridică asupra noțiunii de partid politic "à la roumaine". Iată două interpretări foarte diferite, deși provin din același mediu - dreptul public francez. Pentru Bernard Lime, formula românească este foarte apropiată de cea germană - "partidele concure la formarea voinței politice a poporului" - și merge mult mai departe decât rolul constituțional recunoscut partidelor franceze care nu fac decât să "concure la exprimarea suveranului"²⁴, în timp ce pentru François Julien-Lafferrère, rolul partidelor politice în viața instituțională este recunoscut în Constituția română "așa cum este în Constituția din 4 octombrie 1958 și cu aceeași semnificație: funcția partidelor este, în același timp, de a trezi conștiința politică a cetățenilor, de a-i informa asupra problemelor societății și de a exprima voința lor astfel formată"²⁵. Se observă că această expresie, aparent anodină, - "contribuie la definirea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor" - nu este de o limpezime extremă, chiar dacă ea pare mai adecvată unei situații post-totalitare. Trebuie să observăm, în final, că actul fundamental introduce ceea ce seamănă foarte mult cu un element suplimentar de confuzie cu cazul organizațiilor de cetățeni aparținând minorităților naționale - art. 59 - al căror statut este mai degrabă tulburător: "Cetățenii unei minorități naționale pot fi reprezentați doar de o singură organizație." Aceste organizații sînt partide? Ce regim să aplicăm UDMR-ului, partidelor și organizațiilor membre ale UDMR, partidelor mino-

rității maghiare concurente ale UDMR, precum Partidul Liber Democrat Maghiar din România? Problema rămîne deschisă.

Remarcăm, pe de altă parte, că sub aparențe pozitiviste, dreptul nu este decît un instrument în mâinile politicianilor, instrument tehnic, dar prin esență politic, care ar permite impunerea unei definiții pe care acești politicieni nu au reușit să o impună în mai mult de șase ani de practică, definiția partidului politic. Miza pentru care această definiție este vectorul nu s-ar putea, în fapt, reduce la o simplă calificare juridică. Interesant este de a vedea care este primul partid al țării, ceea ce reprezintă o miză politică majoră. PUNR, prin vocea unuia din conducătorii săi, Liviu Medrea, a putut astfel să afirme că el este primul partid în urma alegerilor generale din 1992, deoarece, deși clasat al patrulea, se situa după două "fronturi" (FDSN și FSN) și o coaliție, CDR. Partidele care nu au în titlatură termenul de "partid" fiind relativ numeroase, dreptul "se grăbește" să stabilească fără echivoc natura asociațiilor, a organizațiilor, a formațiunilor, a ligilor și a uniunilor²⁶. Problema este că, spre deosebire de alte domenii juridice, poate mai tehnice, dreptul partidului politic nu poate scăpa jocului politic pentru a deveni, ca prin miracol, o normă rece. Ne-am putut da seama de aceasta recent, odată cu dezbaterile lungă și intensă purtată în jurul noii legi a partidelor politice, dezbateri care a cristalizat interesele acestora, adesea sub aspecte strict juridice cum nu se poate mai înșelătoare. Literatura juridică specializată poate ea însăși să ofere frumoase ilustrări acestui fenomen pe care, la limită, l-am putea califica de uzurpare a politicului de către drept²⁷. Dar dacă am adopta această abordare pretins pozitivistă, ce vom face cu partidele mici care nu respectă noile criterii juridice - partide ieri, simple asociații azi? În fine, este evident că formularea juridică a conceptului de partid politic nu se poate impune într-un mod efectiv satisfăcător pentru a determina care este definiția partidului politic care a văzut lumina zilei în România după Revoluție, ceea ce îi face pe anumiți constituționaliști să adopte o definiție a partidului care corespunde mai îndepărtate canoanele științei politice moderne, mai ales celor definite de incontestabilii J. La Palombara și M. Weiner, decît dreptului public român²⁸. Acesta, dacă participă incontestabil (prin legile electorale și sistemul proporțional ales pentru alegerile legislative²⁹) la atomizarea cimpului partid național, și deci la definirea sa, nu poate fi considerat ca un factor definitoriu al partidului. Doar observarea practicii politice care s-a instaurat în țară după 1990 pare deci să ne permită să înțelegem fenomenul partizan românesc și specificitățile sale.

Specificitățile sale actuale, foarte îndepărtate de cele ale istoriei politice de dinainte de 1938, și în particular o anumită tendință, atît din partea majorității, cît și din partea opoziției, de a respinge partidul politic ca atare - fenomen pe care îl întâlnim și în alte părți ale Europei eliberate de dictatura Partidului³⁰, și chiar în Occident, unde partidul politic, nu are demult o presă prea bună³¹, dar care atinge în România o am-

ploare cu totul remarcabilă - au produs, în cele din urmă, o definiție a partidului politic ce poate fi calificată drept mult mai suplă. Cele patru criterii stabilite de dragii noștri politologi americani nu se aplică, cîteodată deloc, cîteodată doar parțial, numeroaselor organizații politice intitulate, totuși, "partide politice". Ne putem amuza căutînd exemple printre numeroasele partide liberale așa cum am văzut. Astfel că, pentru a nu angaja un concept foarte conotat - partidul - nu ar fi mai abil, prin ceea ce seamănă foarte mult cu un artificiu de limbaj, de a utiliza expresia mai "neutră" de organizație politică? Organizațiile politice, în fapt, nu se situează ele în afara obiectivului cuceririi puterii - scop principal al partidelor după bogata literatură care le este consacrată - printr-o întreagă serie de activități și de practici sociale? Ne putem gîndi la formularea constituțională românească (de "contribuție la definirea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor") reluată de recenta lege asupra partidelor care face aluzie - în articolul 2 - la practici precum promovarea valorilor și a intereselor naționale, contribuția la educația politică, influența asupra formării opiniei publice, încurajarea participării cetățenilor la viața publică și formarea cetățenilor capabili să asume responsabilități politice. Or, anumite organizații politice românești, numite partide, dar cu o existență efemeră, prost organizate, fără o veritabilă voință de a cuceri puterea și care nu caută, prin umare, nici un sprijin popular, par efectiv a-și fi asumat asemenea funcțiuni. "Ele asigură, de exemplu, transmiterea credințelor privitoare la politic și la regulile care trebuie să îl guverneze"³², ele întrețin "opiniile" politice, transformîndu-le adesea în sisteme ideologice³³, ele permit învățarea științei și a tehnicilor acțiunii politice" - ceea ce caracterizează efectiv aceste organizații - și "contribuie la politizarea activităților sociale"³⁴...³⁵. Această ultimă contribuție, totuși, care ar putea să ne conducă să studiem relațiile între partidul român și alte instituții sociale, presupune stabilirea unei diferențieri între activitățile specifice politice și alte activități sociale. Or, în România, ca și în celelalte societăți posttotalitare, acesta nu este un lucru evident, un exemplu printre altele fiind acela al implicării masive a câtorva partide - și mai ales a partidelor liberale - în viața întreprinderilor, fenomen de altfel favorizat, în mod paradoxal, de privatizările care au suscitad, din partea acestor organizații, cucerirea controlului efectiv al unităților economice. "Unde începe partidul și unde se termină întreprinderea?" ar putea suna una din viitoarele noastre interogații... □

Traducere de
Laurențiu ȘTEFAN-SCALAT

NOTE:

1. C. Antonescu, "«Reinventarea» partidelor - încă o «revoluție»?", *Sfera Politicii*, nr. 7, iunie-iulie 1993.
2. Vezi, de exemplu, A. Capelle-Pogăcean, "Les écrivains roumains et la politique après décembre 1989", în *L'engagement des intellectuels à l'Est*, Paris, L'Hartman, 1994.

3. Călin Anastasiu, "Societatea politică și instituțiile politice", *Sfera Politicii*, nr. 4, martie 1993.
4. *Ibid.*
5. "Declarația Alianței Civice", *La Nouvelle Alternative*, nr. 20, decembrie 1990.
6. Vezi fișa consacrată lui Vasile Secăreș, în *Personalități publice, politice - 1992-1994*, Ed. Holding Reporter, București, 1994.
7. "Manifest al Alternativei 2000", *Cronica Română*, 13 decembrie 1995.
8. V. Pasti și V. Vosganian, *op. cit.* Trebuie să observăm că mișcarea Alternativa 2000 a dat naștere unui nou partid politic, Partidul Alternativa României care, după ce a obținut aproximativ 0,3% la alegerile locale din iunie 1996, a intrat în CDR, asigurându-și astfel, în ciuda scorului său slab și a "tinereții" sale, o reprezentare parlamentară cvasi-automată.
9. S. Tănăsescu, *L'État de droit en Roumanie*, DEA de drept public, Facultatea de drept, Aix-la-Marseille III, 1992: "La ora actuală, în România sînt înregistrate 240 de partide politice. Mult dacă ne gândim la populația țării, puțin dacă ne gândim la lungă perioadă de tăcere politică la care a fost constrîns poporul".
10. *Rompres, Partide politice 1993*, București, Rompres, 1994.
11. R. Brâncoveanu, "Partidele simius", *Sfera Politicii*, nr. 16, aprilie 1994.
12. Vezi A. Florian, "Democrația politică în România post-totalitară", în *Democrația, azi*, Colocvii româno-francezi, Noua Alternativă, 1995.
13. S. Perseil, "Les organisations politiques libérales", *La Nouvelle Alternative*, nr. 39, septembrie 1995, și "Diferențierea organizațiilor politice liberale în România începînd de la Revoluție", *Sfera Politicii*, nr. 25, februarie 1995.
14. Pentru E. Lhomel ("Roumanie: une année d'élections", *La Nouvelle Alternative*, nr. 41, martie 1996), mișcarea liberală s-a spart "în aproape o duzină de formațiuni liberale".
15. J. Rupnik, *op. cit.* Vezi și M. G. Roskin, *The rebirth of East Europe*, Englewood Cliffs, N. Jersey, 1994, care arată că, în România, la alegerile din 1990, s-au prezentat 74 de partide - mai multe decît în Polonia (67: 1991, 15: 1993) sau în Ungaria (45).
16. J. Rupnik, *op. cit.*
17. Decretul-lege nr. 8, din 31 decembrie 1989, *Monitorul Oficial al României*, nr. 9, 31 decembrie 1989, dar și *Sfera Politicii*, nr. 16, aprilie 1994.
18. Vezi, de exemplu în presa franceză, G. Schiller, "Une floraison de nouveaux partis", *Libération*, 1er janvier 1990.
19. V. Pasti, *op. cit.*
20. Vezi proiectul de lege nr. 186, din 3.11.1994 și, mai ales, legea 27 din 26 aprilie 1996, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 87, 29 aprilie 1996, ca și decizia Curții Constituționale nr. 35 din 2 aprilie 1996, în *Monitorul Oficial al României*, nr. 75, 11 aprilie 1996.
21. V. Gionea, "Rolul partidelor politice în statul de drept", în *Partidele politice*, Centrul de drept constituțional și instituții politice, București, Monitorul Oficial, 1993.
22. I. Muraru, "Aspecte teoretice privind conceptul de partid politic", în *Partidele politice*, Centrul de drept constituțional și instituții politice, București, Monitorul Oficial, 1993.
23. *Constituția României* - la care au lucrat mulți juriști francezi, printre care și fostul președinte al Consiliului constituțional, Robert Badinter - a fost aprobată de Adunarea Constituantă pe 21 noiembrie 1991 și a intrat în vigoare în urma referendumului din 8 decembrie 1991.
24. B. Lime, "Le système constitutionnel roumain", *RDP*, 1994.
25. F. Julien-Lafferrère, "La Constitution roumaine", *RDP*, 1993.
26. I. Muraru, *op. cit.*
27. B. I. Pascu, *Aspecte privind persoana juridică cu aplicare specială asupra partidelor politice*, București, Fiat Lux, 1994, este o superbă demonstrație.
28. Vezi, de exemplu, I. Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Fundația, 1991.
29. Vom observa că sistemele electorale complexe stabilite de decretul-lege nr. 92 din 1990 și legea nr. 68 din 1992, amestecuri originale de mai multe sisteme de reprezentare proporțională care au drept efect de a nu cunoaște rezultatele definitive decît la cîteva zile după scrutin, au contribuit din plin la confuzia din spațiul partizan.
30. Religia și națiunea, adesea în inima politicului în aceste societăți eliberate de influențe partidului, pot fi analizate și ele ca o variantă a acestui fapt anti-politic și anti-partizan.
31. Vezi, de exemplu, din 1911, foarte celebra carte a lui R. Michels, *Partidele politice*.
32. Vezi, de exemplu, cazul micilor partide monarhiste din România.
33. Vezi, de exemplu, cazul micilor partide umaniste din România.
34. Vezi, de exemplu, în afară, bine înțeles, de cazul PAC-ului, care a politizat acțiunea AC și care pare un partid mai clasic decît organizațiile de care ne interesăm aici, este cazul Convenției Solidarității Sociale, mic partid asociat puternicei confederații sindicale CNSLR-Frăția. În aceeași ordine de idei, în ceea ce privește politizarea activităților sociale, ne putem gândi la parcursul vechilor lideri ai acestei confederații sindicale, Victor Ciorbea și Miron Mitrea, deveniți lideri ai CDR, respectiv ai PDSR.
35. J. Lagroye, *Sociologie politique*, Paris, P. F. N. S. P. et Dalloz, 1991.

SONNY PERSEIL (1968) - He graduated from The Paris I in Law.

Currently, he is a Lecturer at the Polytechnic University and Faculty of Political Science, University of Bucharest.

► Europa de lîngă noi

Se întîmplă uneori ca temerile unor analiști să fie mai reale decît și-ar dori-o aceștia. La puțin timp după apariția primei ediții a cărții^{*} renumitului eseist și critic literar, Tzvetan Todorov, pe ecranele televizoarelor din întreaga lume, jurnalele de actualități prezentau graduri de sîrmă ghimpată și prizonieri înfomețați, dezbrăcați și bolnavi nu departe de centrul Europei. Apoi excavatoare și fotografii luate de sateliți spioni ce foloseau localizări unor gropi comune, ale anilor nouăzeci, cu prizonieri executați. Civilizație și nepuțință în fața unei noi contribuții, de ultimă oră, dată de bătrînul continent totalitarismelor prin forma "cea mai intensă, cea mai concentrată, chintesența lor": lagărele de concentrare (p. 272).

Și totuși, nu numai printre vecinii apropiați, responsabilitățile, corectitudinea comportamentului torționarilor se vede, sau nu se vede, în funcție de simpatiile inițiale, alianțele tradiționale, justificarea prin starea excepțională sau reacția de răspuns. Crimele în masă sau lagărele cu ostateci sînt văzute uneori, dincolo de discursul public, oficial, drept mai mult sau mai puțin utile, și deci mai mult sau mai puțin bune sau rele, morale sau imorale, în funcție de apartenența victimelor, în cazul în care, totuși, atrag atenția conștiinței noastre și nu sînt ignorate pur și simplu.

Lecțiile pe care le-au dat lagărele și totalitarismele europene n-au fost, încă, pe deplin înțelese și iată că istoria s-a repetat. Iar noi, observatorii din fotoliile comode se pare că avem partea noastră de responsabilitate, de vină morală.

Confruntarea cu extrema, deși nu se referă în mod direct la România, este o carte "fierbinte"

* Tzvetan Todorov *Confruntarea cu extrema - Victime și torționari în secolul XX*, Editura Humanitas, București, 1996

pentru cititorii români, nu numai pentru că ne ajută să privim spre granița atît de controversată a responsabilităților individuale pentru extremele unuia dintre cele mai dure regimuri totalitare europene, cît și pentru lumina pe care o aruncă asupra moravurilor și implicațiilor cotidiene pe care le au valorile fundamentale de comportament ale celor ce ne considerăm "liberi" și "democrați" asupra victimelor potențiale (și destul de reale) de lîngă noi.

Să nu uităm că binele, corectitudinea, moralitatea, au însemnat pentru gospodinele ce se întorceau de la piață și treceau prin fața sediului poliției Capitalei în dimineața zilei de 14 iunie 1990 corecția fizică violentă și închiderea tuturor celor ce manifestaseră în Piața Universității sau a celor identificați drept autori morali pentru acest lucru. Ba chiar, pentru o serie de bucureșteni, contribuția personală cu ceea ce aveau la îndemînă, o lovitură de baston sau umbrelă, atunci cînd huiduielile nu îndemneau deschis la suprimarea "huliganilor", "legionarilor", sau pur și simplu a studenților. Doar observatori, majoritatea, dar observatori complici, cum au fost de cele mai multe ori și forțele de poliție ce întorceau spatele "corecțiilor" violente și, nu-i așa?, morale, ce se petreceau la cîșiva pași de ei, sau prezentatorii postului național de televiziune ce ne prezenta în aceeași perioadă "corectitudinea" măsurilor ecologice de plantare a panzelor în centrul Bucureștiului. Complicitate manifestată, mai apoi, prin tăcere sau doar indispoziție în fața "Justeței" chemării la "luptă" și violență împotriva Martorilor lui Iehova de către o parte a organizațiilor studenților ortodocși ce ar fi salvat, astfel, "valorile fundamentale" ale națiunii.

De altfel, asemeni călugărilor din Evul Mediu, Todorov privește "orbirea voluntară", neîncercarea sau pesimismul față de puterea umanului cotidian și responsabilitatea individuală pentru modelarea acestuia drept trepte în escaladarea răului, a imoralității. Una dintre cele mai "grele căpetenii" ale păcatelor (patimilor) este de altfel, și pentru medievalii isihasti ca și pentru contemporanii lor "deznădejdea" (Arh. Cleopa Ilie - *Urcuș spre înviere*, Ed. Mitropol. Moldova și Bucovina, Iași, 1992).

Todorov identifică atît "scara" binelui, valorile ce au dus la supraviețuirea morală a victimelor în condiții extreme, cît și treptele răului, degradarea, forma normelor exercitate de torționari, mulți dintre ei oameni obișnuiți în

dintre noi, a celor mulți, ce nu sîntem în mod uzual nici sfinți nici eroi, dar sîntem, sau putem fi, în absența responsabilității individuale și colective, atît victime cît și torționari.

Cele două insurecții din Varșovia ultimului război mondial, evreiască și poloneză, măturile intens mediatizate ale supraviețuitorilor lagărelor naziste sau cele mai puțin cunoscute ale locatarilor lagărelor sovietice, precum și experiența personală din țara natală sînt deciptate de scriitorul francez de origine bulgară din perspectiva fundamentelor morale cotidiene necesare omului obișnuit al acestui sfîrșit de secol.

Optimismul ponderat al acestei cărți cu profunde implicații psihologice, sociale, politice sau istorice ține de faptul că, fie și în condițiile totalitarismelor și chiar în cele de extremă a acestei extreme, lagărele de concentrare, poate exista alegere (chiar dacă, uneori, este doar o alegere a morții) și, deci, există morală. Mai mult chiar, înțelegerea resorturilor acestei supraviețuiri morale ne poate ajuta pe fiecare dintre noi la modelarea atît de încercatei granițe pînă în prag de mileniu a responsabilității și binelui individual și social.

De altfel, asemeni călugărilor din Evul Mediu, Todorov privește "orbirea voluntară", neîncercarea sau pesimismul față de puterea umanului cotidian și responsabilitatea individuală pentru modelarea acestuia drept trepte în escaladarea răului, a imoralității. Una dintre cele mai "grele căpetenii" ale păcatelor (patimilor) este de altfel, și pentru medievalii isihasti ca și pentru contemporanii lor "deznădejdea" (Arh. Cleopa Ilie - *Urcuș spre înviere*, Ed. Mitropol. Moldova și Bucovina, Iași, 1992).

Todorov identifică atît "scara" binelui, valorile ce au dus la supraviețuirea morală a victimelor în condiții extreme, cît și treptele răului, degradarea, forma normelor exercitate de torționari, mulți dintre ei oameni obișnuiți în

viața familială de zi cu zi, dar și locul ce-l are de împlinit simplul observator.

Chiar uzul virtuților excepționale, eroice, dar mai ales, a celor adesea ignorate, obișnuite, cotidiene, de către victime, nu își găsește, după cum vom vedea, egală îndreptățire. Pentru a căpăta adevărată valoare, până și eroismul îndreptățit al victimei trebuie să se adreseze, conștient, unui semen a-nume. Dintre virtuțile cotidiene exercitarea voinței și respectul de sine sînt forme ale demnității fără de care nu este posibilă, după Todorov, supraviețuirea morală. Pe următoarea treaptă s-ar afla grija (similar, mila are un rol fundamental în drumul spre purificare creștin) și apoi, activitatea neîntreruptă a spiritului.

De cealaltă parte, a depersonalizării și "golirii" morale ar sta, pentru gardieni, fragmentarea excesivă dintre public și privat, supunerea orbească și accentuarea gândirii instrumentale, precum și beția puterii asupra celorlalți.

Dar dincolo de axa principală victime-torționari și a valorilor fundamentale ce le reglează comportamentul, miza cărții este mult mai ridicată. Locul deontologiei profesionale și a excesului de zel, a locului sexelor în societatea contemporană sau primejdia transformării din victimă în torționar sînt tot atâtea nuclee valoroase ale *Confruntării cu extrema*.

Și dacă ne gândim la faptul că, iată, nu mai avem lagăre de concentrare pe continentul european, să nu uităm că mentalitățile comune nu au reușit încă peste tot valorile despre care vorbește Todorov. Deși acordul de la Dayton este, cu greu, respectat cu ajutorul soldaților străini, sînt încă violate pînă și sufletele micușilor musulmani din Bosnia, care au fost obligați, în decembrie, de către moraliști, bunii părinți, să renunțe la, deja tradiționalul, pentru ei, Moș Gerilă, echivalentul neutru, și la noi, pînă în 1990 al lui Moș Crăciun.

Nicolai MARDAR

Logica dialectică a dezinformării

Apărută în 1986 la o editură londoneză, lucrarea lui Piotr Wierzbicki vine să completeze golul ce se face simțit în prezent în literatura de specialitate din România. Se poate observa că aici, între lucrarea lui Max Nordau, *Minciunile*, apărută în perioada interbelică, și cea a lui J.N. Kapferer, *Zvonurile*, editată în 1993, publicațiile centrate pe problematica dezinformării, la tehnicile de manipulare și a minciunii lipsesc cu desăvârșire. Acest gol se face simțit în mod evident în cultura și în mentalitatea celor care și-au trăit aproape întreaga viață într-un sistem care concepe minciuna ca pe un mecanism structural fundamental. Autorul își propune elaborarea unei lucrări serioase structurate care să cerceteze de pe poziția specialistului, departe de interpretările afective sau moralizatoare, esența, invariabilele și mecanismele de funcționare ale minciunii. El adoptă un tip de analiză din unghiul de interes centrat asupra spațiului comunist, unde minciuna acționează într-un sistem care utilizează forța și se slujește de ea pentru a o impune prin toate mijloacele, puse la dispoziție de știință și tehnica secolului XX. Premisa de la care pornește Piotr Wierzbicki este că în societatea modernă și mai ales în societatea comunistă, minciunile se constituie într-un sistem bine structurat. Autorul prezintă structura minciunii specifică acestui sistem politic ca fiind constituită din trei mari subsisteme, pe care le studiază în cele trei mari capitole ale lucrării: subsistemul minciunilor din sfera concepțiilor și argumentelor, subsistemul falsurilor din domeniul informațiilor și subsistemul minciunilor care stau la baza creării realităților. Obiectul lucrării este

Piotr Wierzbicki - *Structura minciunii*, Editura Nemira, București, 1996

surprinderea invariabilelor minciunii, înregistrarea genurilor, speciilor și variantelor sale în cadrul socialismului real.

Analizarea primului subsistem ne relevă tocmai mecanismele prin care comunistii au reușit transformarea (uneori) totală a mentalității și a modului de a gândi. Un prim demers este constituit de anularea limbajului și de înlocuirea sa cu unul nou prin schimbarea totală a semnificației termenilor "cheie", pînă ce regimul ajunge să-și impună propriul registru semantic. De la artă la mecanică, de la teoria relativității pînă la om se poate observa că susținătorii socialismului real au impus o anumită conotație, un sens de regulă diferit față de cel tradițional. Cercetările de semiotică (trebuie să reamintim că școala din fosta U.R.S.S. era excelentă) au relevat importanța covârșitoare a limbajului și a semnificațiilor termenilor pentru viața socială, structura mentală și viața psihică a indivizilor. În socialismul real specialiștii în manipulare au pus bazele minciunii tocmai în deformarea totală a limbajului. În acest sens Wierzbicki deschide o perspectivă de analiză a "limbii de lemn" deosebit de interesantă.

Următorul pas este reprezentat de anularea logicii, bazată pe diferența susținută și justificată în cadrul socialismului real între logica tradițională și logica dialectică, opusă celei dintîi, în fapt o altă denumire a minciunii. Dacă logica dialectică nu este acceptată și adoptată prin raportarea la încredere, ea va fi definitiv impusă prin raportarea la forță.

Ultimul demers care a mai rămas de întreprins pentru buna funcționare a sistemului rămâne anularea realității. Iar axioma fundamentală care sprijină toate cele trei demersuri este ideea conform căreia toate abuzurile, erorile și crimele dintr-o țară în care funcționează sistemul comunist nu-și au cauza sub nici o formă în doctrina comunistă, ci în mod fundamental în abaterile de la ea; pe scurt, se

enunță axioma conform căreia marxismul este perfect, însă marxistii pot să greșească.

Analiza întreprinsă de autor - prin care ideile și ipotezele sînt susținute întotdeauna prin intermediul materialelor din presa statelor socialismului real și pe documentele de partid emise de comunisti - relevă că, prin chiar faptul că întotdeauna comunismul a vrut și a afirmat dezideratul de a fi universal sub toate aspectele, prin urmare el va controla și comanda întreaga existență, nu doar unele momente separate (corelînd acest lucru cu ideea conform căreia, deși masele de oameni ai muncii sînt clasa conducătoare în sistemul comunist, în multe cazuri masele nu pot distinge singure cine le apără interesele). Pe de altă parte, înfăptuirea comunismului presupune un etatism total în care o putere totală are nevoie pentru susținerea sa de o unificare obligatorie a gândirii. Acest lucru nu poate fi realizat decît prin complexe mecanisme de manipulare bazate pe minciuna totală și, în forme specifice, pe minciunile din sfera informațiilor. Pentru a prezenta esafodajul concepțiilor, structura extraordinară de complexă a mistificării din sfera informațiilor, Wierzbicki cercetează ceea ce trebuie să știe și ceea ce trebuie să nu știe cetățenii unei țări comuniste. Axioma centrală a socialismului real este, spune autorul, "cetățenii nu trebuie să știe! Și mai ales să nu cunoască faptul că nu știu" (p.75). Această axiomă este sprijinită doctrinar pe faptul că marxism-leninismul afirmă caracterul de clasă al adevărului, iar adevărul de clasă poate fi, în mod normal, în opoziție cu realitatea obiectivă. Realitatea trebuie privită în mod dialectic pentru a se ajunge la adevărul de clasă; sprijinindu-se pe aceste premise, sistemul propagandistic din socialismul real este îndreptățit să selecteze, să deformeze sau să oprească informația către cetățenii statului. Manipularea perfectă - notează autorul - este de a nu informa deloc. Însă atunci

cînd acest lucru este posibil, există o multitudine de metode prin care informația ajunge deformată total sau parțial, fiind pusă exclusiv în slujba mecanismelor de susținere a minciunii.

Prin prezentarea metodelor analizate, Wierzbicki aduce o interpretare proprie a mecanismelor prin care informația este deformată și utilizată, nu numai pentru a crea o imagine dorită (neconformă cu realitatea) asupra unui eveniment sau a unei idei, ci și formarea unui nou mod de gândire, specific "omului nou". De asemenea, prin prezentarea variantelor de informare selectivă putem accede la cunoașterea cifrului prin care putem descifra alți mijloacele tipice structurii și subsistemelor minciunii, cît și realitatea care se ascunde în spațiile informației deformate.

Autorul relevă faptul că sistemul propagandistic perfecționat de marxism-leninism folosește o mare varietate de procedee de ocolire a adevărului pînă ajunge, atunci cînd situația este fără ieșire, la minciuna "pe față". Dacă este absolut necesar ca o informație să fie prezentată și nu mai există posibilitatea bruierei sale prin bombardarea cu informații lipsite de valoare informațională sau, spune autorul, dirijarea asocierii faptelor. Toate aceste metode de dezinformare sînt conjugate permanent pentru a susține subsistemele de falsuri care constituie structura minciunii. Poate să pară paradoxal că un regim totalitar, care își impune prin forță doctrina și propriile "adevăruri" are nevoie în mod fundamental de minciună. Răspunsul poate fi găsit observînd cazul României; a fost evident că și îndoctrinarea forțată a propriilor cetățeni și suprimarea adversarilor nu este suficientă. Suprimarea brutală poate naște eroi care vor susține permanent ideea luptei împotriva regimului (este suficient să ne amintim cazul lui Lucrețiu Pătrășcanu și moartea tragică a lui Mircea Vulcănescu). Susținătorii socialismului real au înțeles la un moment dat că

sistemul poate funcționa optim numai dacă cetățenii sînt mințiți și manipulați perfect, iar adversarii sînt, prin manevre ce bruiază receptarea informației, forță și îndelungi demersuri psihologice, în susținători convinși ai regimului. Forța trebuia completată cu minciună. Astfel se explică de ce în cadrul socialismului real adevărul devine (chiar și oficial) obiect de creație, realitatea fiind tratată în mod elastic sau reconstruită. Pentru a releva forța extraordinară pe care o are sistemul minciunii asupra cetățenilor din statele socialismului real, Wierzbicki redă întîmplarea celui om de știință ucrainean care, după ce fusese declarat dușman al regimului, reușește să ajungă în Viena. Nici în momentul în care, fiind pe aeroport, a fost asaltat de ziariștii occidentali, nu a crezut că este real ceea ce se întîmplă, totul fiind regizat de K.G.B. Forța minciunii era percepută a fi nelimitată. Structura minciunii are o construcție complexă în care subsistemele sînt dispuse concentric, între ele existînd permanent completarea reciprocă și schimburi de funcții. Este o structură prevăzută cu multiple mecanisme de autocorectare a posibilelor greșeli ce ar permite cunoașterea, chiar succintă, a informației corecte. Nu este o structură cu un caracter static, deoarece cele trei segmente concură la funcționarea întregului angrenaj ca un sistem viu. O structură în care nimic nu este lăsat la voia întîmplării, care nu are fisuri și care a fost permanent perfecționată, chiar în cursul funcționării sale.

Deși Wierzbicki semnalează uluitoarea complexitate a structurii minciunii în statele socialismului real, cercetarea se oprește la nivelul facil, ușor analizabil. Textul în sine susține prea puțin concluziile - total îndreptățite - la care ajunge autorul. În statele socialismului real structura minciunii a dobîndit forma cea mai eficientă și complexă comparativ cu toate celelalte sisteme totalitare. Autorul deschide și perspectiva deosebit de

interesantă a analizei comparative între minciunile utilizate de politicienii statelor socialismului real și cele folosite de cei din statele democratice. Poate că în studiile sale viitoare autorul va insista în cercetarea și aprofundarea acestor probleme. Parafrându-l pe Piotr Wierzbicki, vom spune că secolul XX putea fi un secol al adevărului; însă a fost și este încă unul al răului împletit cu minciună. Iar binele presupune, în calea spre adevăr, cel puțin cunoașterea minciunii.

Stefan POPENICI

▼ Dincolo de minima morală

Lucrarea de față* este a doua încercare a Mihaelei Miroiu de deconstrucție a fundamentelor culturale ale civilizației europene, pe care autoarea o consideră una a modelelor hegemonice de tip sexist ce nu-și mai găsesc rostul astăzi într-o societate în care temeiul funcționalității și reglării mecanismelor solidarității umane trebuie să fie *convenirea-reciprocitate*. Analiza autoarei se face în sensul lecturii în dublă perspectivă a unor fapte de cultură care au creat un mod de a fi și de a gândi, o ordine morală reprodusă și îmbogățită succesiv la nivelul conținuturilor concrete, de sisteme particulare de gândire și acțiune socială în epoci diferite. Nu am înțeles în nici un moment că Mihaela Miroiu ar contesta calitatea construcțiilor logico-epistemologice ale diferiților gânditori pe care îi analizează. Ceea ce contestă autoarea este dimensiunea etică a acestor construcții intelectuale, pe care le interpretează drept momente ale unui proces de autoreproducere a ideii de dominație culturală, proces al cărui început îl reprezintă momentul "păcatului originar" interpretat ca o "cădere în dominație" prin atribuirea calității de a numi lui

* Mihaela Miroiu, *Convenio. Despre natură, femei și morală*, Editura Alternative, București, 1996

Adam. Căci a numi înseamnă a lua în stăpînire - zice autoarea.

Cunoscînd lucrarea *Gîndul umbrei* (1995), ne-am așteptat să vedem în *Convenio* un discurs feminist care să ne propună o etică feminină. În fapt, *Convenio* este o carte despre etica necesară, o etică de tip revoluționar prin care se încearcă răsturnarea modelului etic exemplar la care participă civilizația noastră: modelul dominației și al definirii femeii care-și găsește rațiunea de a fi și de a se defini ca "umbră a unui gînd" și nu ca gînd care se gîndește pe sine. Etica de tip *convenio* este etica lui "a trăi împreună", în afara oricăror relații de dominație acreditate prin modele culturale hegemonice. A trăi împreună se explicitează succesiv prin "a veni împreună", "a se înțelege", "a veni din toate părțile", "a fi de acord", "a se potrivi". Etica de tip *convenio* își propune să depășească ceea ce "cădere în dominație" prin care s-a produs acel "noi" de natură exclusivistă, un "noi" care se auto-definește și care s-a impus în cultură ca un sine colectiv al cărui subiect real este bărbatul, în calitate de singuri agenți istorici creatori de cultură. Prin construcția modelului etic al *convenirii*, Mihaela Miroiu își propune să discrediteze orice modele relaționale care stau în afara reciprocității prin patriarhalismul lor.

Printr-o lectură de tip aparte a Vechiului Testament, autoarea amintește că Scrierile Sfinte încep prin a statua raporturi de dominație între bărbat și femeie: "În Geneză puțința de a numi este inițial atributul întregii umanități. După cădere, partea bărbătească a umanității reține pentru sine acest prerogativ, iar primul său act este acela de a-și numi perechea femeiască "Eva" - aceasta intrînd astfel în sistemul determinării duble divin-bărbătești". (p. 8) Avem astfel de-a face cu o legitimare în sacru a ne-reciprocității între-o morală în care femeia nu are o poziție de rang egal cu cea a bărbatului. Se crează astfel un statut anti-*convenio*, întemeietor de destin natural și social căci

"ele nu convin ci, cel mult lor li se cuvine. Lor le sînt distribuite convențional statute, fiindcă nici acum nu pot fi cap. O stare de fapt patriarhală se transformă într-o stare de drept." (p. 9). În cadrul aceiași "schisme originare" se analizează relația dintre cele trei forme ale iubirii creștine: agape, filia, eros (pp. 40-41). Mihaela Miroiu observă că în cazul comentatorilor textelor sfinte, începînd cu Augustin, se manifestă tendința de a reproduce modelul hegemonic primar, o dată prin ierarhizarea celor trei forme ale iubirii (filia și erosul devin iubiri subcreștine), a doua oară prin atribuire filiei și erosului în special femeii. Ia naștere astfel morală unei "agape singur, văduvită de subiectivitatea 'patologică' a filiei și erosului, o morală a barierelor și separărilor între un abstract și ceilalți aproape la fel de abstracti" (p. 42). Filia și Erosul sînt astfel eliminate din zona "trăirilor pure", a creației - ne spun marii filosofi - căci ele sînt fie afecte care aparțin trupului (Descartes), aceste afecte nefiind decît înclinații (Kant), fie sînt reducibile la plăcere sau interese (hedonism, utilitarism). Punînd față în față o etică ce vizează principii, regulile, imperativele și supunerea față de legi morale (Kant) cu una ce vizează exclusiv consecințele actelor omenești (Mill și Bentham) (pp. 66-72), autoarea încearcă să ofere o soluție pentru ceea ce consideră a fi morală reciprocității interacționale în spațiul circumscris de orice reprezintă "nevoie vie". Etica de tip *convenio* capătă în acest sens forma logico-epistemologică a unei morale co-substanțiale comunicării și interacțiunilor umane concrete, o morală pe care o privește ca "înțelepciune a oamenilor de a trăi împreună ca individualități între altele, ca vieți între altele, nu împotriva, în contul sau în locul altora" (p. 15). Acest demers analitic-descriptiv proiectează etica de tip *convenio* în ipostaza de construcție teoretică despre comunicare, comuniune și relații umane, re-

ciprocitate, empatie și îngrijire de ceilalți, părăsind astfel tradiția eticistă a dreptului și dreptății, a medierii prin reguli și legi. Autoarea susține că aceste tip de reflectare asupra relațiilor interumane elimină elitismul, sexismul și speciismul în morală (pp 51-66).

Etica de tip *convenio* a Mihaelei Miroiu este primul răspuns la provocarea lui Andrei Pleșu, lansată în 1988 cu *Minima morală* - căutarea drumului spre o "criterologie morală", identificarea acelei "minime coerențe" care să ne ordoneze percepția etică la nivelul factualității umane pluriforme. Răspunsul este unul cu totul special, căci se află într-o carte "despre natură, femei și morală". În acord cu abordările eticiste contemporane, autoarea pledează pentru contextualizarea și flexibilizarea moralei, căci "moralitatea este întotdeauna contextuală și istorică, inclusiv atunci cînd pretinde că este universală" (p. 109). Ca și pre-etica lui Andrei Pleșu, etica de tip *convenio* nu vrea să prescrie, ci mai degrabă să descrie moralitatea, sensul vieții umane, educația spre virtute, așa cum autoarea nu intenționează să ofere un "mare tratat" care să propună o etică a medierii prin reguli și legi universale. Avem astfel o etică a convenabilității, care la Mihaela Miroiu include și lumea non-umană, sfera eticii de tip *convenio* vizînd și subiecți - "nevoi vii" - care nu-și pot construi scopuri și intenții. Dar *Convenio* nu este un "mare tratat" de etică, ci un discurs despre etici contextuale care se prezintă ca diversitate reunită prin convenabilitate. Fără a stabili legi și reguli (ca și minima morală), etica de tip *convenio* ne oferă repere pentru ordonarea relațiilor între "nevoile vii". Oricare ar fi contextul, el stă sub semnul regulii unificatoare: înțelepciunea de a trăi împreună ca entități distincte care recunosc alteritatea (femeie, bărbat, "nevoi vii" non-umane) ca o entitate de același rang și aceeași demnitate, indiferent de identitatea și is-

torie personală. Cred că acesta este pasul înainte în deschiderea făcută de minima morală, sub incidența aceiași sentințe noiciste asupra "tratatei mari" de etică. De altfel, cred că nici nu avem nevoie de mari tratate de etică. Avînd astăzi conștiința gradului de complexitate al lumii sociale, putem lesne să gîndim imposibilitatea unui mare tratat de etică, purtător de legi și norme universale. Cu cartea Mihaelei Miroiu salutăm începutul unui dialog în spațiul românesc sub semnul refuzului de "mari tratate" de etică. E un dialog în doi sub semnul lui Noica. Deocamdată.

Stefan STĂNCIUGELU

▼ Recitirea necesară

La o primă lectură, cartea* domnului Gheorghe Vlăduțescu - deși, este limpede, nu reia o temă atît de controversată doar pentru "a afla" cine a fost acela care a rămas în istoria gîndirii ca cel ce "a coborît istoria gîndirii pe pămînt" - se poate confunda cu "efectul" pe care orice text (ca "purtător de misterioasă poveste") îl produce prin simpla lui receptare. Dar, un cititor mai mult decît "familiarizat" cu filosofia greacă, descoperă, "la a doua navigare", nu doar că numai o "lectură inversă" (la propriu și la figurat) ne pune cu adevărat în contact cu "istoria" gîndirii socratice, ci și faptul că ni se dezvăluie chipul adevăratului Socrate. Nu al individului Socrate, nici al *personajului* Socrate. "Printre" (și cu) un "Socrate purtat de filosofie" și un "Socrate purtător de filosofie", autorul ne poartă către "cel de-al treilea" Socrate, *autenticul*: autorul celui "de-al treilea început al gîndirii grecești". De fapt tema cărții d-lui Vlăduțescu este "*deschiderea* Socrate" (prin analogie cu procedeul sahistic). "Socrate" este nu-

mele sau acela în numele căruia s-a manifestat "puterea înțelepciunii".

Temeiurile pe care se clădește cartea cu *Socrate, cel istoric și Socrate ca interogație continuă* contrapunctate de *Ficțiunea aristofanescă* (titlurile capitolelor), ne dezvăluie doar *metoda* prin care autorul, "punîndu-ne pe drum", ne face să înaintăm, prin mijlocirea textului-narațiune către adevăr. Ce ne dezvăluie, însă, "textura" cărții?

Mai întîi, Socrate ne apare - "re-constituit" dinspre acuzațiile aduse acestuia: dubla învinuire într-un proces de *asebeia* și învinuirea de corupere a tineretului - ca o "refacere a mentalului grecesc" într-un program organizat în jurul ideii critice. În al doilea rînd, sau, altfel spus, în "plan inteligibil" (căci, dinspre platonism), Socrate, "Odiseu fără corabie", ne apare precum spiritul filosofiei însăși. Paralela între "autognosia socratică" și "anamneza platoniciană", *dusă* la problematica (nemuririi) sufletului, în această a doua investigație, ne arată "imaginea" unui Socrate "scufundat" într-un "socratism" mereu participant, "în virtutea aporeticității sale totale" la mereu re-constituirea filosofiei platoniciene (de către Platon însuși).

Cartea "ascunde" și unele idei deloc "inofensive". Cele despre *transcendență* (mai ales în primul capitol) și *despre suflet* (fără a uita strînsa lor unitate și "motivul" Socrate-omul) sînt doar acelea care "provoacă" gîndul cititorului. O zăbovire asupra co-nașterii lor în mintea filosofului ar lumina multe (altele).

Cei doi Socrate este o carte care se citește "greu", dar care se re-citește cu o din ce în ce mai fericită subjugare adevăratului gînd. "Al treilea Socrate", așadar, cel născut dintr-o hermeneutică a mentalului (filosofic) grecesc, ar fi citind (altfel...citind) autorul - "socratismul și platonismul în unitate, ca temei etern al vieții filosofice". Adică, adevăratul Socrate.

Sabin TOTU

* Gheorghe Vlăduțescu, *Cei doi Socrate*, Editura Paideia, 1996

**VLADIMIR
TISMĂNEANU**
**Reinventarea
politicului. Europa
Răsăriteană de la Stalin
la Havel**

traducere de Alexandru Vlad,
studiu introductiv de Dan
Pavel, Seria Sociologie,
Științe politice, Editura
Polirom, Iași, 1997, pag. 285,
lei 14.000

"În interpretarea lui Tismăneanu revoluțiile est-europene sînt forme de "revoltă împotriva modernității", din aceste transformări revoluționare știința politică s-a ales cu o înțelegere mult mai nuanțată a istoriei. În special cu renunțarea la axiomele deterministe sau teleologice, întrucît în înfruntarea dintre democrați și fundamentalisti nu există un curs previzibil al evenimentelor. Pe de altă parte, neglijarea impactului coalițiilor dintre politicienii de extremă stîngă și dreapta s-ar dovedi naivă din punct de vedere teoretic și politic. Asemenea zone sînt de obicei neacoperite în literatura de specialitate. Vladimir Tismăneanu însă le abordează. *Reinventarea politicului* este un eveniment editorial care va avea un serios impact asupra publicului românesc, a analiștilor politici, politicienilor și ziaristilor." (Dan Pavel)

RALF DAHRENDORF
Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății

traducere de Radu Neculau,
Colecția Societatea Civilă,
Editura Humanitas, București,
1997, pag. 283, lei 10.900.

Împotriva idilicelor teorii funcționaliste privitoare la viața socială, Ralf Dahrendorf sublinia încă de la primele sale cărți importanța luptei pentru putere și bunăstare ce are loc în lumea reală precum și rolul ei în

geneza schimbării. Volumul acesta merge însă mai departe: depășind analiza formală el se concentrează asupra direcției schimbării, determinată de scopurile grupurilor aflate în conflict. Punînd în joc concepte precum șansele de viață, opțiunile și semnificația, Dahrendorf parcurge un vast itinerar de-a lungul istoriei sociale a secolului XX.

**ADRIAN NECULAU,
GILLES FERREOL**
(coord.)

**Minoritari, marginali,
excluzi**

Seria Psihologie, Științe
Educației, Editura Polirom,
Iași, 1996, pag. 278, lei 14.000

Cîmpul social al mizeriei, lumea exclusilor interesează nu doar pe asistentul social, ci și pe sociologi, psihosociologi, educatori. Pentru a înțelege și ajuta acest fragment de societate e necesar ca această lume a marginalilor și exclusilor să fie cunoscută, inventariată, categorisită. A comunica autentic cu această lume, a "reduce distanța" ar însemna nu doar un exercițiu spiritual, ci o convertire a disponibilității analistului social pentru ceilalți.

VICTOR NEUMANN
**Istoria evreilor din
România. Studii
documentare și
teoretice**

Editura Amarcord, Timișoara,
1996, pag. 286, lei 6.000

"Volumul valorifică, pe de o parte, îndelungate și anevoioase cercetări în arhivele austriece, maghiare și române, întreprinse la Budapesta, Viena, București, Alba-Iulia, Tîrgu-Mureș, Oradea. Pe de altă parte, autorul prelucrează critic și scrupulos întreaga bibliografie consacrată problemei în țara noastră și-n spațiul Europei Centrale. Rezultatul e de

certă relevanță: în numeroase puncte dl. Neumann umple vidul informativ, în altele, D-sa revizuieste opiniile tradiționale și fixează convingător reperele unor interpretări de largă amplitudine." (Paul Cornea)

OSWALD SPENGLER
**Omul și tehnica.
Contribuție la o
filozofie a vieții**

traducere de Gheorghe Pascu,
Editura AION, Oradea, 1996,
pag. 91

"În paginile ce urmează prezint un număr mic de idei, preluate dintr-o operă mai mare la care lucrez de ani de zile. Intenția mea a fost de a proba modul de abordare aplicat în *Declinul Occidentului* exclusiv asupra grupului culturilor evoluat, acum asupra premiselor istorice ale acestora și ale istoriei omului începînd cu originile sale. Convingerea mea a fost și este că soarta omului va fi înțeleasă numai dacă toate domeniile activităților sale sunt privite simultan și comparativ." (Oswald Spengler)

FRANÇOIS BRUNE,
**Fericirea ca obligație.
Eseu despre standardi-
zarea prin publicitate**

traducere și prefață de Costin
Popescu, Editura Trei,
București, pag. 251

Ca fenomen social, publicitatea ar spori integrarea indivizilor; s-a argumentat și că le-ar propune noi moduri de viață, asigurînd astfel diversificare existenței în colectivitate, înlesnind indivizilor alegerea rolurilor sociale care li se par potrivite. Pe de altă parte însă, iată-o producînd frustrări și resentimente la cei incapabili de a-și procura produsele popularizate și alimenînd astfel conflictele sociale. Falsele nevoi pe care le crează ar produce confuzie în asumarea de roluri sociale. E-

seul pune în evidență cîteva din formele de depersonalizare la care ne expun reclamele

**THIERRY DE
MONTBRIAL**
**Memoria timpului
prezent**

traducere de Mihaela Lungu,
Colecția Plural, Editura Polirom,
Iași, pag. 246, lei 8.500

"Cine vrea să fie observatorul epocii sale, să scruteze orizontul și să reflecteze pentru a acționa, trebuie să se întoarcă în timp. Trebuie să abordeze istoria în perspectivă, ca un artist care schițează un peisaj. În această carte, am încercat să demontez resorturile politicii internaționale în secolul care se încheie, pentru a înțelege "condițiile inițiale" ale primelor decenii din cel de-al treilea mileniu. Secolul XX lasă moștenire un ansamblu de realizări purtătoare de speranță pentru a tempera nebunia războinică a oamenilor și pentru a le ameliora condițiile materiale." (Thierry de Montbrial)

FRANÇOISE THOM
**Sfîrșiturile
comunismului**

traducere de Gabriela Gavrili,
prefață de Liviu Antonesei, Co-
lecția Plural, Editura Polirom,
Iași, 1996, pag. 248, lei 6.000

Prin această lucrare consacrată agoniei comunismului autoarea își încheie trilogia despre Est din care au apărut deja *Limba de lemn* și *Momentul Gorbaciov*. Analiza prăbușirii totalitarismului comunist este întreprinsă cu minuțiozitatea și pricepera unui observator avizat și obiectiv al specificului politic al estului european din a doua jumătate a secolului nostru, așa cum, în continuarea magistrului său -Alain Besançon - Françoise Thom se dovedește a fi.

2. Editorial	Dan Oprescu	Politics and Education
4. Politics and Education	Cezar Birzea	Transformation or Reform?
7.	Gabriel Ivan	The Organizational Change: A Strategic Choice
11.	Șerban Iosifescu	About Professorial Professionalism
14.	Cătălina Ulrich	The Democratization of the School: Explicitly and Implicitly
18.	Romulus Brâncoveanu	The Liberal Tradition: Between Principles and Practices
21. Elections 1996	Vladimir Tismăneanu	The End of the Romanian Exceptionalism: Epitaph for the Third Way
25.	Michael Shafir	Romania's Elections: A Historic Ballot
31.	Vlad Nistor	Romania's Elections - Zonal Consequences
33. The Anatomy of Communism	Document 1956	Nikita Khrushchev in Romania
38. Up-to-Date	Claudiu Săftoiu	Who Brings the Change?
40.	Lucian Cernat	The Economic Crisis, Chaotic Reform and Antirestructuring
43.	Radu Bușneag	"The Change" Directed by Ion Iliescu
45. International Politics	Sabina Fati	EU on the Road from Dublin to Amsterdam
48	Valentin Stan	The Deadline of the Romanian Foreign Policy
53.	Marian Chiriac	Power and Opposition in Serbia
55. Points of View	Sonny Perseil	The Partisan Phenomenon in Romania.
59. Books and Authors	Nicolai Mardar	Tzvetan Todorov, <i>Confruntarea cu extrema - Victime și torționari în secolul XX</i>
60.	Ștefan Popenici	Piotr Wierzbicki, <i>Structura minciunii</i>
62.	Ștefan Stănciugelu	Mihaela Miroiu, <i>Convenio. Despre natură, femei și morală</i>
63.	Sabin Totu	Gheorghe Vlăduțescu, <i>Cei doi Socrate</i>
64. Books Review		